

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

**โครงการความเป็นไปได้ของการผลิตข้าวหอมมะลิในระบบเกษตรอินทรีย์
ที่จะเป็นอาชีพทางเลือกที่มีศักยภาพในการแก้ไขปัญหาความยากจนสำหรับ
เกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง
: กรณีศึกษาจังหวัดสุรินทร์**

**The Possibility of Hom Mali Rice Production in Organic Farming Systems
as an Alternative Farming Career with Poverty Alleviation Potential for
Lower-Northeastern Farmers : a Case of Surin Province**

**โดย ผศ. ดร. มานัส ออศิริกุล
นายประสิทธิ์ กาญจนานา
เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2549
ISBN 974-523-095-2**

สัญญาเลขที่ RDG4820006

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการความเป็นไปได้ของการผลิตข้าวหอมมะลิในระบบเกษตรอินทรีย์
ที่จะเป็นอาชีพทางเลือกที่มีศักยภาพในการแก้ไขปัญหาความยากจนสำหรับ
เกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง
: กรณีศึกษาจังหวัดสุรินทร์

ที่ปรึกษาโครงการ

รศ. ดร. ณรงค์ หุตานวัตร	มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
รศ. ดร. วรพงษ์ สุริยภัทร	มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
ผศ. ดร. บุญจิต จิตาภิวัฒนกุล	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

หัวหน้าโครงการผู้วิจัย

รศ. ดร. นันทิยา หุตานวัตร	มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
---------------------------	------------------------

คณะผู้วิจัย

ผศ. ดร. มานัส ลอศิริกุล	มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
นายประสิทธิ์ กาญจนนา	มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ผู้ช่วยวิจัย

นางสาวศรีสุดา มีชัย

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

คำนำ

รายงานการวิจัยฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาวิจัยในโครงการวิจัยความเป็นไปได้ของการผลิตข้าวหอมมะลิ ในระบบเกษตรอินทรีย์ ที่จะป็นอาชีพทางเลือกที่มีศักยภาพในการแก้ไข ปัญหาความยากจนสำหรับเกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ภายใต้การสนับสนุนของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ทีมวิจัยจังหวัดสุรินทร์ ไคร้ขอขอบคุณ รศ.ดร.นันทิยา และรศ.ดร.ณรงค์ หุตานุวัตร ที่ให้ โอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการฯ ได้เรียนรู้กระบวนการวิจัยทางสังคม ท่านผู้ว่าราชการจังหวัด สุรินทร์ และหัวหน้าหน่วยงานในจังหวัดที่เกี่ยวข้องทุกท่าน ในการอนุเคราะห์ข้อมูลอ้างอิงด้าน เกษตรอินทรีย์ รวมทั้งขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ของโครงการเสริมประสิทธิภาพเกษตรกรสุรินทร์ และ กลุ่มเกษตรกรในเครือข่ายทุกกลุ่ม ที่ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีในการเก็บข้อมูลภาคสนามตลอด ระยะเวลา 6 เดือน สุดท้ายขอขอบคุณ ผู้มีส่วนร่วมทุกท่านที่ช่วยดำเนินการจนรายงานวิจัยฉบับนี้ เสร็จสมบูรณ์

ทีมวิจัยจังหวัดสุรินทร์

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อให้ได้ผลวิเคราะห์ (1) ความเป็นไปได้ที่เกษตรกรจะผลิตข้าวหอมมะลินิธิย์ในเงื่อนไขสภาพทางเศรษฐกิจ สภาพกายภาพชีวภาพของการผลิต และสภาพทางสังคมวัฒนธรรม ในการเป็นอาชีพทางเลือกที่มีศักยภาพในการแก้ไขปัญหาคาความยากจนของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง (2) กระบวนการผลิตข้าวหอมมะลินิธิย์ครบวงจร กระบวนการปรับเปลี่ยนจากการผลิตข้าวหอมมะลิทั่วไปเป็นการผลิตข้าวหอมมะลินิธิย์ตลอดจนเงื่อนไข ปัจจัย และปัญหาอุปสรรค (3) การขยายจากการผลิตข้าวหอมมะลินิธิย์เป็นการผลิตในระบบเกษตรอินทรีย์ของเกษตรกร รวมถึงกระบวนการปรับเปลี่ยนจากการผลิตข้าวหอมมะลินิธิย์เป็นการผลิตในระบบเกษตรอินทรีย์ ตลอดจนเงื่อนไข ปัจจัย และปัญหาอุปสรรค (4) การรวมกลุ่มและเครือข่ายของเกษตรกรผู้ผลิตข้าวหอมมะลินิธิย์ในการเป็นพลังของการแก้ไขปัญหาคาความยากจน (5) การขยายการผลิตข้าวหอมมะลิในระบบเกษตรอินทรีย์สู่เกษตรกรทั่วไป ตลอดจนเงื่อนไขที่จะนำสู่ความสำเร็จ (6) ฐานข้อมูลระดับครัวเรือนของเกษตรกรและฐานข้อมูลการรวมกลุ่มและเครือข่ายของเกษตรกร ผู้ผลิตข้าวหอมมะลินิธิย์ในจังหวัดสุรินทร์

การสำรวจข้อมูลเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพในปีเพาะปลูก 2547/48 ดำเนินการในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ โดยมีเกษตรกรกลุ่มเป้าหมาย 4 กลุ่ม จำนวน 80 ราย ประกอบด้วย (1) กลุ่มข้าวหอมมะลิทั่วไป (ข้าวเคมี) (2) กลุ่มข้าวหอมมะลิระยะปรับเปลี่ยน (3) กลุ่มข้าวหอมมะลินิธิย์ และ (4) กลุ่มข้าวหอมมะลินิธิย์ผสมผสาน

ผลการสำรวจพบว่า การผลิตข้าวหอมมะลินิธิย์ มีความเป็นไปได้ทั้งในสภาพสังคม วัฒนธรรม กายภาพชีวภาพของการผลิต และสภาพทางเศรษฐกิจในการเป็นอาชีพทางเลือกที่มีศักยภาพในการแก้ไขปัญหาคาความยากจน สำหรับเกษตรกรจังหวัดสุรินทร์ กล่าวคือ เกษตรกรกลุ่มผู้ผลิตข้าวหอมมะลินิธิย์ (กลุ่มที่ (2),(3)และ(4)) มีคุณสมบัติที่เหมาะสม ซึ่งนำไปสู่ความสำเร็จในการผลิต นั่นคือ 1)เป็นคนตั้งใจทำจริง ขยันขันแข็ง 2) ใฝ่การเรียนรู้ขอศึกษาทดลอง 3) มีความเชื่อมั่นต่อตนเอง และต่ออาชีพการเกษตร นอกจากนั้นเกษตรกรยังมีองค์ความรู้ด้านการผลิตอยู่ในระดับดีเพียงพอที่จะเป็นวิทยากร ในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตจากการใช้สารเคมีมาเป็นแบบอินทรีย์ เกษตรกรและสมาชิกในครอบครัวร่วมกันตัดสินใจ และต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตในสอดคล้องกับวิธีการผลิตด้วย

ด้านสภาพกายภาพชีวภาพของการผลิต ปรากฏว่า เกษตรกรกลุ่มผู้ผลิตข้าวหอมมะลินิทรีย มีขนาดที่ดินถือครองเฉลี่ย 12.50 - 36.75 ไร่ สภาพพื้นที่ปลูกข้าว มีความสูงเหนือระดับน้ำทะเลโดยเฉลี่ย 121-152 เมตรลักษณะพื้นที่นาโดยทั่วไปเป็นนาลุ่มสลับนาดอน ดินในนาข้าวมีปัญหาธาตุอาหารต่ำ การกักเก็บน้ำไม่ดี มีโครงสร้างแน่นทึบ เกษตรกรอาศัยน้ำฝนเป็นหลักในการทำนา ปริมาณน้ำฝนตกเฉลี่ยต่อปีเท่ากับ 1564.5 มิลลิเมตรในบริเวณตอนเหนือและตอนกลางของจังหวัด และเท่ากับ 1,667 มิลลิเมตรบริเวณพื้นที่ตอนใต้ การจัดการน้ำช่วงฝนทิ้งช่วง โดยการสูบน้ำ จากสระน้ำในไร่นา รวมทั้งจากลำน้ำมูล ลำน้ำชี และห้วยเสนง เกษตรกรมีองค์ความรู้ด้านการป้องกันกำจัดศัตรูข้าวผ่านทางการอบรมดูงานด้านเกษตรนิทรีย ที่เป็นจุดเด่นของเกษตรระดับแกนนำ สามารถผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวคุณภาพดีและเมล็ดพันธุ์พืชปุ๋ยสดไว้ใช้เองและจำหน่ายให้กลุ่มและเครือข่าย

ผลผลิตข้าวต่อไร่ในปีเพาะปลูก 2547/48 พบว่าจะแตกต่างกันไปตามรูปแบบการทำนา และการจัดการดิน น้ำและศัตรูข้าว โดยเฉลี่ยผลผลิตข้าวหอมมะลินิทรีย เท่ากับ 410.66 กิโลกรัมต่อไร่ (เฉลี่ยจาก 3 กลุ่ม) สูงกว่าผลผลิตข้าวหอมมะลิทั่วไป ซึ่งเท่ากับ 379 กิโลกรัมต่อไร่ เมื่อเปรียบเทียบรูปแบบการทำนา ผลผลิตข้าวหอมมะลินิทรีย นาดำและนาหว่าน เท่ากับ 396.90 และ 418.80 กิโลกรัมต่อไร่ ขณะที่ผลผลิตข้าวหอมมะลิทั่วไป เท่ากับ 413.33 และ 377.86 กิโลกรัมต่อไร่ สำหรับต้นทุนการผลิตเฉลี่ยต่อไร่ กลุ่มเกษตรกรทำนาอินทรีย มีต้นทุนรวมต่อไร่เฉลี่ย (2,662 บาท/ไร่) สูงกว่ากลุ่มเกษตรกรทำนาทั่วไปเล็กน้อย (2,619 บาท/ไร่) เมื่อระดับความเป็นอินทรียสูงขึ้น ส่งผลให้ต้นทุนที่เป็นเงินสดต่อกิโลกรัมลดลง ในทำนองเดียวกันต้นทุนรวมต่อกิโลกรัม มีแนวโน้มลดลงด้วยเมื่อทำการผลิตแบบนาอินทรียผสมผสาน ข้าวหอมมะลินิทรียที่ได้รับรองมาตรฐานมกท. ขายได้ในราคาประกัน(10 บาท/กิโลกรัม)สูงกว่าราคาข้าวหอมมะลิทั่วไป(7-8 บาท/กิโลกรัม)ทำให้เกษตรกรกลุ่มผู้ผลิตข้าวหอมมะลินิทรีย มีรายได้ต่อไร่เฉลี่ยสูงกว่ากลุ่มผู้ผลิตข้าวหอมมะลิทั่วไป 944 บาทต่อไร่ เกษตรกรในระบบเกษตรอินทรียผสมผสาน มีความเชื่อมั่นอย่างสูงว่า รายได้จากการขายข้าวหอมมะลินิทรีย สามารถลดหนี้สินได้ แต่ต้องเพิ่มกิจกรรมในแปลงนารูปแบบเกษตรผสมผสานจึงจะสามารถแก้ปัญหาความยากจนได้

ในด้านกระบวนการผลิตข้าวหอมมะลินิทรีย มีขั้นตอนการผลิตเช่นเดียวกันกับการผลิตข้าวหอมมะลิทั่วไป จะแตกต่างกันตรงที่ต้องหลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีสังเคราะห์ และต้องมีการตรวจสอบขั้นตอนการผลิตในไร่นาตามหลักการผลิตข้าวอินทรีย การใช้ปุ๋ยอินทรียทดแทนปุ๋ยเคมีในการผลิตข้าวอินทรีย จะแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ พบว่า นาข้าวอินทรียและนาข้าวอินทรียผสมผสาน มีการใช้ปุ๋ยคอกจากมูลไก่มากที่สุด ส่วนนาข้าวอินทรียระยะปรับเปลี่ยน ใช้ปุ๋ยหมักมากที่สุด การใช้ปุ๋ยพืชสดบำรุงดิน พบมากที่สุดในาข้าวอินทรียผสมผสาน ส่วนนาข้าวอินทรียมีการ

ใช้ปุ๋ยคอกร่วมกับปุ๋ยพืชสด ข้าวหอมมะลิอินทรีย์ ได้รับการตรวจสอบขั้นตอนการผลิตในไร่นาในเบื้องต้นจากแกนนำเกษตรกรในกลุ่ม ก่อนที่จะได้รับการตรวจสอบรับรองมาตรฐานข้าวหอมมะลิอินทรีย์ จากสำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ โดยเสียค่าใช้จ่ายประมาณ 415- 950 บาท

วิธีการตลาดข้าวหอมมะลิอินทรีย์ของกลุ่มเกษตรกรทั้ง 3 กลุ่ม ณ ระดับฟาร์มมีลักษณะเหมือนกัน กล่าวคือ เป็นสัญญาผูกมัดแบบมีข้อตกลง (Contract farming) โดยขายผลผลิตข้าวเปลือกหอมมะลิอินทรีย์เกือบทั้งหมด ให้โรงสีเกษตรอินทรีย์กองทุนข้าวสุรินทร์

การรวมกลุ่มของเกษตรกรผู้ผลิตข้าวหอมมะลิในระบบเกษตรอินทรีย์ของจังหวัดสุรินทร์ ได้มีการพัฒนามาจากแนวคิดการทำเกษตรอินทรีย์แบบยั่งยืน ที่มุ่งเน้นทำเพื่อกินเพื่ออยู่ รวมทั้งการคำนึงถึงสุขภาพและสิ่งแวดล้อมมาตั้งแต่แรก โดยการสนับสนุนของหน่วยงานพัฒนาเอกชน เมื่อพัฒนามาถึงระดับหนึ่ง จึงมีการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์เพื่อส่งออกต่างประเทศ โดยมีการรับรองมาตรฐานการผลิตจากสำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์แห่งประเทศไทย

การผลิตข้าวหอมมะลิในระบบเกษตรอินทรีย์ สามารถขยายผลไปสู่เกษตรกรทั่วไปได้ โดยมีเงื่อนไข ซึ่งเป็นปัจจัยชี้วัดความสำเร็จอยู่ 7 ปัจจัย คือ 1) การสนับสนุนราคาเกษตรอินทรีย์ระยะปรับเปลี่ยน 2) การสนับสนุนเครื่องมือ/อุปกรณ์/ปัจจัยการผลิต 3) เงินกู้ระยะยาว ดอกเบี้ยต่ำ สำหรับการปรับที่นา 4) เงินกู้ระยะยาวดอกเบี้ยต่ำ สำหรับการลงทุนเลี้ยงวัว ควาย 5) เงินกู้ระยะยาว ดอกเบี้ยต่ำ สำหรับการสร้างแหล่งน้ำในฟาร์ม 6) การสนับสนุนค่าตรวจสอบรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ในระยะแรก และ 7) การสนับสนุนให้มีแหล่งรับซื้อผลผลิตอินทรีย์ที่มีราคาพิเศษในพื้นที่

Executive summary

The purpose of this research was to gain the analytic results of (1) possibility of organic Hom Mali Rice production in organic farming system, under conditions of socio-culture, physical biology of production and economy, as an alternative farming career with poverty alleviation for lower-northeastern farmers, (2) processing of organic rice producing and transition from non-organic rice producing to organic rice producing inclusive of conditions, factors and difficulties, (3) extension of organic rice producing into farmers' organic farming system as well as relevant conditions, factors and difficulties during transition period (4) grouping and networking of farmers producing organic rice for the sake of poverty relief (5) dissemination of organic rice producing under organic farming system to general farmers, and (6) data base of farmers' households as well as of grouping, and networking for organic rice producing farmers in Surin province.

Quantitative and qualitative survey, using questionnaire, interviewing and focus group, were conducted with 80 targeted rice-growing farmers in Surin province during the crop year 2004/05. The farmers were comprised of 4 groups: (1) non-organic Hom Mali rice group (2) Hom Mali rice in transition group (3) organic Hom Mali rice group and (4) organic Hom Mali rice-based mixed farming group.

The information obtained from the survey indicated that the production of organic Hom Mali rice was potentially, under conditions of socio-culture, physical biology and economy, as farmer's alternative farming career in combating rural poverty. For socio-culture findings, the farmers producing organic Hom Mali rice (groups 2,3,4) were consisted of appropriate characteristics in making their production success. Those were as follows: 1) earnestness and diligence 2) keen on learning and experiment 3) confident of themselves and their career. Additionally, they also had accumulated knowledges of rice production sufficient for training activities. Regarding the transformation of non-organic rice producing to organic rice producing, the farmers and their families had made decision through mutual consultation and made a rural living in accordance with rice producing methods.

In respect of physical biology of production, it was found that the organic rice producing farmers held average farm size from 12.5 – 36.75 rai. Most of paddy fields were lowland alternated with upland with problem paddy soils low in plant nutrients and water holding capacity and soil structure compaction. There were generally rainfed paddy fields. Average annual rainfalls amounted to 1564.5 mm in the northern and central areas, 1667 mm. in the southern areas of Surin. On- farm water management during drought period was done by water pumping not only from farm ponds but also from natural water resources. Moreover, the farmers gained more experiences in rice pest control techniques from organic farming workshops. Importantly, the key farmers could produce qualified seeds of organic rice as well as green manuring crop available for self-suffort and selling inner group and allied groups.

The yield per rai of organic Hom Mali rice during the crop year 2004/05 were different depending on rice cultivation methods and soil-water-pests management. On the average, yield of organic Hom Mali rice was, 410.66 kg/rai, much higher than that of non-organic Hom Mali rice, 379.00 kg/rai. In comparison of rice cultivation method, yields of organic Hom Mali rice were 396.90 and 418.80 kgs/rai under transplanting and broad casting methods, while those of non-organic Hom Mali rai were 413.33 and 377.86 kgs/rai, respectively. The average total production cost per rai of organic Hom Mali rice was (2,662 baht/rai) little higher than that of non-organic Hom Mali rai (2,619 baht/rai). When the level of organic farming became higher resultting in the cash cost of production per kilogram decreased. Consequently, the total cost per kilogram were positively related and had an decreasing trend especially for organic Hom Mali rice-based mixed farming. The certified organic Hom Mali rice selling at premium price(10 baht/kg) were more expensive than that of non-organic Hom Mali rice(7-8 baht/kg). Thus, the organic Hom Mali Rice growing farmers had more average income per rai(944 baht) than the non-organic Hom Mali rice producing farmers. In conclusion, the organic Hom Mali rice growing group strongly believed that the income from selling organic rice could lessen debts in part, but some more agricultural activities of integrated farming should be incorporated for the purpose of poverty alleviation.

The processing of organic Hom Mali rice production is almost the same course as that of the non-organic Hom Mali rice but different in prohibition of synthetic chemical pesticide and fertilizers application and inspection of on-farm production processing in line with organic

rice standards. Use of organic fertilizer in place of chemical fertilizer in organic rice production was diverse among survey sites. It was revealed that both organic rice field and mixed organic rice field used chicken dung for the most part, whereas compost was widely applied for transitive organic rice field. Application of green manure was commonly practiced in mixed organic rice field, and farmyard manure mixed with green manure was found in organic rice field. Prior to certification by Organic Agriculture Certification of Thailand, the organic Hom Mali rice was primarily inspected for on-farm production processing by inner key farmers. Having achieved certification, the farmers paid around 415- 950 baht.

The marketing channel at the farm for three organic rice producing groups gave no differences. There were under some sort of contract farming agreement between farmers' group and Surin Rice Fund Organic Farming Mill. This non-profit organization was responsible for the marketing and processing of organic Hom Mali rice for both domestic and export markets.

Coalition of farmers producing Hom Mali rice under organic farming system in Surin province has been developed from the concept of sustainable organic farming focusing on household food security including human health and environmental concern. Under the non-government organization support, the organic rice farmer group has been attained to export of certified organic Hom Mali rice.

The Hom Mali rice production under organic farming system could extend successfully to general farmers with 7 key indicators those are : 1) support of organic products price during transition period 2) sustenance for equipment ,tools and production inputs 3) long-term loan with low interest for riceland reclamation 4) long-term loan with low interest for cattle production 5) long-term loan with low interest for on-farm water supplies 6) financial assistance for certification procedure at first stage, and 7) facilitation the community market for better organic product price.

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ต้องการค้นหาคำตอบว่า การผลิตข้าวหอมมะลิในระบบเกษตรอินทรีย์จะมีความเป็นไปได้ในสภาพทางสังคมวัฒนธรรม สภาพทางชีวภาพของการผลิต และสภาพทางเศรษฐกิจในการเป็นอาชีพทางเลือกหนึ่งที่มีศักยภาพในการแก้ไขปัญหาความยากจนหรือไม่ ใช้วิธีการวิจัยแบบสำรวจเชิงปริมาณและการวิจัยเชิงคุณภาพในปีเพาะปลูก 2547/48 โดยมีเกษตรกรกลุ่มเป้าหมาย 4 กลุ่มจำนวน 80 ราย ผลการศึกษาพบว่า การผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์มีความเป็นไปได้ทางสังคมวัฒนธรรมในระดับสูง โดยวิถีชีวิตของเกษตรกรไม่ได้เปลี่ยนแปลงมากนัก เกษตรกรและครอบครัวร่วมกันตัดสินใจเลือกการทำนาอินทรีย์ เกษตรกรรุ่นหลังมีแนวโน้มที่จะสืบทอดการผลิตระบบเกษตรอินทรีย์เพิ่มขึ้น สภาพทางกายภาพชีวภาพมีความเป็นไปได้ในระดับสูง มีขนาดที่ดินถือครองตั้งแต่ 12.5 – 36.75 ไร่และไม่มีปัญหาเอกสารสิทธิ์ ลักษณะแปลงนาเหมาะสมอยู่เหนือระดับน้ำทะเลปานกลางตั้งแต่ 121 -152 เมตร มีใช้ปุ๋ยคอกเฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ 92 และน้ำหมักชีวภาพเฉลี่ย ร้อยละ 92 สภาพทางเศรษฐกิจ มีความเป็นไปได้ในระดับกลาง กลุ่มนาอินทรีย์ ทั้งแบบนาดำและนาหว่าน มีต้นทุนรวมต่อไร่เฉลี่ย 2531.49 บาท และ 2791.11 บาท ต่ำกว่าของกลุ่มนาทั่วไป ซึ่งเท่ากับ 2,574.00 และ 2,964.85 บาท ประกอบกับกลุ่มนาอินทรีย์ ได้ผลผลิตต่อไร่เฉลี่ย 411 กก.และราคาข้าวที่เกษตรกรขายได้เฉลี่ย 9.59 บาทต่อกก.สูงกว่าของกลุ่มนาทั่วไป ทำให้อาชีพการทำนาข้าวหอมมะลิอินทรีย์มีศักยภาพในการแก้ไขปัญหาความยากจนสูงกว่าอาชีพการทำนาข้าวหอมมะลิทั่วไป แต่ อาชีพการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์เพียงอย่างเดียวยังไม่แก้ปัญหาคความยากจนทางเศรษฐกิจเมื่อเทียบรายได้จากข้าวหอมมะลิอินทรีย์กับเส้นความยากจน

คำสำคัญ : การผลิตข้าวหอมมะลิ , ข้าวหอมมะลิอินทรีย์ , ระบบเกษตรอินทรีย์

ABSTRACT

The purpose of this research was to find out the possibility of Hom Mali rice production in organic farming systems, under condition of socio-culture, physical biology of production and economy, as an alternative farming career with poverty alleviation potential. The surveys, using questionnaire, interviewing and focus group, were conducted with 80 targeted farmers in Surin province during the crop year of 2004/05. From the surveyed data it was found that the production of organic Hom Mali rice was highly feasible under socio-cultural condition. The livelihood of farmers was not greatly affected after changing to organic rice field. Farmers and their families had made decision, based on mutual consultation, and the majority of them were in the range of 50-59 years old. It was also found that their successors have been increasingly to continue organic farming system due to the awareness and confidence in this farming system. The physical biology condition was also the same trend as that of the socio-cultural one. The organic rice producing farmers had average land holding size from 12.5~36.75 rai without problem of land holding rights. Most of paddy fields were suitable for rice cultivation with an elevation varying from 121-152 m. above sea level. Use of organic fertilizer and bio-extract were 92 percent in average. The economics of the organic rice producing farmer were considered as medium possibility. The organic rice field, both transplanting and broad casting methods, had average total cost per rai 2,531.49 and 2,791.11 baths, lower than those of the non-organic rice field, 2,574.00 and 2,964.85 baths. Rice yield per rai and selling price of the organic rice field were also, 411 kg/rai and 9.59 baht/kg. in average, higher than those of the non-organic rice fields. Therefore, it was concluded that the organic rice producing career had more potential in combating poverty than the non-organic rice producing career, but the only organic rice producing career was insufficient for poverty alleviation when comparing their earnings with the poverty line.

Keywords : Hom Mali rice production, organic Hom Mali rice, organic farming systems

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	ก
บทคัดย่อภาษาไทย	ข
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
บทสรุปสำหรับผู้บริหาร	ง
สารบัญ	ญ
สารบัญตาราง	จ
สารบัญภาพ	ฉ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 หลักการและเหตุผล	1
1.2 คำถามการวิจัย	5
1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	7
1.4 กรอบความคิด	8
1.5 กลุ่มเป้าหมายและพื้นที่ศึกษา	17
1.6 ขั้นตอนการดำเนินงานและวิธีการศึกษา	17
บทที่ 2 ข้อมูลทั่วไปของจังหวัดสุรินทร์และพื้นที่กลุ่มเป้าหมาย	19
2.1 ข้อมูลทั่วไปของจังหวัดสุรินทร์	19
2.2 พื้นที่ศึกษาแยกตามกลุ่มเป้าหมาย	25
บทที่ 3 กระบวนการผลิตข้าวหอมมะลินิทรีย์	27
3.1 กระบวนการผลิตข้าวหอมมะลินิทรีย์	27
บทที่ 4 เส้นทางตลาดข้าวหอมมะลินิทรีย์	37
4.1 โรงสีข้าว แหล่งรับซื้อราคาพรีเมียม	37
4.2 ผู้จัดจำหน่าย และผู้ส่งออก	38
4.3 สภาพของผู้บริโภค	42

สารบัญ(ต่อ)

	หน้า
บทที่ 5 นโยบายและการส่งเสริมของรัฐ	49
I. การพัฒนาเกษตรอินทรีย์ระดับชาติ	49
5.1 นโยบายเกษตรอินทรีย์	49
5.2 การดำเนินงานขับเคลื่อนวาระแห่งชาติเกษตรอินทรีย์	50
5.3 การส่งเสริมเกษตรอินทรีย์	52
5.4 นโยบายและแนวทางการเพิ่มมูลค่าข้าวหอมมะลิอินทรีย์	53
II. การพัฒนาเกษตรอินทรีย์ระดับจังหวัด (สุรินทร์)	54
5.5 หลักการและแนวทาง	54
5.6 วัตถุประสงค์	54
5.7 หลักการและแนวคิดในการดำเนินการ	55
5.8 กระบวนการและขั้นตอนการดำเนินการไปสู่เกษตรอินทรีย์	55
5.9 การจัดตั้งศูนย์ปฏิบัติการเกษตรอินทรีย์	56
5.10 การส่งเสริมเกษตรอินทรีย์	58
III มุมมองหน่วยงานในจังหวัดต่อเกษตรอินทรีย์ และข้าวอินทรีย์	59
5.11 ข้าวหอมมะลิอินทรีย์และเกษตรอินทรีย์ระดับนโยบายรัฐบาล	59
5.12 ข้าวหอมมะลิอินทรีย์ระดับหน่วยงานรัฐในจังหวัด และอำเภอ	61
บทที่ 6 ความเป็นไปได้ในการเป็นอาชีพทางเลือกของการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์	64
6.1 สภาพทางเศรษฐกิจของเกษตรกรผู้ผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์	64
6.2 สภาพกายภาพชีวภาพทางการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์	77
6.3 สภาพทางสังคมวัฒนธรรมของเกษตรกรผู้ผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์	96
6.4 การปรับเปลี่ยนจากข้าวหอมมะลิทั่วไปเป็นข้าวหอมมะลิอินทรีย์	106
6.5 สันเคราะห์ความเป็นไปได้ในการเป็นอาชีพทางเลือกของการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์	116

สารบัญ(ต่อ)

	หน้า
บทที่ 7 ระบบเกษตรอินทรีย์ต่อการเป็นอาชีพทางเลือกในการแก้ไข	121
ปัญหาความยากจน (เกษตรอินทรีย์ผสมผสาน)	
7.1 วิเคราะห์การขยายการผลิตจากข้าวหอมมะลิอินทรีย์เป็นระบบเกษตรอินทรีย์ที่มีการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ แลประมง	121
7.2 วิเคราะห์ศักยภาพการผลิตอินทรีย์ที่มีอยู่ในฟาร์มนอกจากข้าวหอมมะลิอินทรีย์	124
7.3 วิเคราะห์ศักยภาพการเพิ่มการผลิตอินทรีย์ที่ยังไม่มีในฟาร์ม นอกจากข้าวหอมมะลิอินทรีย์	125
7.4 วิเคราะห์ศักยภาพการแปรรูปผลผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์หรือผลผลิตอินทรีย์ชนิดอื่นที่เป็นผลิตภัณฑ์ใหม่	126
7.5 สรุปว่า การผลิตข้าวหอมมะลิ ในระบบเกษตรอินทรีย์เป็นอาชีพทางเลือกที่แก้ปัญหาคความยากจนได้อย่างแท้จริงหรือไม่	127
บทที่ 8 การรวมกลุ่มและเครือข่ายของเกษตรกรผู้ผลิตข้าวหอมมะลิ ในระบบเกษตรอินทรีย์ต่อการเป็นอาชีพทางเลือกในการแก้ไขปัญหาคความยากจน	128
8.1 วิเคราะห์การรวมกลุ่มเป็นการสร้างพลังทางด้านจิตใจ	128
8.2 วิเคราะห์การรวมกลุ่มเป็นการสร้างพลังด้านการควบคุมการผลิต	129
8.3 วิเคราะห์การรวมกลุ่มเป็นการสร้างพลังการเรียนรู้	131
8.4 วิเคราะห์การรวมกลุ่มเป็นการสร้างพลังด้านความมั่นคงทางอาหาร	131
8.5 วิเคราะห์การรวมกลุ่มเป็นการสร้างพลังด้านการต่อรองทางเศรษฐกิจ	132
8.6 สรุปการรวมกลุ่มและเครือข่ายของเกษตรกรเป็นส่วนสำคัญอย่างไรต่อการเป็นอาชีพทางเลือกในการแก้ไขปัญหาคความยากจน	133
บทที่ 9 การขยายการผลิตข้าวหอมมะลิ ในระบบเกษตรอินทรีย์เพื่อเป็นอาชีพ ทางเลือกในการแก้ไขปัญหาคความยากจน	134
9.1 กลยุทธ์และวิธีการขยายการผลิตข้าวหอมมะลิในระบบเกษตรอินทรีย์สู่เกษตรกรทั่วไป	134
9.2 เจอนใจที่จะนำไปสู่ความสำเร็จในการขยายสู่เกษตรกรทั่วไป	137

สารบัญ(ต่อ)

	หน้า
บทที่ 10 บทสรุปและข้อเสนอแนะ	138
10.1 สรุปตอบโจทย์วิจัย 5 ข้อ	138
10.2 ข้อเสนอระดับนโยบายและระดับปฏิบัติ	145
เอกสารอ้างอิง	147
ภาคผนวก (ก)	151
ภาคผนวก (ข)	178

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 2.1 พื้นที่ถือครองทางการเกษตรของจังหวัดสุรินทร์	23
ตารางที่ 2.2 พื้นที่ปลูกข้าวและผลผลิตข้าวนาปี ข้าวนาปรัง จ.สุรินทร์ ปีการเพาะปลูก 2544-2547	24
ตารางที่ 3.1 เปรียบเทียบข้อดีและข้อจำกัดของข้าวขาวดอกมะลิ 105	27
ตารางที่ 3.2 ข้อมูลทางวิชาการของพืชที่ปลูกเป็นปุ๋ยพืชสด	30
ตารางที่ 3.3 สรุปกระบวนการผลิตข้าวหอมมะลินิธิย์ ของเกษตรกรจังหวัดสุรินทร์	36
ตารางที่ 4.1 เหตุผลในการตัดสินใจซื้อข้าวหอมมะลินิธิย์	44
ตารางที่ 4.2 ความสัมพันธ์ระหว่างรายได้และเหตุผลในการตัดสินใจเลือกซื้อ ข้าวหอมมะลินิธิย์ของผู้บริโภคในจังหวัดสุรินทร์	46
ตารางที่ 4.3 ความสัมพันธ์ระหว่างรายได้ ราคาข้าวหอมมะลินิธิย์ที่เหมาะสม	47
ตารางที่ 6.1 เฉลี่ยรายได้ที่เป็นตัวเงินสดทั้งหมดต่อปีของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง	70
ตารางที่ 6.2 ภาวะเงินออมของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง	71
ตารางที่ 6.3 ภาวะหนี้สินของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง	74
ตารางที่ 6.4 เหตุผลที่เกษตรกรกลุ่มตัวอย่างกู้เงิน	75
ตารางที่ 6.5 ขนาดที่ดิน การถือครองที่ดิน และลักษณะแปลงของเกษตรกร	78
ตารางที่ 6.6 การใช้พื้นที่การเกษตร โดยเฉลี่ยของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง	83
ตารางที่ 6.7 สภาพดินและปัญหาดินในแปลงข้าวหอมมะลิของเกษตรกร	84
ตารางที่ 6.8 การปรับปรุงบำรุงดิน โดยใช้ปุ๋ยประเภทต่างๆ และน้ำหมัก ของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง	85
ตารางที่ 6.9 ปัญหาเกี่ยวกับกระบวนการผลิตข้าวหอมมะลินิธิย์ของเกษตรกร	88
ตารางที่ 6.10 ความเห็นของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่างต่อคุณภาพของข้าวหอมมะลิ ทั่วไปและข้าวหอมมะลินิธิย์	90
ตารางที่ 6.11 การได้รับการตรวจรับรองมาตรฐานข้าวหอมมะลินิธิย์ จากหน่วยงานภายนอกและ ภายในชุมชนของเกษตรกร	93
ตารางที่ 6.12 เป้าหมายของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง	98
ตารางที่ 6.13 ลักษณะที่สำคัญที่สุดของเกษตรกรที่จะทำข้าวหอมมะลินิธิย์	99

สารบัญตาราง(ต่อ)

	หน้า
ตารางที่ 6.14 ผู้ตัดสินใจและผู้ร่วมตัดสินใจในการเปลี่ยนจากข้าวหอมมะลิทั่วไป เป็นข้าวหอมมะลินิทรีย์ ของเกษตรกร	101
ตารางที่ 6.15 ความสัมพันธ์ระหว่างอายุและการตัดสินใจปรับเปลี่ยนจาก ข้าวหอมมะลิทั่วไปเป็นข้าวหอมมะลินิทรีย์	101
ตารางที่ 6.16 หัวข้อที่เข้าร่วมอบรมและศึกษาดูงานของเกษตรกร	103
ตารางที่ 8.1 บทบาทของกลุ่มและเครือข่ายผู้ผลิตข้าวหอมมะลิ และ/หรือผู้ทำ เกษตรยั่งยืนทางด้านการควบคุมคุณภาพการผลิต	130
ตารางที่ 8.2 บทบาทของกลุ่มในการสร้างพลังต่อช่องทางเศรษฐกิจของเกษตรกร กลุ่มตัวอย่าง	132
ตารางที่ 9.1 สาเหตุที่เกษตรกรอื่นๆ ไม่เปลี่ยนการผลิตข้าวหอมมะลิ จากการผลิตแบบ ทั่วไปมาเป็นอินทรีย์ ในความเห็นของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง	136

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 2.1 แผนที่แสดงลักษณะทางกายภาพจังหวัดสุรินทร์	20
ภาพที่ 3.1 การเตรียมดินในแปลงนาสำหรับปลูกข้าวโดยใช้รถไถนาเดินตาม	29
ภาพที่ 3.2 ตัวอย่างวัชพืชที่พบบ่อยในนาข้าวชาวดอกมะลิอินทรีย์	34
ภาพที่ 4.1 แผนที่ผังสมาชิก สหกรณ์เกษตรอินทรีย์กองทุนข้าวสุรินทร์ จำกัด	40
ภาพที่ 4.2 เส้นทางเดินข้าวของกองทุนข้าว	41
ภาพที่ 5.1 โครงสร้างการบริหารงานศูนย์ปฏิบัติการเกษตรอินทรีย์จังหวัดสุรินทร์ (ศอจ.)	59
ภาพที่ 5.2 โครงสร้างการบริหารงานศูนย์ปฏิบัติการเกษตรอินทรีย์อำเภอ(ศออ.)	57
ภาพที่ 5.3 โครงสร้างการบริหารงานศูนย์ปฏิบัติการเกษตรอินทรีย์ตำบล	58
ภาพที่ 6.1 เฉลี่ยผลผลิตข้าวต่อไร่ ต้นทุนต่อไร่ และรายได้ต่อไร่ แบ่งตาม ประเภทเกษตรกร	64
ภาพที่ 6.2 เฉลี่ยราคาข้าวเปลือกต่อ กก. ต้นทุนต่อ กก. และรายได้ต่อ กก. ของการผลิตข้าว แบ่ง ตาม ประเภทเกษตรกร	65
ภาพที่ 6.3 เฉลี่ยผลผลิตข้าวต่อไร่ ต้นทุนต่อไร่ และรายได้ต่อไร่ แบ่งตาม วิธีการทำนา และ ประเภทเกษตรกร	66
ภาพที่ 6.4 เฉลี่ยผลผลิตข้าวต่อไร่ ต้นทุนต่อไร่ และรายได้ต่อไร่ แบ่งตาม ขนาดที่นา และประเภทเกษตรกร	68
ภาพที่ 6.5 เฉลี่ยรายได้จากข้าวหักต้นทุนเงินสด(บาท/คน/เดือน)ของตัวอย่างเกษตรกร ที่อยู่ได้/เหนือเส้นความยากจนแบ่งตามประเภทเกษตรกร	76
ภาพที่ 6.6 กระบวนการปรับเปลี่ยนจากข้าวหอมมะลิทั่วไปเป็นข้าวหอม มะลิอินทรีย์ของเกษตรกรจังหวัดสุรินทร์	107

บทที่ 1

บทนำ

1.1 หลักการและเหตุผล

การใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมาตั้งแต่ปี 2504 ทำให้ประเทศไทยประสบความสำเร็จในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจเป็นอย่างดี รายได้ประชาชาติต่อหัวประมาณ US\$ 2,400 ในปี 2537 สัดส่วนคนยากจนลดลงจาก 26.3 % ในปี 2529 เป็น 13.7 % ในปี 2535 ธนาคารโลกประกาศว่า ไทยไม่จัดอยู่ในประเทศยากจนอีกต่อไป (คณะกรรมการแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2538) แต่เมื่อพิจารณาการกระจายรายได้ กลับพบว่า รายได้ครัวเรือนเฉลี่ยระหว่างภาคมีความแตกต่างเป็นอย่างยิ่ง กรุงเทพฯมีรายได้ครัวเรือนเฉลี่ย US\$ 2,200 ในปี 2535 ในขณะที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีรายได้ครัวเรือนเฉลี่ย US\$ 490 ในปีเดียวกัน ยิ่งไปกว่านั้น การกระจายรายได้ระหว่างอาชีพต่าง ๆ พบว่า กลุ่มนักธุรกิจเป็นผู้มีรายได้ครอบครัเฉลี่ยสูงสุด ประมาณ US\$ 4,400 ในขณะที่อาชีพเกษตรกรมีรายได้ครอบครัเฉลี่ยต่ำสุด ประมาณ US\$ 350 ดังนั้น แม้ว่าประเทศไทยประสบความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจ แต่คนยากจนยังคงมีถึง 6.6 ล้าน และ 5.5 ล้าน หรือ 84.2 % ยังคงอาศัยอยู่ในชนบท (คณะกรรมการแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2538)

เมื่อประสบภาวะวิกฤติเศรษฐกิจในปี 2540 ประเทศไทยต้องตกอยู่ในภาวะล้มละลายทางการเงินอย่างรุนแรง ส่งผลกระทบต่อภาคเศรษฐกิจด้านการลงทุน และด้านอุตสาหกรรม บริษัทธุรกิจจำนวนมากต้องล้มเลิกกิจการ ส่งผลให้ประชาชนตกงานจำนวนมาก (เอนก, 2545) ในปี 2542 คนยากจนที่ได้รับผลกระทบจากภาวะวิกฤติเศรษฐกิจมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจนเป็น 9.9 ล้านคน และเริ่มลดลงในปี 2544 ซึ่งพบว่า มีจำนวนคนยากจนประมาณ 8.2 ล้านคน หรือทุกหนึ่งในแปดของคนไทยเป็นคนจน และแม้ว่า สัดส่วนคนยากจนของประเทศจะลดลง ก็ยังเป็นระดับที่สูงกว่าก่อนเกิดภาวะวิกฤติเศรษฐกิจที่มีคนจนประมาณหนึ่งในสิบของคนไทย และเมื่อพิจารณาอาชีพ ก็พบว่า ในจำนวนคนจนนั้น ร้อยละ 70 มีอาชีพเกษตรกร เกษตรกรรมจึงยังเป็นอาชีพที่เปราะบางต่อภาวะความยากจน (สำนักงานคณะกรรมการแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2545) ปี 45-48 สภาวะความยากจนเป็นอย่างไร??

ภายหลังวิกฤติเศรษฐกิจ ได้มีการปรับเปลี่ยนทิศทางการพัฒนาประเทศ ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) บิดปรัชญา “เศรษฐกิจพอเพียง” เป็น

ปรัชญาในการพัฒนาประเทศ ซึ่งอยู่บนพื้นฐานของความสมดุลพอดีและความพอประมาณอย่างมีเหตุผล สามารถพึ่งพาตนเองได้ นำไปสู่สังคมที่มีคุณภาพทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และการเมือง ทิศทางการพัฒนาประเทศจึงถูกกำหนดเป็นการพัฒนาทั้งเศรษฐกิจฐานรากและเศรษฐกิจมหัพภาค ในด้านเศรษฐกิจมหัพภาค รัฐบาลกำหนดยุทธศาสตร์ “ประเทศไทยจะเป็นครัวของโลก” ซึ่งเน้นอาหารปลอดภัยและไม่เป็นพิษต่อสิ่งแวดล้อม ในนัยนี้ ระบบเกษตรอินทรีย์ (Organic agriculture) จึงเป็นกระบวนการผลิตที่ได้มาซึ่งอาหารปลอดภัย โดยระบบเกษตรอินทรีย์ หมายถึง ระบบการจัดการการผลิตด้านการเกษตรแบบองค์รวมที่เกื้อหนุนต่อระบบนิเวศ รวมถึงความหลากหลายทางชีวภาพ โดยเน้นการใช้วัสดุธรรมชาติ หลีกเลี่ยงการใช้วัตถุอันตรายจากสารเคมี และไม่ใช่พืช สัตว์ หรือจุลินทรีย์ ที่มาจากเทคนิคการดัดแปลงพันธุกรรม (genetic modification) หรือพันธุวิศวกรรม (genetic engineering) มีการจัดการกับผลิตภัณฑ์โดยเน้นการแปรรูปด้วยความระมัดระวัง เพื่อรักษาสภาพการเป็นเกษตรอินทรีย์และคุณภาพที่สำคัญของผลิตภัณฑ์ในทุกขั้นตอน (สำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ, 2546)

ประเทศไทยเป็นผู้ผลิตและส่งออกสินค้าอาหารที่สำคัญแห่งหนึ่งของโลก มีความเหมาะสมและมีศักยภาพที่จะเป็นแหล่งผลิตอาหารในระบบเกษตรอินทรีย์ ซึ่งสินค้าเกษตรอินทรีย์มีแนวโน้มความต้องการทั้งในและต่างประเทศเพิ่มขึ้นร้อยละ 20 ต่อปี ทั้งนี้เนื่องจากผู้ผลิตและผู้บริโภคผลิตภัณฑ์อาหารเริ่มคำนึงถึงสุขภาพ ความปลอดภัยและมลพิษในสิ่งแวดล้อมมากขึ้น (กรมวิชาการเกษตร, 2546) ยุทธศาสตร์อาหารปลอดภัยและเกษตรอินทรีย์จึงได้รับการนำไปปฏิบัติในจังหวัดต่าง ๆ

ในทางงานวิจัย งานศึกษาของบุญจิตและคณะ (2546) พบว่า “ระบบการผลิตเกษตรอินทรีย์โดยทั่วไปแล้วมีลักษณะจำเพาะ 3 ด้าน คือ 1) การผลิตขนาดเล็ก ซึ่งมีสาเหตุจากการต้องการใช้แรงงานเข้มข้น 2) การใช้ปัจจัยและทรัพยากรการผลิตในฟาร์มสูง และ 3) ไม่ทำลายดินและเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของดิน ในขณะเดียวกัน สินค้าเกษตรอินทรีย์มีลักษณะจำเพาะเช่นกัน คือ 1) มีตลาดเฉพาะกลุ่ม (Niche market) ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้บริโภคที่คำนึงถึงสิ่งแวดล้อม และสุขภาพ ในการบริโภค 2) จำเป็นต้องมีการรับรองจากสถาบันที่รับรองโดยรัฐ และเป็นที่เชื่อถือของผู้บริโภค 3) เป็นตลาดสินค้าที่มีค่าพรีเมียมเมื่อเชดเชกความซับซ้อนของการผลิต การตรวจสอบ และการสร้างผลกระทบทางบวกต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม และ 4) มีอุปสรรคในการหาข้อมูลข่าวสารการตลาดเนื่องจากเป็นตลาดสินค้ารูปแบบใหม่”

เมื่อพิจารณาในเรื่องการผลิตข้าว ก็พบว่า ข้าวเป็นอาหารและเป็นรายได้หลักของเกษตรกรไทย ซึ่งเป็นประชากรกลุ่มใหญ่ที่สุดของประเทศ และข้าวยังเป็นวัฒนธรรม ดังเอี่ยม (2538) ระบุ

ในงานศึกษาเรื่องข้าว วัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลง ว่า “การเพาะปลูกข้าวเป็นเอกลักษณ์สำคัญของวัฒนธรรมหรือเป็นเกณฑ์กำหนดความเป็นวัฒนธรรม...ชาวไร่ชาวนาเห็นว่าข้าวเป็นองค์รวมของธรรมชาติ (ดิน น้ำ ลม ไฟ) ที่สัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับมนุษย์ทั้งร่างกายและจิตใจ...” เกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือเองก็มักจะพูดว่า “มีข้าวกินก็พออยู่ได้” ซึ่งผลการศึกษาของนันทยาและณรงค์ (2547) ก็พบว่า ข้าวหอมมะลิอินทรีย์เป็นพืชหลักในระบบการผลิตเกษตรอินทรีย์ในจังหวัดยโสธร

การผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์และรวมถึงระบบการผลิตเกษตรอินทรีย์ (หรือที่กล่าวถึงในชื่อเกษตรกรรมยั่งยืน) ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหลายแห่งไม่ใช่เป็นเพียงระบบการผลิตเท่านั้น แต่เป็นกระบวนการหนึ่งของการรวมพลังของคนในชุมชนในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกร อาทิ อำเภออุดรฯ จังหวัดยโสธร กรณีชมรมรักษารัฐธรรมนูญ (กลุ่มเกษตรกรทำนาโนไต้) ส่งเสริมการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ในระบบการผลิตเกษตรกรรมยั่งยืน กลุ่มเฮดอยู่เฮดกินมีแนวคิดการพัฒนาแบบเกษตรยั่งยืนหรือพุทธเกษตรที่เน้นความสมดุลของชีวิตและการพัฒนาแบบองค์รวม สร้างสรรค์ภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อปลูกจิตสำนึกของชุมชนให้พึ่งตนเอง และรวมกลุ่มช่วยเหลือพึ่งพากัน โดยมีจุดมุ่งหมายประการหนึ่งคือ มุ่งเศรษฐกิจปากท้อง ให้มีอาหารเพียงพอต่อการบริโภคภายในครอบครัว ไม่ต้องซื้อหาอาหารที่ไม่มีคุณภาพจากพ่อค้าเร่หรือร้านค้าในหมู่บ้าน และนำอาหารที่ผลิตได้และเหลือจากการบริโภคในครัวเรือนออกขายและนำเข้าสู่ระบบการแลกเปลี่ยนภายในชุมชน (นันทยาและณรงค์, 2544) การพิจารณาระบบเกษตรอินทรีย์หรือเกษตรยั่งยืนในแนวนี้นี้จึงเป็นแนวทางที่จะมุ่งสู่การแก้ไขปัญหาความยากจนและพัฒนาคุณภาพชีวิต

นันทยาและณรงค์ (2544) ยังพบว่า การผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ของเกษตรกรที่ตำบลนาโไต้ อำเภออุดรฯ และการมีกลุ่มผู้บริโภคที่ต้องการข้าวหอมมะลิอินทรีย์ เป็นแรงจูงใจประการหนึ่งของการสร้างโรงสีข้าวชุมชนชมรมรักษารัฐธรรมนูญ (กลุ่มเกษตรกรนาโไต้) ทำให้เกษตรกรกลุ่มนี้สามารถขายข้าวสารหอมมะลิอินทรีย์ในราคาที่สูงขึ้นได้ โดยมีการประกันราคาข้าวเปลือกหอมมะลิอินทรีย์ตันละ 10,000 บาท และกรีนเนทซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนไทยรับข้าวสารอินทรีย์ทั้งหมดเพื่อส่งออกไปยังต่างประเทศ

ผลการศึกษาในแง่การขายพื้นที่ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ นันทยาและณรงค์ (2543) พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการขายพื้นที่ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ของกรณีกกลุ่มเกษตรกรทำนาบารือ จังหวัดยโสธร ในช่วงปี 2540 - 2543 มี 4 ประการ คือ 1) ความคุ้นเคยของเกษตรกรต่อการใช้สารเคมีในการทำนา 2) ต้นทุนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่สูงขึ้นและผลผลิตที่ลดลงในระยะแรกเนื่องจากดินมีความอุดมสมบูรณ์ต่ำ 3) ลักษณะของแปลงนาที่อยู่ไกลบ้าน และอยู่ติดกับแปลงที่ทำเกษตรแบบทั่วไป และ 4) การรับรองมาตรฐานข้าวหอมมะลิอินทรีย์มีค่าใช้จ่ายสูง

บุญจิตและคณะ (2546) ทำการสำรวจเกษตรกรที่เพาะปลูกข้าวหอมมะลินิธิ์ในปี การเพาะปลูก 2545/46 พบว่า มีพื้นที่เพาะปลูกข้าวหอมมะลินิธิ์ที่ได้รับการรับรองเป็นเกษตร นิธิ์ (รวมพื้นที่นิธิ์ระยะปรับเปลี่ยน) ของไทยในปีการเพาะปลูก 2545/46 เท่ากับ 12,015.49 ไร่ โดยเป็นพื้นที่ในภาคเหนือ 3,883 ไร่ และพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 8,132.49 ไร่ และ พบว่า ลักษณะการใช้การใส่แรงงานในการดูแลรักษาและการใช้เมล็ดพันธุ์ ไม่มีความแตกต่าง ระหว่างการผลิตแบบทั่วไปและการผลิตแบบนิธิ์ ขณะที่การใช้ปุ๋ยนิธิ์ ปุ๋ยพืชสด และปุ๋ย ชีวภาพระหว่างเกษตรกรที่ผลิตแบบนิธิ์และเกษตรกรที่ผลิตแบบทั่วไปมีความแตกต่างกัน

สำหรับการใช้ปัจจัยการผลิตข้าวหอมมะลินิธิ์มีความสัมพันธ์กับระดับความเข้มข้น ของการเป็นเกษตรนิธิ์ ซึ่งพบว่า ความเป็นเกษตรนิธิ์ที่เข้มข้นขึ้นจะเป็นสาเหตุได้ 1) ลด ปริมาณการใช้สารเคมี 2) เพิ่มการใช้วัสดุนิธิ์ในแปลงนา ได้แก่ เมล็ดพันธุ์ปุ๋ยพืชสด สารชีวภาพ และปุ๋ยชีวภาพ และ 3) เพิ่มการใช้แรงงานการผลิตในกิจกรรมการใช้วัสดุนิธิ์ นอกจากนั้นการเข้ากลุ่มนิธิ์และระยะเวลาการเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มที่นานขึ้นจะส่งผลต่อการ ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการใช้ปัจจัยและมีความเป็นนิธิ์ที่สมบูรณ์ขึ้น (บุญจิตและคณะ, 2546)

งานศึกษาของบุญจิตและคณะ (2546) มีข้อสรุปเกี่ยวกับปริมาณผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ ต้นทุน การผลิตเฉลี่ยต่อไร่ และรายได้สุทธิเฉลี่ยต่อไร่ ในการเพาะปลูกแบบนาดำของภาค ตะวันออกเฉียงเหนือในปีการเพาะปลูก 2545/46 โดยใช้วิธีการศึกษาเปรียบเทียบการปลูกข้าวหอม มะลินิธิ์และข้าวหอมมะลิทั่วไป พบว่า

ปริมาณผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ของข้าวหอมมะลินิธิ์ 361.86 กก. ในขณะที่ข้าวหอมมะลิ ทั่วไปมีปริมาณผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ 334.15 กก. จะเห็นได้ว่า ปริมาณผลผลิตเฉลี่ยของข้าวหอมมะลิ นิธิ์สูงกว่าข้าวหอมมะลิทั่วไปถึง 27.71 กก. ต่อไร่ อันแสดงให้เห็นว่า ความเป็นเกษตร นิธิ์ส่งผลต่อผลผลิตต่อไร่ และยังพบว่า ระดับความเป็นเกษตรนิธิ์เพิ่มขึ้น ผลผลิตต่อไร่มี แนวโน้มเพิ่มขึ้น

ต้นทุนรวมการผลิตเฉลี่ยต่อไร่ของข้าวหอมมะลินิธิ์ 2,898.24 บาท ในขณะที่ข้าวหอม มะลิทั่วไปมีต้นทุนรวม 2,986.10 บาท ซึ่งจะเห็นว่า ในแง่ต้นทุนรวมการผลิตเฉลี่ยต่อไร่ มีความ แตกต่างกันน้อย แต่เมื่อพิจารณาต้นทุนที่เป็นเงินสด (ใช้เงินสดในการซื้อปัจจัยการผลิต) และไม่ เป็นเงินสด (เช่น แรงงานในครัวเรือน พันธุ์พืชของตัวเอง เป็นต้น) พบว่า ต้นทุนที่เป็นเงินสดของ การผลิตข้าวหอมมะลินิธิ์ (772.35 บาท) ต่ำกว่าข้าวหอมมะลิทั่วไป (1,074.06 บาท) ถึง 301.71

บาท และต้นทุนที่ไม่เป็นเงินสดของการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ (2,125.89 บาท) มากกว่าข้าวหอมมะลิทั่วไป (1,912.04 บาท) ถึง 213.85 บาท

รายได้สุทธิต่อไร่ของการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ (2,882.37 บาท) สูงกว่าข้าวหอมมะลิทั่วไป (1,945.39 บาท) ถึง 936.98 บาท เมื่อพิจารณารายได้เหนือต้นทุนผันแปร พบว่า รายได้เหนือต้นทุนผันแปรของข้าวหอมมะลิอินทรีย์ (784.45 บาท) สูงกว่าข้าวหอมมะลิทั่วไป (270.76 บาท) ถึง 513.69 บาท ซึ่งแสดงว่า การผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์มีรายได้มากกว่าข้าวหอมมะลิทั่วไป

จากสภาพการณ์ดังกล่าวข้างต้นนี้ อาจสรุปเป็นเบื้องต้นได้ว่า การผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์น่าจะมีศักยภาพในการเป็นอาชีพทางเลือกการแก้ไขปัญหาความยากจน ของเกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แต่ก็พบว่า การขยายตัวของการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ไม่มากเท่าที่ควร และการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์เพียงอย่างเดียวในฟาร์มอาจจะไม่เพียงพอต่อการแก้ไขปัญหาความยากจนได้อย่างแท้จริง

ดังนั้น ในครั้งนี้จึงต้องการศึกษาว่า การผลิตข้าวหอมมะลิในระบบเกษตรอินทรีย์มีความเป็นไปได้หรือไม่ในการเป็นอาชีพทางเลือกที่มีศักยภาพในการแก้ไขปัญหาความยากจนสำหรับเกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ถ้าได้ มีองค์ประกอบ เงื่อนไขปัจจัย และปัญหาอุปสรรคอย่างไร มีความเหมาะสมทางสังคมวัฒนธรรม สภาพกายภาพและชีวภาพ และสภาพทางเศรษฐกิจหรือไม่ อย่างไร ตลอดจนถึงจะสามารถขยายสู่เกษตรกรทั่วไปในภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้หรือไม่ อย่างไร

1.2 คำถามการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้จึงมีประเด็นคำถาม คือ

1.2.1 การผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์มีความเป็นไปได้หรือไม่ใน 3 ด้าน คือ

1.2.1.1 การผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์มีความเป็นไปได้หรือไม่ในสภาพทางเศรษฐกิจ ในการเป็นอาชีพทางเลือกที่มีศักยภาพในการแก้ไขปัญหาความยากจนสำหรับเกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง

1.2.1.2 การผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์มีความเป็นไปได้หรือไม่ในสภาพกายภาพชีวภาพของการผลิตในการเป็นอาชีพทางเลือกที่มีศักยภาพในการแก้ไขปัญหาความยากจนสำหรับเกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง

1.2.1.3 การผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์มีความเป็นไปได้หรือไม่ในสภาพสังคมวัฒนธรรมในการเป็นอาชีพทางเลือกที่มีศักยภาพในการแก้ไขปัญหาความยากจนสำหรับเกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง

1.2.2 ถ้ามีความเป็นไปได้

1.2.2.1 มีกระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์อย่างไร

1.2.2.2 มีกระบวนการปรับเปลี่ยนจากการผลิตข้าวหอมมะลิทั่วไปเป็นการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์อย่างไร

1.2.2.3 มีเงื่อนไขปัจจัย และปัญหาอุปสรรคใดในการปรับเปลี่ยนจากการผลิตข้าวหอมมะลิทั่วไปเป็นการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์

1.2.3 ในฟาร์มของเกษตรกร

1.2.3.1 มีการขยายการผลิตจากข้าวหอมมะลิอินทรีย์เป็นระบบการเกษตรอินทรีย์ที่มีการปลูกพืชหลากหลาย การเลี้ยงสัตว์ และประมง เพื่อเป็นการใช้ประโยชน์จากความเป็นอินทรีย์ของฟาร์มหรือไม่ อย่างไร อันจะช่วยให้เกษตรกรเพิ่มรายได้จากการจำหน่ายผลผลิตอินทรีย์อื่น ๆ หรือลดค่าใช้จ่ายด้านอาหารได้บ้าง

1.2.3.2 การผลิตผลผลิตอินทรีย์นอกจากข้าวหอมมะลิแล้ว มีอะไรบ้างที่มีศักยภาพในการเพิ่มรายได้หรือลดรายจ่าย และควรเพิ่มการผลิตในฟาร์มอะไรได้บ้าง

1.2.3.3 มีการแปรรูปผลผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์หรือผลผลิตอินทรีย์ชนิดอื่น ๆ เป็นผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ บ้างหรือไม่ อย่างไร

1.2.3.4 การรวมกลุ่มและเครือข่ายของเกษตรกรผู้ผลิตข้าวหอมมะลิในระบบเกษตรอินทรีย์ มีสภาพเป็นจริงอย่างไรในการเป็นพลังของการแก้ไขปัญหาความยากจนร่วมกัน

1.2.3.5 การผลิตข้าวหอมมะลิในระบบเกษตรอินทรีย์ สามารถขยายไปสู่เกษตรกรทั่วไปได้ หรือไม่ มีเงื่อนไขที่จะนำสู่ความสำเร็จอย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย

จากคำถามการวิจัย จึงกำหนดวัตถุประสงค์ 5 ประการ คือ

1.3.1 เพื่อได้ผลวิเคราะห์ความเป็นไปได้ที่เกษตรกรจะผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ในเงื่อนไขสภาพทางเศรษฐกิจ สภาพกายภาพชีวภาพของการผลิต และสภาพทางสังคมวัฒนธรรม ในการเป็นอาชีพทางเลือกที่มีศักยภาพในการแก้ไขปัญหาความยากจน ของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง

1.3.2 เพื่อได้ผลวิเคราะห์กระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ครบวงจร กระบวนการปรับเปลี่ยนจากการผลิตข้าวหอมมะลิทั่วไปเป็นการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ ตลอดจนเงื่อนไขปัจจัย และปัญหาอุปสรรค

1.3.3 เพื่อได้ผลวิเคราะห์การขยายจากการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์เป็นการผลิตในระบบเกษตรอินทรีย์ของเกษตรกร รวมถึงกระบวนการปรับเปลี่ยนจากการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์เป็นการผลิตในระบบเกษตรอินทรีย์ ตลอดจนเงื่อนไขปัจจัย และปัญหาอุปสรรค

1.3.4 เพื่อได้ผลวิเคราะห์การรวมกลุ่มและเครือข่ายของเกษตรกรผู้ผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ในการเป็นพลังของการแก้ไขปัญหาความยากจนร่วมกัน

1.3.5 เพื่อให้ได้ฐานข้อมูลระดับครัวเรือนของเกษตรกร และ ฐานข้อมูลการรวมกลุ่ม และเครือข่ายของเกษตรกร ผู้ผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ในระบบเกษตรอินทรีย์ในจังหวัด อุบลราชธานี อำนาจเจริญ ชัยภูมิ ร้อยเอ็ด ศรีสะเกษ และสุรินทร์

1.4 กรอบความคิด

อาชีพเกษตรกรเป็นอาชีพที่มีความเปราะบางต่อภาวะความยากจน เกษตรกรต้องเผชิญกับความเสี่ยงหลายด้าน เผชิญภัยธรรมชาติน้ำท่วมฝนแล้งเป็นสภาพแวดล้อมที่เกษตรกรต้องประสบอยู่เสมอ เผชิญราคาขึ้นลงของสินค้าเกษตรที่เกษตรกรมักมิได้เป็นผู้กำหนดราคา เผชิญกับปัจจัยการผลิตที่เกษตรกรต้องซื้อตามราคาที่ถูกกำหนด เผชิญกับการเจ็บไข้ได้ป่วยจากการใช้สารเคมีในการผลิต ฯลฯ ในภาวะอย่างนี้ เกษตรกรมีอาชีพทางเลือกหรือไม่ ทางเลือกอย่างไร จึงจะทำให้เกษตรกรหลีกเลี่ยงความเสี่ยงเหล่านี้ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ และสามารถสร้างอาชีพเกษตรกรให้เป็นอาชีพที่มีความพออยู่พอกิน และมีความหวังที่จะหลุดพ้นจาก “วงจรความยากจน” การผลิตข้าวหอมมะลิในระบบเกษตรอินทรีย์จะเป็นอาชีพทางเลือกหนึ่งที่มีศักยภาพในการแก้ไขปัญหาความยากจน ซึ่งคณะผู้วิจัยเห็นว่าจะเป็นการตอบโต้สำหรับเกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง การวิจัยครั้งนี้จึงมีกรอบความคิด ดังนี้

1.4.1 การผลิตข้าวหอมมะลินทรีย์

1.4.1.1 กระบวนการผลิตข้าวหอมมะลินทรีย์

ศึกษาเส้นทางข้าวหอมมะลินทรีย์ตั้งแต่กระบวนการเพาะปลูกข้าวหอมมะลินทรีย์ การส่งเสริมการปลูกข้าวหอมมะลินทรีย์ การแปรรูปข้าวหอมมะลินทรีย์และการตลาดข้าวหอมมะลินทรีย์ ซึ่งจะจำแนกเป็น 4 ขั้นตอน คือ

1. การเพาะปลูกข้าวหอมมะลินทรีย์ เป็นการศึกษาระดับฟาร์มของครอบครัวเกษตรกรกลุ่มเป้าหมาย โดยจะศึกษาในมิติกายภาพและชีวภาพของการผลิต เศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรม กล่าวคือ ในมิติกายภาพและชีวภาพของการผลิต ทำการศึกษาพื้นที่เพาะปลูก ปริมาณผลผลิตรวม การตรวจสอบรับรองมาตรฐาน ระบบการผลิตและกรรมวิธีการผลิต และการใช้ปัจจัยการผลิต ในมิติเศรษฐกิจทำการศึกษากาการขายผลผลิต ต้นทุนการผลิตและรายได้ ในมิติสังคมและวัฒนธรรม ทำการศึกษาแนวคิดประสบการณ์ในการปรับเปลี่ยนการผลิตจากข้าวหอมมะลิทั่วไปเป็นข้าวหอมมะลินทรีย์ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเกษตรกร และสถานการณ์ข้าวหอมมะลินทรีย์

2. การส่งเสริมการปลูกข้าวหอมมะลินทรีย์ เป็นการศึกษากระบวนการส่งเสริมการปลูกข้าวหอมมะลินทรีย์ การตรวจสอบและรับรองมาตรฐานข้าวหอมมะลินทรีย์ทั้ง

ของหน่วยงานรัฐ หน่วยงานพัฒนาเอกชน และกลุ่มเกษตรกรเอง ซึ่งระบบการส่งเสริมนี้จะประกอบด้วยกิจกรรมการอบรม การศึกษาฐาน การตรวจเยี่ยมแปลง การประสานงานกับสำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์หรือหน่วยงานอื่น ๆ

3. การแปรรูปข้าวหอมมะลิอินทรีย์ เป็นการศึกษากิจกรรมโรงสีข้าวทั้งของกลุ่มเกษตรกรและเอกชน ประกอบด้วยการรับซื้อข้าวเปลือกอินทรีย์ การเก็บข้าวเปลือกอินทรีย์ การสีข้าวหอมมะลิอินทรีย์ และการบรรจุถุงข้าวสาร

4. การจัดจำหน่ายในประเทศ เป็นการศึกษาการตลาดข้าวหอมมะลิอินทรีย์ ในด้านการจัดจำหน่ายและราคา ซึ่งอาจจะมีหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนหรือหน่วยงานพัฒนาเอกชนเป็นผู้รับผิดชอบทำการตลาดข้าวหอมมะลิอินทรีย์ รวมถึงการตัดสินใจซื้อข้าวสารอินทรีย์ของผู้บริโภค

1.4.1.2 การรวมกลุ่มและเครือข่ายของเกษตรกรและบทบาทขององค์กรที่สนับสนุนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์

ศึกษาวิเคราะห์การรวมกลุ่มของเกษตรกรทั้งระดับการส่งเสริมการปลูกข้าวและการแปรรูปข้าว รวมถึงทั้งศึกษาการจัดตั้งเครือข่ายประสานงานระหว่างกลุ่มเกษตรกร หน่วยงานราชการ องค์กรพัฒนาเอกชน พ่อค้า และผู้บริโภค ตลอดจนถึงบทบาทของหน่วยงานที่จะเข้ามาเกี่ยวข้องการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์

1.4.1.3 นโยบายเกษตรอินทรีย์ของจังหวัดและนโยบายภาครัฐ

ศึกษานโยบายการส่งเสริมและการสนับสนุนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ของภาครัฐโดยเฉพาะระดับจังหวัด โดยศึกษาถึงการส่งเสริมด้านวิชาการ ปัจจัยการผลิตที่ช่วยลดต้นทุนเกษตรกร การถ่ายทอดเทคโนโลยีการเพิ่มผลผลิต และการสนับสนุนการสร้างเครือข่ายการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์

1.4.2 ระบบเกษตรอินทรีย์

ระบบเกษตรอินทรีย์ในงานศึกษานี้จะหมายถึงระบบเกษตรกรรมที่มีองค์ประกอบสำคัญ 3 ส่วน คือ

1.4.2.1 กระบวนการคิดแบบพึ่งตนเอง เกษตรกรต้องมีกระบวนการคิดที่ประกอบด้วย

1. กระบวนการคิดทวนกระแสกับเกษตรกระแสหลักและเศรษฐกิจแบบบริโภคนิยมไม่เพียงแต่ระบบการผลิตเท่านั้น แต่หากรวมถึงการใช้ชีวิตของเกษตรกรด้วย
2. กระบวนการคิดที่คำนึงถึงความอุดมสมบูรณ์และความหลากหลายของระบบนิเวศน์แปลงนา เป็นความเชื่อและกระบวนการที่เชื่อมโยงระบบนิเวศน์ของแปลงนาและวัฒนธรรมของเกษตรกรเข้าด้วยกัน
3. กระบวนการคิดในการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ โดยมีอาหารพอเพียงต่อการบริโภคซึ่งทำให้ลดรายจ่ายด้านอาหาร การลดรายจ่ายปัจจัยการผลิต การเพิ่มรายได้จากการขายผลผลิตในตลาดชุมชนและนอกชุมชน และการออมในรูปแบบความสมบูรณ์ของระบบเกษตรอินทรีย์ และการออมในรูปแบบความรู้
4. กระบวนการคิดในการมีสุขภาพกายและใจที่ดี การทำระบบเกษตรอินทรีย์ทำให้เกษตรกรมีความหวังในอาชีพและความเป็นอยู่ของตน ซึ่งส่งผลให้เขามีสุขภาพจิตที่ดีกว่าการทำเกษตรกระแสหลัก
5. กระบวนการคิดในการสร้างระบบเกษตรอินทรีย์เป็นบ้านาบุญยามแก่เฒ่าและเป็นมรดกแก่ลูกหลาน เป็นความหวังและมีเป้าหมายระยะไกล ซึ่งทำให้เกษตรกรมุ่งมั่นและมีกำลังใจที่ปรับสู่ระบบเกษตรอินทรีย์

1.4.2.2 วิธีการผลิตที่ยั่งยืน เกษตรกรต้องสร้างระบบวิธีการผลิตที่มีความยั่งยืน ซึ่งประกอบด้วย

1. การปรับโครงสร้างทางการผลิตให้เหมาะสมกับระบบเกษตรอินทรีย์ อาทิ ปรับปรุงบำรุงดินให้ฟื้นความอุดมสมบูรณ์โดยใช้ปุ๋ยอินทรีย์และปุ๋ยพืชสด ปรับแปลงนาให้มีคันนาใหญ่ สร้างแหล่งน้ำในไร่นา เป็นต้น
2. การลด/เลิกการใช้สารเคมีทั้งปุ๋ยเคมีและยาปราบศัตรูพืช หันมาใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอก ปุ๋ยพืชสดในการบำรุงดิน และการใช้น้ำหมักชีวภาพและสมุนไพรในการกำจัดหรือไล่ศัตรูพืช

3. การปรับเปลี่ยนการผลิตข้าวเป็นข้าวปลอดสารพิษในช่วงแรก และเปลี่ยนเป็นข้าวอินทรีย์ในที่สุด ในขณะเดียวกัน ก็ปรับการผลิตจากการผลิตเชิงเดี่ยวเป็นการผลิตหลากหลาย โดยการปลูกพืชผัก พืชก่อนและหลังนา ไม้ยืนต้น ไม้ผล ปลา และเลี้ยงสัตว์เพิ่มขึ้น และจัดการให้เกิดการผสมผสานเกื้อกูลในระบบการผลิตซึ่งมีการจัดการหลัก 3 ประการ คือ ประการแรก การใช้ผลผลิตหรือผลพลอยได้จากกิจกรรมหนึ่งให้เป็นประโยชน์ต่อการผลิตของอีกกิจกรรมหนึ่ง ประการที่สอง มีการกระจายการใช้ทรัพยากร เช่น ที่ดิน แรงงาน เงินทุน และการจัดสรรเวลาของแต่ละครอบครัว และประการที่สาม มีการกระจายความเสี่ยงของผลผลิต

4. การป้องกันสารพิษ/สารเคมีจากแปลงนาใกล้เคียง ชักชวนเกษตรกรแปลงข้างเคียงหันมาทำเกษตรอินทรีย์ เพื่อให้ได้แปลงต่อเนื่องขนาดใหญ่ขึ้น หรืออาจจะต้องทำคันนาให้ใหญ่และสูงก็อาจจะป้องกันได้อีกทางหนึ่ง

1.4.2.3 วิถีชีวิตที่พึ่งตนเอง เกษตรกรต้องมีวิถีชีวิตที่พึ่งตนเอง ซึ่งประกอบด้วย

1. วิถีชีวิตที่มีการซื้อกินน้อยลง มีอาหารการกินในแปลงของตนเองเพิ่มขึ้นทั้งมีความรู้สึกรักชีวิตปลอดภัย เพราะไม่ต้องเสี่ยงภัยต่อสารพิษ

2. วิถีชีวิตที่ขยันและใช้เวลาอยู่กับแปลงไร่นามากขึ้น มีกิจกรรมในแปลงประจำต่อเนื่อง

3. วิถีชีวิตที่มีความเอื้อเฟื้อต่อญาติมิตร เป็นเสมือนวิถีชีวิตดั้งเดิมที่เคยแลกเปลี่ยนสิ่งของระหว่างกัน เมื่อหันกลับมาปลูกกินเลี้ยงกิน ทำให้สามารถแจกจ่ายให้แก่กันได้ง่าย และยังเป็นการขึ้นชั้นถึงความมีอยู่มีกินของวิถีการผลิตแบบระบบเกษตรอินทรีย์

4. วิถีชีวิตที่มีจิตใจสงบและมีความสุขในครอบครัว สมาชิกในครอบครัวได้ทำกิจกรรมในแปลงไร่นาร่วมกันมากขึ้น ได้อยู่กันพร้อมหน้า มีเวลาพูดคุยแลกเปลี่ยนกับครอบครัวญาติและคนในชุมชน และมองเห็นอนาคตของตนเอง

5. วิถีชีวิตที่มีกลุ่มมีชุมชน การมีกระบวนการทัศนคติเดียวกันก่อให้เกิดเป็น “ชุมชนเสมือน (Virtual Community)” ซึ่งไม่ได้ถูกจำกัดโดยเขตการปกครองและพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ แต่เป็นชุมชนที่เกิดจากการรวมตัวเป็นกลุ่มด้วยความเชื่อและวิถีชีวิตเดียวกัน รวมถึงการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เชื่อมร้อยเครือข่ายกับเกษตรกรในท้องถิ่นเดียวกันและต่างถิ่น

1.4.3 การผลิตข้าวหอมมะลิในระบบเกษตรอินทรีย์มีความเป็นอาชีพทางเลือก

การผลิตข้าวหอมมะลิในระบบเกษตรอินทรีย์มีศักยภาพที่จะเป็นอาชีพทางเลือกทางหนึ่งสำหรับเกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ซึ่งจะต้องมีความเหมาะสมใน“การเป็นอาชีพทางเลือก” 3 ประการ คือ

1.4.3.1 การผลิตข้าวหอมมะลิในระบบเกษตรอินทรีย์มีความเหมาะสมกับสภาพทางเศรษฐกิจของเกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง

ความเหมาะสมกับสภาพทางเศรษฐกิจจะหมายถึง เกษตรกรมีทรัพยากรและแรงจูงใจทางเศรษฐกิจที่เอื้ออำนวยในการทำการผลิตข้าวหอมมะลิในระบบเกษตรอินทรีย์ ซึ่งประกอบด้วยการมีสิทธิในการถือครองที่ดินและขนาดที่ดินที่ถือครอง แรงงานในครอบครัวกับงานในไร่นาสภาพการมีหนี้สินในแง่ปริมาณหนี้สิน ความเร่งรัดของการชำระคืน และทางเลือกในการชำระคืนความสามารถรับภาระทางการเงินในระยะแรกของการปรับเปลี่ยนสามารถลดค่าใช้จ่ายปัจจัยการผลิต ลดค่าใช้จ่ายอาหาร และเพิ่มรายได้การมีตลาดแหล่งรับซื้อที่มีราคาพรีเมียมการผลิตข้าวหอมมะลิในระบบเกษตรอินทรีย์มีความเหมาะสมกับสภาพทางกายภาพชีวภาพของการผลิตของเกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างความเหมาะสมกับสภาพทางการผลิตจะหมายถึง ลักษณะทางกายภาพและชีวภาพของแปลงของเกษตรกรที่เหมาะสมกับการผลิต ซึ่งประกอบด้วย

1. ลักษณะภูมิประเทศ
2. ปริมาณน้ำฝน แหล่งน้ำในไร่นา และแหล่งน้ำอื่นๆ
3. ลักษณะและสภาพดิน
4. แมลงศัตรูพืชหรือโรคพืช
5. ป่า ป่าชุมชน ทำเลเลี้ยงสัตว์สาธารณะ
6. พันธุ์พืช/สัตว์

1.4.3.2 การผลิตข้าวหอมมะลิในระบบเกษตรอินทรีย์ที่มีความเหมาะสมกับสภาพทางสังคมวัฒนธรรมของเกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง

ความเหมาะสมกับสภาพทางสังคมวัฒนธรรมจะหมายถึง เกษตรกรยอมรับ และปรับเปลี่ยนตนเองสู่ระบบเกษตรอินทรีย์ได้ ซึ่งความเหมาะสมกับสภาพทางสังคมวัฒนธรรม ประกอบด้วย

1. กระบวนการทัศนคติของเกษตรกร
2. อุปนิสัยของเกษตรกร
3. การรวมตัวเป็นกลุ่ม
4. การอยู่อาศัยในแปลงนาและการมีเวลาทำงานในแปลง
5. การร่วมกันตัดสินใจของคนในครอบครัวและร่วมกันทำงานในแปลง
6. การเรียนรู้โดยเข้าร่วมในการอบรม ศึกษาดูงาน และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ตามโอกาสที่สมควร

1.4.4 การผลิตข้าวหอมมะลิในระบบเกษตรอินทรีย์เป็นอาชีพทางเลือกที่มีศักยภาพ ในการ แก้ไขปัญหาความยากจนระดับครัวเรือน

ระบบเกษตรอินทรีย์เป็นฐานการผลิตที่แสดงถึงการพึ่งตนเองระดับครัวเรือนของ เกษตรกรซึ่งมีศักยภาพที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาความยากจน 5 ประการ คือ

1.4.4.1 การสร้างความมั่นใจและกำลังใจในการประกอบอาชีพเกษตร

เกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือมักประกอบอาชีพเกษตรกรรมตามการสืบทอดอาชีพของพ่อแม่ปู่ย่าตายาย แต่ถ้าเกษตรกรมีโอกาสเปลี่ยนแปลงอาชีพ เกษตรกรมักจะเลือกทำอาชีพอื่นเพิ่มเติม แต่ก็ยังไม่ทิ้งเกษตรกรรมโดยเฉพาะการปลูกข้าว สภาพเช่นนี้ชี้ให้เห็นว่าการทำอาชีพเกษตรกรรมไม่มีความหวังมากนักในการเจริญเติบโต การปรับเปลี่ยนมาผลิตข้าวหอมมะลิในระบบเกษตรอินทรีย์จะช่วยทำให้เกษตรกรมีความมั่นใจต่ออาชีพของตนเองมากขึ้น อย่างน้อยที่สุด ก็มีความมั่นใจในระดับพออยู่พอกิน

1.4.4.2 การพึ่งตนเองด้านอาหาร

การพึ่งตนเองด้านอาหารแสดงถึงความพอเพียงการกินการอยู่ในครัวเรือน ซึ่งมุ่งให้มีการมีข้าวพอเพียงต่อการบริโภคของครอบครัวตลอดปี มีอาหารประเภทอื่นในการบริโภค

ประกอบด้วยปลา พืชผัก ผลไม้ และเนื้อสัตว์ หลังจากทำระบบเกษตรอินทรีย์ เกษตรกรควรมีอาหารเหล่านี้ในฟาร์มเพื่อการบริโภค อันจะทำให้ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับอาหารลดลง

1.4.4.3 การพึ่งตนเองในการผลิต

การพึ่งตนเองในการผลิตมี 2 ประการ คือ ประการแรก การลดรายจ่ายในการผลิต การจัดการให้เกิดการเกื้อกูลในระบบการผลิต การใช้ผลผลิตหรือผลพลอยได้จากกิจกรรมหนึ่งให้เป็นประโยชน์ต่อการผลิตของอีกกิจกรรมหนึ่ง ตลอดจนการใช้วัตถุดิบในฟาร์มเป็นการลดต้นทุนในการผลิต เช่น การใช้ปุ๋ยคอก การใช้ปุ๋ยหมัก การเก็บเมล็ดพันธุ์ เป็นต้น ประการที่สอง การเพิ่มการใช้แรงงานของตนเอง และอาจต้องมีเครื่องมือเครื่องใช้ทางการผลิตที่ช่วยทุ่นแรงทุ่นเวลา เพราะการจ้างแรงงานในชนบทมีราคาสูงขึ้นและหายากขึ้น

1.4.4.4 การเพิ่มรายได้

การเพิ่มรายได้โดยมีข้าวหอมมะลิอินทรีย์เป็นพืชที่ทำให้เกิดรายได้หลัก และเมื่อทำเกษตรอินทรีย์ได้ในระดับหนึ่งแล้ว ผลผลิตในแปลงจะมีปริมาณและความหลากหลายขึ้น ซึ่งเกษตรกรสามารถเก็บผลผลิตออกขายได้เป็นระยะ ทำให้เกษตรกรมีรายได้เป็นรายวันและเป็นฤดู เช่น พืชผักเก็บขายเป็นรายได้ประจำวัน ถั่ว งา ผลไม้ ข้าว เป็นผลผลิตที่ขายเป็นฤดู ทำให้มีรายได้เป็นก้อน เป็นต้น

1.4.4.5 การเพิ่มการออม

การเพิ่มการออมนั้นจะอยู่ในรูปทรัพย์สินซึ่งเป็นได้ทั้งค่าเงินและไม่ใช่ว่าเงิน การทำระบบเกษตรอินทรีย์เป็นรูปแบบการออมชนิดหนึ่ง เพราะการปลูกไม้ผลหรือไม้ยืนต้นจะเก็บเกี่ยวผลได้ระยะยาว การเลี้ยงสัตว์เลี้ยงปลาก็เพิ่มจำนวนตามธรรมชาติได้ การเกื้อกูลในระบบเกษตรอินทรีย์ทำให้ใช้วัสดุได้อย่างมีคุณค่าเพิ่มขึ้น ตลอดจนรวมถึงการออมในรูปความรู้ความสามารถในด้านการเกษตร ซึ่งหากเกษตรกรสามารถเพิ่มการออมขึ้นได้ทั้งค่าเงินและไม่ใช่ว่าเงิน เกษตรกรก็จะสามารถลดจำนวนหนี้สินได้

1.4.5 การผลิตข้าวหอมมะลิในระบบเกษตรอินทรีย์เป็นอาชีพทางเลือกที่มีศักยภาพในการแก้ไขปัญหาความยากจนระดับกลุ่มและเครือข่าย

การรวมกลุ่มของเกษตรกรที่ทำระบบเกษตรอินทรีย์เป็นสิ่งจำเป็นด้วยเหตุผล 5 ประการ คือ

1.4.5.1 การสร้างพลังทางด้านจิตใจ

ระบบเกษตรอินทรีย์เป็นการทวนกระแสเศรษฐกิจบริโภคนิยมและเกษตรพาณิชย์ ซึ่งเกษตรกรต้องมีการกำลังใจเข้มแข็งอย่างมาก การมีกลุ่มผู้ทำระบบเกษตรอินทรีย์จะเป็นบรรยากาศที่ให้กำลังใจซึ่งกันและกัน ไม่รู้สีกว่าตนทำเพียงลำพัง และมีกลุ่มที่จะคอยช่วยเหลือกัน

1.4.5.2 การสร้างพลังด้านการควบคุมการผลิต

กลุ่มจะเป็นตัวควบคุมและตัวกระตุ้นให้เกิดการทำการผลิตข้าวหอมมะลิในระบบเกษตรอินทรีย์อย่างแท้จริง เป็นการควบคุมตรวจสอบภายในชุมชนเอง ที่สำคัญคือ ถ้าเกษตรกรสามารถรวมกันทำการผลิตเป็นแปลงใหญ่ ก็ช่วยป้องกันการปนเปื้อนของยาปราบศัตรูพืชหรือปุ๋ยเคมีที่ไหลมากับน้ำได้

1.4.5.3 การสร้างพลังการเรียนรู้

การผลิตข้าวหอมมะลิในระบบเกษตรอินทรีย์ต้องมีความรู้ความสามารถและพัฒนาความรู้ของตน การรวมกลุ่มจะช่วยให้เกิดกระบวนการเรียนรู้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น อันเป็นการเพิ่มพลังทางปัญญาของเกษตรกร

1.4.5.4 การสร้างพลังด้านความมั่นคงทางอาหาร

นอกจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันแล้ว กลุ่มยังเป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยนผลผลิตหรือปัจจัยการผลิตได้ การสร้างระบบการแลกเปลี่ยนผลผลิตในกลุ่มและเครือข่ายช่วยให้เกิดการพึ่งพากันด้านอาหาร และยังช่วยให้ลดการใช้เงินบาทได้ด้วย

1.4.5.5 การสร้างพลังด้านการต่อรองทางเศรษฐกิจ

เมื่อแต่ละแปลง มีผลผลิตหลากหลาย และมีปริมาณที่มากพอ ก็สามารถนำออกขายในตลาดในชุมชนได้ หรือเป็นแรงดึงดูดให้พ่อค้าแม่ค้าเข้ามาซื้อถึงแปลงได้ กลุ่มก็จะสามารถเจรจาต่อรองราคาได้ หรือกลุ่มอาจจะเป็นผู้รวบรวมผลผลิตจากสมาชิกส่งขายตลาดข้างนอกได้ กรณีของข้าวหอมมะลิอินทรีย์เป็นตัวอย่างของทำตลาดในรูปของกลุ่มและเครือข่าย

1.4.6 การขยายผลการผลิตข้าวหอมมะลิในระบบเกษตรอินทรีย์

การขยายผลการผลิตข้าวหอมมะลิในระบบเกษตรอินทรีย์สู่เกษตรกรทั่วไปในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีแนวทาง คือ

1.4.6.1 การมีแหล่งรับซื้อที่มีราคาพรีเมียม

1.4.6.2 การสนับสนุน (Subsidy) ระยะปรับเปลี่ยน

ระยะปรับเปลี่ยนจากการผลิตข้าวหอมมะลิทั่วไปเป็นข้าวหอมมะลิอินทรีย์ และจากข้าวหอมมะลิอินทรีย์เป็นระบบเกษตรอินทรีย์ควรมีการสนับสนุน อาทิ ราคาข้าวหอมมะลิระยะปรับเปลี่ยน การให้ทุนกู้ระยะยาวดอกเบี้ยต่ำในการปรับโครงสร้างทางการผลิตและการลงทุนในสัตว์ เป็นต้น

1.4.6.3 การตรวจสอบรับรองมาตรฐาน

หน่วยงานของรัฐหรือหน่วยงานพัฒนาเอกชนหรือเอกชนต้องให้ความรู้แก่เกษตรกรในเรื่องนี้ และมีการสนับสนุน (Subsidy) ค่าตรวจสอบรับรองมาตรฐานในระยะแรก

1.4.6.4 การสร้างตลาดผลผลิตอินทรีย์

การสร้างตลาดผลผลิตอินทรีย์อย่างน้อยในระดับอำเภอ ซึ่งผู้บริโภคสามารถซื้อผลผลิตได้โดยตรง และเกษตรกรสามารถนำผลผลิตอินทรีย์ออกจำหน่ายได้ไม่ยากนัก

1.5 กลุ่มเป้าหมายและพื้นที่ศึกษา

1.5.1 เกษตรกรผู้ผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์และเกษตรกรผู้ทำเกษตรอินทรีย์

1.5.1.1 เกษตรกรผู้ผลิตข้าวหอมมะลิทั่วไปในกลุ่มเกษตรธรรมชาติทำตม ตำบลหนองบัว เป็นกรณีศึกษาจำนวน 20 ตัวอย่าง โดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างอย่างง่าย

1.5.1.2 เกษตรกรผู้ผลิตข้าวหอมมะลิปลอดสารพิษ (ยังไม่ได้รับการรับรองมาตรฐานข้าวหอมมะลิอินทรีย์) ใน ชมรมเกษตรอินทรีย์ กิ่งอำเภอเขวาสินรินทร์ ตำบลตาตุก อำเภอเขวาสินรินทร์ เป็นกรณีศึกษาจำนวน 20 ตัวอย่าง โดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างอย่างง่าย

1.5.1.3 เกษตรกรผู้ผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่ได้รับการรับรองมาตรฐานในกลุ่มเกษตรธรรมชาติทำตม ตำบลหนองบัว เป็นกรณีศึกษาจำนวน 20 ตัวอย่าง โดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างอย่างง่าย

1.5.1.4 เกษตรกรผู้ผลิตระบบเกษตรอินทรีย์ (มีข้าวหอมมะลิอินทรีย์ด้วย) ในกลุ่มเกษตรธรรมชาติสุรินทร์ ตำบลทมอ อำเภอปราสาท เป็นกรณีศึกษาจำนวน 20 ตัวอย่าง โดยจะใช้วิธีการคัดเลือกผู้ที่เป็นตัวอย่างที่ดี

1.5.2 หน่วยงานภาครัฐ เอกชน และองค์กรพัฒนาเอกชนที่เกี่ยวข้องกับระบบเกษตรอินทรีย์ รวมทั้งผู้บริโภคข้าวอินทรีย์ และโรงสี

1.6 ขั้นตอนการดำเนินงานและวิธีการศึกษา

วิธีการศึกษาจะใช้วิธีการวิจัยเชิงปริมาณและการวิจัยเชิงคุณภาพ กล่าวคือ

1.6.1 การศึกษาข้อมูลจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ เพื่อทำให้เกิดความเข้าใจเป็นเบื้องต้น อาทิ โครงการเกษตรอินทรีย์จังหวัดสุรินทร์ ปี 2547-49 ของสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดสุรินทร์ กองทุนข้าวสุรินทร์ เศรษฐกิจการผลิตข้าวขาวดอกมะลิ 105 ในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ ปีการเพาะปลูก 2541/42 ของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร เป็นต้น

1.6.2 ก่อนการเก็บข้อมูลกับเกษตรกรกลุ่มเป้าหมายทั้ง 4 กลุ่ม ผู้ช่วยวิจัยประจำพื้นที่จะลงพื้นที่ทำความรู้จักกับเกษตรกร โดยผ่านผู้นำของกลุ่มมีการนัดประชุมแกนนำของกลุ่มเพื่อชี้แจงรายละเอียดของโครงการวิจัย โดยทีมวิจัยจังหวัด

1.6.3 เก็บข้อมูลภาคสนาม โดยใช้ GPS เก็บข้อมูลตำแหน่งทางภูมิศาสตร์ของแปลงนาเกษตรกรทุกราย รวมทั้งตัวอย่างดินจากแปลงนาข้าวหอมมะลิอินทรีย์ และนาข้าวหอมมะลิทั่วไป

1.6.4 ใช้วิธีการสำรวจในการเก็บข้อมูลเบื้องต้นโดยมีการเก็บแบบสอบถาม/สัมภาษณ์เป็นเครื่องมือ เพื่อศึกษาข้อมูลต่างๆ เป็นเบื้องต้น อาทิ สภาพของเกษตรกร พื้นที่เพาะปลูก วิธีการเพาะปลูก การใช้ปัจจัยการผลิต ต้นทุนการผลิตและรายได้ ราคาการรับซื้อข้าวเปลือกหอมมะลิอินทรีย์ เป็นต้น การเก็บข้อมูลเบื้องต้น ประกอบด้วย 1) การสร้างแบบสอบถาม/สัมภาษณ์ 2) การเก็บข้อมูลรายบุคคล และ 3) การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้เป็นผลการศึกษาเบื้องต้น

1.6.5 การเก็บข้อมูลด้านลึก หลังจากได้ผลการศึกษาเบื้องต้นแล้ว ก็จะใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพเพื่อศึกษาบางประเด็นที่สำคัญที่ได้จากผลการศึกษาเบื้องต้นเพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความสมบูรณ์ โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เจาะลึก การจัดสนทนากลุ่ม(Focus group session) และการสังเกต ซึ่งจะทำให้การวิเคราะห์ข้อมูลพร้อมๆ กับการเก็บข้อมูล โดยอาศัยกรอบความคิดและประเด็นการวิจัย

1.6.6 เก็บข้อมูลการตลาดเกษตรอินทรีย์ การส่งเสริมการผลิตข้าวหอมมะลิในระบบเกษตรอินทรีย์ ของหน่วยงานรัฐ หน่วยงานพัฒนาเอกชน และกลุ่มเกษตรกร

1.6.7 การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด ทั้งเชิงพรรณนา และเชิงปริมาณ

1.6.8 การเสนอผลการวิจัยแก่หน่วยราชการ กลุ่มเกษตรกร และผู้เกี่ยวข้อง

บทที่ 2

ข้อมูลทั่วไปของจังหวัดสุรินทร์และพื้นที่กลุ่มเป้าหมาย

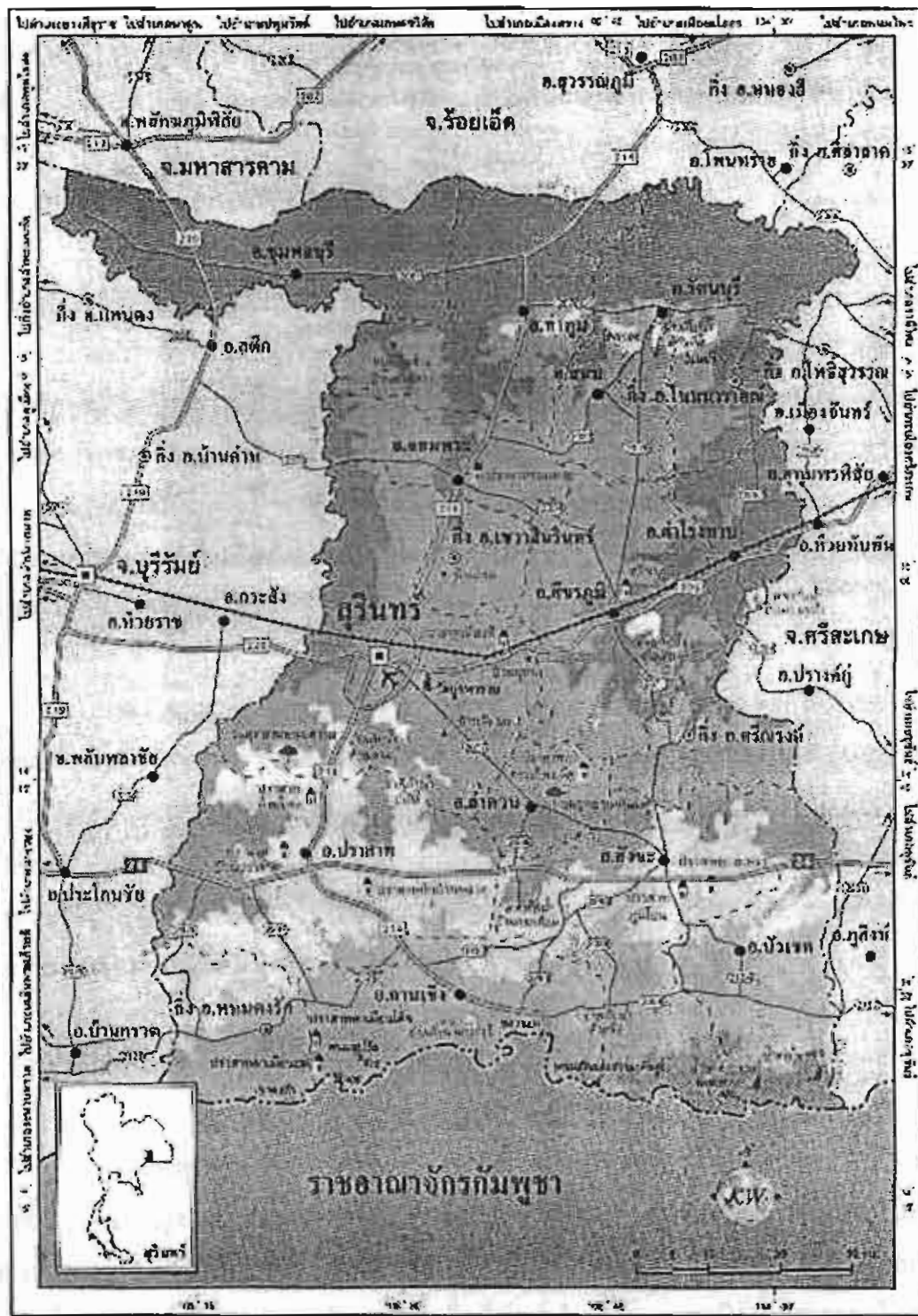
จังหวัดสุรินทร์ ได้ดำเนินนโยบาย “ สุรินทร์เมืองเกษตรอินทรีย์ปลอดสารเคมี และสารพิษ” เมื่อวันที่ 5 ธันวาคม 2542 ในวันมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบรอบ 72 พรรษา ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เพื่อลดต้นทุนการผลิต ลดการใช้ปุ๋ยเคมี เน้นการใช้ปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด (เกษมศักดิ์,2547) ต่อมาในปี 2547 ได้ประกาศใช้มาตรฐาน เกษตรอินทรีย์สุรินทร์ (มก.สร.) ในวันมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบรอบ 72 พรรษา ของ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ เพื่อพัฒนาการผลิตเกษตรอินทรีย์ของจังหวัดสุรินทร์ ให้ได้รับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์สากล สร้างความเชื่อมั่นและมั่นใจด้านคุณภาพแก่ผู้บริโภคทั้ง ในและต่างประเทศ และสอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดสุรินทร์ “ เกษตรอินทรีย์เป็น เลิศ เปิดประตูสู่อินโดจีน”

2.1 ข้อมูลทั่วไปจังหวัดสุรินทร์

2.1.1 สภาพทั่วไป

สุรินทร์ตั้งอยู่ทางตอนใต้ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ระหว่างลองติจูด(เส้นแวง)ที่ 103 องศา 04 ลิปดา ถึง 104 องศา 05 ลิปดาตะวันออก และระหว่างละติจูด(เส้นรุ้ง)ที่ 14 องศา 20 ลิปดา ถึง 15 องศา 29 ลิปดาเหนือ มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดร้อยเอ็ดและมหาสารคามทางทิศเหนือ ติดต่อกับศรีสะเกษทางทิศตะวันออก ติดต่อกับประเทศกัมพูชาทางทิศใต้ และติดต่อกับบุรีรัมย์ทาง ทิศตะวันตก แบ่งการปกครองออกเป็น 13 อำเภอ และ 4 กิ่งอำเภอ (ภาพที่ 2.1) ได้แก่ อ.เมือง สุรินทร์ อ.ปราสาท อ.สังขะ อ. ศีขรภูมิ อ. รัตนบุรี อ.ท่าตูม อ.สำโรงทาบ อ.ชุมพลบุรี อ.จอมพระ อ.สนม อ.กาบเชิง อ.บัวเชด อ.ลำดวน กิ่ง อ. ศรีณรงค์ กิ่ง อ. พนมดงรัก กิ่ง อ. เขวาสินรินทร์ และกิ่ง อ. โนนารายณ์

พื้นที่จังหวัดสุรินทร์มีประมาณ 8,124 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 5,077,535 ไร่ คิด เป็นร้อยละ 4.8 ของพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งหมด บริเวณตอนเหนือและตอนกลางของ จังหวัด เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำ โดยมีแม่น้ำมูลเป็นลำน้ำสายหลัก และมีลำน้ำสาขาที่เกิดจากเทือกเขา พนมดงรัก อาทิ ลำน้ำชี ห้วยเสนง ลำห้วยพลับพลา ลำห้วยระวี ลำห้วยทับทัน ลำห้วยแก้ว เป็นต้น

แผนที่แสดงลักษณะทางกายภาพจังหวัดสุรินทร์

ภาพที่ 2.1 แผนที่แสดงลักษณะทางกายภาพจังหวัดสุรินทร์
ที่มา: กวี, 2547

ดังนั้นพื้นที่บริเวณนี้ จึงเหมาะสมในการปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 โดยเฉพาะอำเภอท่าตูม และ อำเภอชุมพลบุรี เป็นแหล่งปลูกข้าวหอมมะลิที่มีชื่อเสียงในด้านคุณภาพ ซึ่งมีเนื้อที่รวมกันประมาณ 560,000 ไร่ อยู่ในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ ส่วนพื้นที่ทางตอนใต้เป็นแนวเทือกเขาพนมดงรัก มีป่าดิบและ ภูเขาสลับซับซ้อน ปกคลุมด้วยป่าดงดิบที่เอื้อให้ฝนตกชุก มีความชุ่มชื้นมากเหมาะสำหรับการปลูก พืชที่ต้องการความชื้นสูง เช่น ยางพารา มะม่วงหิมพานต์ ทุเรียน เป็นต้น

ลักษณะทางธรณีของพื้นที่ส่วนใหญ่รองรับด้วยหินฐานที่เป็นกลุ่มหินโคราช บริเวณภูเขา ด้านใต้พบหมวดหินพระวิหาร เสาขัว ภูพาน และโคกกรวด โครงสร้างของชั้นหินวางตัวเอียงไป ทางทิศเหนือ ทำให้เกิดภูเขารูปอู่อันได้ ซึ่งมีเขาใหญ่เขาด้านผาด้านทิศใต้ ใหญ่เขาด้านลาดเอียงทางทิศ เหนือลงสู่ลุ่มน้ำมูล บริเวณลาดเชิงเขาและโคกโนนระดับสูงพบหมวดหินโคกกรวด โกกโนนระดับ ต่ำและที่ราบพบหมวดหินมหาสารคาม บริเวณที่ราบลุ่มน้ำเป็นที่สะสมของตะกอนยุคควอเตอร์นารี มีแหล่งสะสมกรวดและไม้กลายเป็นหินบริเวณร่องน้ำเก่า และมีหอยอมหินภูเขาไฟชนิดหินบะซอลต์ ที่ภูพนมสวาย (กวี,2547)

ปริมาณฝนที่ตกในจังหวัดสุรินทร์สูงกว่าค่าเฉลี่ยของปริมาณฝนที่ตกในภาค ตะวันออกเฉียงเหนือทั้งหมด จากรายงานสถิติปริมาณน้ำฝนรายเดือน คาบ 10 ปี (พ.ศ.2538-2547) ของสถานีอุตุนิยมวิทยาสุรินทร์ (2547) พบว่า ปริมาณฝนตกเฉลี่ยต่อปี เท่ากับ 1,542.8 มม. โดย ในช่วงเดือนมิถุนายน ถึงเดือนกันยายน มีปริมาณฝนตกเฉลี่ยต่อเดือน > 200 มม. หรือคิดเป็นร้อยละ 64.7 ของปริมาณฝนตกเฉลี่ยทั้งปี ส่วนจำนวนวันที่ฝนตกเฉลี่ยต่อปี มี 126 วัน และช่วงเดือน พฤศจิกายน ถึงเดือนเมษายน มีจำนวนวันที่ฝนตกเฉลี่ยต่อปี < 10 วัน

2.1.2 สภาพทางสังคม

ปัจจุบันสุรินทร์มีจำนวนประชากร 1,404,252 คน แยกเป็นชาย 702,997 คน หรือคิด เป็นร้อยละ 50.06 หญิง 701,255 คน หรือร้อยละ 49.94 โดยที่ประชากรร้อยละ 93 อาศัยอยู่ในเขต ชนบท เนื่องจากเป็นพื้นที่ซึ่งมีการส่งสมวัฒนธรรมของผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์ทั้งเขมร กวหรือ กูยรวมไปถึงชาวลาว จึงมีวัฒนธรรมประเพณีพื้นถิ่นที่น่าสนใจ เช่น ชาวกูยมีความสามารถในการ จับช้างมาเลี้ยงนับแต่บรรพบุรุษ จนกลายเป็นงานช้างเมืองสุรินทร์ที่มีชื่อเสียงไปทั่วโลก ชาวไทย เขมร ก็มีฝีมือในการทำเครื่องประดับลูกประคำเครื่องเงิน การทอผ้าไหม และผ้าฝ้ายลวดลาย พื้นเมือง (ยอด, 2547) นอกจากนี้ภาษาพูดของกลุ่มคนในพื้นที่ก็มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่แตกต่างกัน แบ่งออกได้ 3 กลุ่ม กล่าวคือ กลุ่มแรกเป็นกลุ่มที่พูดภาษาเขมร ส่วนใหญ่อาศัยอยู่แถบอำเภอเมือง ปราสาท ทาบเชิง สังขะ บัวเชด จอมพระ ศีขรภูมิ ท่าตูม ชุมพลบุรี และ ลำดวน กลุ่มที่สองเป็น

กลุ่มที่พูดภาษาส่วย อาศัยอยู่ในแถบอำเภอสำโรงทาบ ท่าตูม สนม จอมพระ ศีขรภูมิ รัตนบุรี และกระจายอยู่ตามอำเภออื่นๆ อีกเล็กน้อย กลุ่มที่สามเป็นกลุ่มที่พูดภาษาพื้นเมืองอีสาน(ลาว) อาศัยอยู่แถบอำเภอสนม รัตนบุรี ท่าตูม ชุมพลบุรี และ ศีขรภูมิ

2.1.3 สภาพทางเศรษฐกิจ

สภาพทั่วไปทางเศรษฐกิจของจังหวัดสุรินทร์ มีมูลค่าผลิตภัณฑ์จังหวัด (GPP) ตามราคาประจำปี 2545 (ตัวเลขเบื้องต้น) เท่ากับ 28.72 พันล้านบาท เมื่อจำแนกตามสาขาการผลิตพบว่า สาขาการขนส่ง การขายปลีก และการซ่อมยานยนต์ ทำรายได้ให้มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 29.05 รองลงมาเป็นสาขาเกษตรกรรม (เกษตรกรรม การล่าสัตว์ และการป่าไม้) และสาขาการศึกษา คิดเป็นร้อยละ 18.10 และ 11.96 ตามลำดับ (http://www.surin.go.th/surin/11_2.htm, 5/4/2548) นอกจากนี้ ประชากรจังหวัดนี้ มีมูลค่าผลิตภัณฑ์เฉลี่ยต่อคนหรือรายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปี เท่ากับ 21,211 บาท

2.1.4 การเกษตรกรรมที่สำคัญ

พื้นที่ทำการเกษตรของจังหวัด มีทั้งหมด ประมาณ 3,631,421 ไร่ หรือร้อยละ 71.52 ของพื้นที่จังหวัด แยกเป็นพื้นที่ในเขตชลประทานเพียง 354,086 ไร่ หรือร้อยละ 9.75 ส่วนที่เหลือเป็นพื้นที่นอกเขตชลประทาน ประมาณ 3,277,335 ไร่ หรือร้อยละ 90.25 และมีครัวเรือนเกษตรกรจำนวน 161,379 ครัวเรือน ประชากรเกษตร จำนวน 827,465 คน (นิรนาม1, ไม่ระบุปีที่พิมพ์) พื้นที่ส่วนใหญ่จะใช้ในการทำนาปลูกข้าว คิดเป็นร้อยละ 86 ของพื้นที่ทำการเกษตรทั้งหมด พืชไรเศรษฐกิจที่สำคัญ ได้แก่ ปอแก้ว มันสำปะหลัง ถั่วลิสง ละหุ่ง อ้อยโรงงาน ยางพารา หม่อนไหม คิดเป็นร้อยละ 6 ของพื้นที่ทำการเกษตรทั้งหมด ไม้ผลยืนต้น ได้แก่ มะม่วง มะพร้าว ฝรั่ง และหมาก จะปลูกไว้เป็นสวนหลังบ้านตามแบบไร่นาสวนผสม และปลูกเป็นสวนผลไม้เพื่อการค้า (ตารางที่ 2.1) อย่างไรก็ตามการปลูกพืชประเภทต่างๆ จะผันแปรไปตามการเริ่มต้นของฤดูฝนช้าหรือเร็วในแต่ละปี รวมทั้ง การกระจายของปริมาณฝน

ตารางที่ 2.1 พื้นที่ถือครองทางการเกษตรของจังหวัดสุรินทร์

ประเภท	พื้นที่ถือครองทางการเกษตร(ไร่)	คิดเป็นร้อยละ
ที่นา	3,126,747.00	86.10
พืชไร่	178,397.00	4.91
พืชสวน	108,912.25	3.00
ยางพารา	15,394.00	0.42
พืชผัก	23,432.75	0.65
ไม้ดอกไม้ประดับ	202.05	0.01
อื่นๆ	77,574.00	4.91
รวม	3,530,659.05	97.21

ที่มา : <http://www.surin.go.th>, 5/4/2548

2.1.4.1 การปลูกข้าว

ข้าวเป็นพืชเศรษฐกิจหลักที่เพาะปลูกมากเป็นอันดับหนึ่งของจังหวัด ในปีการเพาะปลูก 2546/47 มีเนื้อที่ปลูกข้าวรวม 2,986,000 ไร่ ได้ผลผลิตข้าวรวม 1,106,000 ตัน ผลผลิตข้าวนาปีเฉลี่ย 370 กก./ไร่ ส่วนผลผลิตข้าวนาปรังเฉลี่ย 550 กก./ไร่ (ตารางที่ 2.2) ในขณะที่พื้นที่ปลูกข้าวทั้งประเทศปีเพาะปลูก 2546/47 มีประมาณ 57.67 ล้านไร่ ได้ผลผลิต 20.91 ล้านตัน โดยมีผลผลิตต่อไร่ของข้าวนาปี เท่ากับ 363 กก./ไร่ (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2547a) เกษตรกรนิยมปลูกข้าวหอมมะลิ (Hom Mali Rice) มากโดยเฉพาะพันธุ์ ข้าวขาวดอกมะลิ 105 มีคุณภาพดีเป็นที่นิยมของตลาดทั้งในและต่างประเทศ นอกจากนี้ยังมีข้าว กข.15 ซึ่งเป็นพันธุ์ข้าวขาวดอกมะลิ 105 ที่มีการเปลี่ยนแปลงพันธุกรรม ในภาพรวมของประเทศพื้นที่ปลูกข้าวหอมมะลิมีทั้งหมดประมาณ 18 ล้านไร่ แบ่งเป็นพื้นที่ปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 ประมาณร้อยละ 90 และพันธุ์ กข.15 ร้อยละ 10 ของพื้นที่ปลูกทั้งหมด ผลผลิตข้าวที่ได้ทั้งหมด ประมาณ 5.53 ล้านตัน ใช้ในประเทศ ประมาณ ร้อยละ 55 ส่วนที่เหลือจะใช้เพื่อการส่งออก สามารถทำรายได้ให้แก่ประเทศปีละกว่าสองหมื่นล้านบาท (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2547 b) เกษตรกรส่วนใหญ่ปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 และ กข.15 ไว้เพื่อจำหน่าย แต่จะปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมือง ซึ่งเป็นข้าวเมล็ดเล็กและเมล็ดใหญ่ ได้แก่ ข้าวเจ้าเหลือง ข้าวละอองกษัตริย์ สำหรับไว้บริโภคเอง

ตารางที่ 2.2 พื้นที่ปลูกข้าวและผลผลิตข้าวนาปี ข้าวนาปรัง จ.สุรินทร์ ปีการเพาะปลูก 2544-2547

ข้าว	ปีการเพาะปลูก		
	2544/45	2545/46	2546/47
พื้นที่ปลูกข้าวรวม (พันไร่)	3,102	3,116	2,986
ผลผลิตข้าวรวม (พันตัน)	1,479	1,293	1,106
ผลผลิตข้าวนาปีเฉลี่ยต่อไร่(กก.)	477	415	370
ผลผลิตข้าวนาปรังเฉลี่ยต่อไร่(กก.)	467	519	550

ที่มา : <http://www.surin.go.th>, 5/4/2548

2.1.4.2 การปลูกไม้ผล

พื้นที่ปลูกไม้ผลยืนต้น รวม 108,912 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 3.00 ของพื้นที่การเกษตรทั้งหมด ไม้ผลที่สำคัญ ได้แก่ มะม่วง มะพร้าว มะม่วงหิมพานต์ มะขามเปรี้ยว หนามขุน น้อยหน่า มะนาว โดยเฉพาะ มะม่วง มีพื้นที่ปลูก 26,176 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 24 ของพื้นที่ปลูกไม้ผลยืนต้นทั้งหมด มีปลูกกันทั่วไปในสภาพที่เป็นสวนผลไม้ และสภาพตามหัวไร่ปลายนา และสวนหลังบ้าน

2.1.4.3 การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม

การเลี้ยงไหมและทอผ้าไหม สร้างชื่อเสียงมาอย่างต่อเนื่องให้กับจังหวัด โดย มีพื้นที่ปลูกหม่อน เพื่อใช้ในการเลี้ยงไหม 19,936 ไร่ หรือ คิดเป็นร้อยละ 0.54 ของพื้นที่การเกษตรของจังหวัด มีครัวเรือนเกษตรกรที่ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม จำนวน 19,936 ไร่ คิดเป็น ร้อยละ 14.48 ของครัวเรือนเกษตรกร การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม มีแนวโน้มลดลง เนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงของเกษตรกรหันไปปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดอื่น ที่ให้ผลตอบแทนสูงกว่า และมีขั้นตอนการผลิตยุ่งยากน้อยกว่า

2.1.4.4 การเลี้ยงสัตว์และประมงน้ำจืด

พื้นที่ทำการเลี้ยงสัตว์ รวม 163,286 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 4.50 ของพื้นที่การเกษตรทั้งหมดของจังหวัด มีจำนวนครัวเรือนที่เลี้ยงสัตว์ 122,703 ครัวเรือน สัตว์เศรษฐกิจที่สำคัญ ได้แก่ โคเนื้อ โคนม กระบือ สุกร เป็ด และไก่ คิดเป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจ ปี 2547

ประมาณ 6,406.04 ล้านบาท สำหรับพื้นที่เลี้ยงสัตว์น้ำจืด รวม 8,558 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 0.24 ของพื้นที่การเกษตรทั้งหมด โดยมีจำนวนครัวเรือนที่ทำประมง รวม 9,530 ครัวเรือน

2.1.4.5 ขางพารา

พืชอุตสาหกรรมตัวใหม่ ที่ได้รับการส่งเสริมให้ปลูก เพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่เกษตรกร รวมถึงการอนุรักษ์ป่าไม้และสิ่งแวดล้อม เริ่มต้นปลูกในพื้นที่อำเภอสังขะ ปี 2532 ต่อมาขยายพื้นที่ปลูกไปยังอำเภอกาบเชิง อำเภอบัวเขต กิ่งอำเภอศรีณรงค์ กิ่งอำเภอพนมดงรัก จนถึงปัจจุบัน มีพื้นที่ประมาณ 15,394 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 0.42 ของพื้นที่การเกษตรทั้งหมด สามารถเปิดกรีดยางได้แล้ว จำนวน 1,364 ไร่ ให้ผลผลิตเฉลี่ย 210 กก./ไร่

2.2 พื้นที่ศึกษาแยกตามกลุ่มเป้าหมาย

2.2.1 ข้าวหอมมะลิทั่วไป

การปลูกข้าวทั่วไป มีการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีกำจัดศัตรูพืช ในช่วงการเจริญเติบโตของข้าวระยะต่างๆ เกษตรกรกลุ่มเป้าหมายเป็น กลุ่มเกษตรกรธรรมชาติทำนาม ของสหกรณ์เกษตรกรอินทรีย์กองทุนข้าวสุรินทร์ จำกัด อยู่ในตำบลหนองบัว สภาพพื้นที่ทั่วไปเป็นที่ราบลุ่ม ทิศเหนือติดแม่น้ำมูลและตำบลโพนครก ทิศใต้จรดตำบลบัวโคก ทิศตะวันออกจรดตำบลน้ำเขียว อำเภอรัตนบุรี และทิศใต้จรดตำบลท่าตูม จำนวนประชากรของตำบลทั้งหมด 7,511 คน เป็นชาย 3,815 คน เป็นหญิง 3,696 คน มีอาชีพหลัก ทำนา โดยมีอาชีพเสริม ทำไร่และค้าขาย

2.2.2 ข้าวหอมมะลิระยะปรับเปลี่ยน

ข้าวอินทรีย์ที่ผ่านการรับรองจากสำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (มกท.) ในปี 1 ของการผลิตของเกษตรกร เกษตรกรรวมกลุ่มกันเป็นชมรมเกษตรอินทรีย์ กิ่งอำเภอเขวาสินรินทร์ ในตำบลตาตุก ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของอำเภอเขวาสินรินทร์ ระยะห่างประมาณ 5 กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งหมด 43.77 ตารางกิโลเมตร หรือ 27,048 ไร่ อาณาเขตทางทิศเหนือติดต่อกับตำบลบึง และตำบลนุแครง อำเภอจอมพระ ทิศใต้ติดกับ ตำบลปราสาททอง ทิศตะวันออกติดกับตำบลแคล และทางทิศตะวันตกติดกับตำบลเขวาสินรินทร์ จำนวนประชากรทั้งสิ้น 5,180 คน เป็นชาย 2,531 คน เป็นหญิง 2,649 คน อาชีพหลักทำนา อาชีพเสริมที่สำคัญ การทอดผ้าไหม

2.2.3 ข้าวหอมมะลิอินทรีย์

ข้าวอินทรีย์ที่ผ่านการรับรองจากสำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์แห่งประเทศไทย เกษตรกรกลุ่มนี้อยู่ใน กลุ่มเกษตรกรธรรมชาติทำตม ต.หนองบัว เช่นเดียวกันกับกลุ่มข้าวเคมี

2.2.4 ข้าวหอมมะลิอินทรีย์ผสมผสาน

การปลูกข้าวอินทรีย์ ยังเป็นกิจกรรมหลัก มีการเพิ่มกิจกรรมอย่างอื่นเข้ามาในระบบ รูปแบบผสมผสานระหว่างพืชกับสัตว์ ยกตัวอย่างเช่น พืชไร่ สวนผัก ไม้ผล ไม้ยืนต้น (ไม้ใช้สอย) พืชสมุนไพร วัวควายเปิดไถ่ ปลาเลี้ยง เป็นต้น มีการรวมกลุ่มเกษตรกร ภายใต้ชื่อ กลุ่มเกษตรกรธรรมชาติสุรินทร์ ตำบลทนมอ อำเภอปราสาท ตั้งอยู่ห่างจากจังหวัดสุรินทร์ 25 กิโลเมตร และห่างจากอำเภอปราสาท 18 กิโลเมตร มีเนื้อที่ทั้งหมด 43,343 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่ทำการเกษตร 35,900 ไร่ และใช้ปลูกป่า 4,360 ไร่ อาณาเขตทิศเหนือ จรด ตำบลเทนมีย์และตำบลเจนีง ทิศใต้ จรด ตำบลโคกยางและตำบลเชื้อเพลิง ทิศตะวันออก จรด ตำบลตาอ่อง และทิศใต้จรดตำบลนาบัว อำเภอเมืองสุรินทร์ จำนวนประชากรทั้งสิ้น 4,906 คน เป็นชาย 2,326 คน เป็นหญิง 2,580 คน อาชีพหลัก ทำนา โดย รับจ้าง เลี้ยงสัตว์ และปลูกผัก เป็นอาชีพเสริม

บทที่ 3

กระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์

ข้าวหอมมะลิอินทรีย์ เป็นข้าวพันธุ์ข้าวดอกมะลิ 105 ที่ได้จากการผลิตแบบเกษตรอินทรีย์ ซึ่งเป็นวิธีการผลิตที่หลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีหรือสารสังเคราะห์ต่างๆ เช่น ปุ๋ยเคมี สารควบคุมการเจริญเติบโต สารควบคุมและกำจัดวัชพืช สารป้องกันกำจัดโรค แมลง และสัตว์ศัตรูข้าวในทุกขั้นตอนการผลิต และในระหว่างการเก็บรักษาผลผลิต (สถาบันวิจัยข้าว, 2547 b) ลักษณะทั่วไปของข้าวขาวดอกมะลิ 105 เป็นข้าวเจ้าไวต่อช่วงแสง ต้นข้าวสูงประมาณ 140-150 เซนติเมตร ข้าวจะออกดอกประมาณวันที่ 20 ตุลาคม และสุกแก่เก็บเกี่ยวได้ประมาณวันที่ 20 พฤศจิกายน ของทุกปี เปอร์เซ็นต์แป้งอมิโลส ประมาณ 12-17 % ให้ผลผลิตเฉลี่ยทั่วประเทศ 363 กิโลกรัมต่อไร่ (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2541) ในตารางที่ 3.1 ได้เปรียบเทียบถึงข้อดีและข้อจำกัดของข้าวขาวดอกมะลิ 105 (วิฑูรย์, 2545)

ตารางที่ 3.1 เปรียบเทียบข้อดีและข้อจำกัดของข้าวขาวดอกมะลิ 105

ข้อดี	ข้อจำกัด
1. เป็นข้าวต้นสูง เก็บเกี่ยวง่าย	1. ต้นข้าวอ่อน ล้มง่าย ปลุกได้เฉพาะนาปีเท่านั้น (เนื่องจากเป็นข้าวที่ไวแสง)
2. ทนแล้งได้ดีพอสมควร ปลุกเป็นข้าวไร่ได้	2. น้ำหนักเมล็ดเบา ผลผลิตค่อนข้างต่ำ
3. เมล็ดข้าวสารใส แข็งแรง คุณภาพการขัดสีดี	3. ไม่ต้านทานโรคขอบใบแห้ง โรคไหม้ โรคใบสีส้ม โรคใบจุดสีน้ำตาล และโรคใบหงิก(งู)
4. คุณภาพการหุงต้มดี มีกลิ่นหอม และอ่อนนุ่ม	4. ไม่ต้านทานเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาล เพลี้ยจักจั่นสีเขียว และหนอนกอ
5. อายุค่อนข้างเบา เก็บเกี่ยวได้เร็ว	5. ทรงกอแผ่ ถ้าแก่สุกงอมเกินไปจะเกี่ยวยาก
6. ขายได้ราคาดีกว่าข้าวพันธุ์อื่น	
7. นวดง่าย เนื่องจากเมล็ดหลุดร่วงจากรวงง่าย	
8. ทนต่อดินเปรี้ยวและดินเค็ม	

ที่มา : วิฑูรย์, 2545

3.1 กระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์

แนวคิดพื้นฐานของการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ เป็นระบบการผลิตทางการเกษตรที่ให้ความสำคัญกับธรรมชาติ ได้แก่ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ การรักษาสมดุลของธรรมชาติและการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติเพื่อการผลิตอย่างยั่งยืน (สถาบันวิจัยข้าว, 2547 a) เช่น การปรับปรุงบำรุงดินโดยใช้ปุ๋ยอินทรีย์ และวัสดุอินทรีย์ในไร่นา

การควบคุมวัชพืช โรค แมลงและสัตว์ศัตรูข้าวด้วยวิธีการผสมผสานแต่ไม่ใช่สารเคมี การจัดการดิน และน้ำให้ถูกต้องและเหมาะสมกับการเจริญเติบโตของต้นข้าวเพื่อให้ต้นข้าวมีความสมบูรณ์แข็งแรงตามธรรมชาติ เป็นต้น

กระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ มีขั้นตอนการผลิตเช่นเดียวกับการผลิตข้าวขาวดอกมะลิ 105 โดยทั่วไป จะแตกต่างกันตรงที่ต้องหลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีสังเคราะห์ โดยเกษตรกรกลุ่มเป้าหมายทั้ง 3 กลุ่ม มีรายละเอียดในขั้นตอนการผลิตที่สำคัญ ดังนี้

3.1.1 การเตรียมดินแปลงนาปลูกข้าว

การเตรียมดินมีวัตถุประสงค์หลัก เพื่อปรับสภาพดินของแปลงนาให้เหมาะสมต่อการปลูกและการเจริญเติบโตของข้าว นอกจากนี้ยังช่วยควบคุมวัชพืช โรค แมลง และสัตว์ศัตรูข้าว ส่วนการเตรียมดินจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับสมบัติของดิน สภาพแวดล้อมในแปลงนาก่อนปลูก รวมทั้งวิธีการทำนาด้วย ซึ่งเกษตรกรทุกกลุ่มเป้าหมายมีการทำนาทั้งนาดำและนาหว่าน แต่เกษตรกรส่วนใหญ่ทำนาดำ โดยเริ่มจากการไถตะ การปลูกพืชเพื่อทำปุ๋ยพืชสด การไถกลบพืชปุ๋ยสด การไถแปร และคราด

3.1.1.1 การไถตะ เป็นการไถแปลงนาครั้งแรกเพื่อกำจัดวัชพืชที่เจริญเติบโตในช่วงหน้าแล้ง หลังการเก็บเกี่ยวข้าว และ/หรือการปลูกพืชหลังนา พร้อมทั้งเป็นการกลบปุ๋ยคอก (มูลวัว/มูลควาย/มูลไก่) และปุ๋ยหมัก ที่เกษตรกรขนใส่แปลงนาเตรียมไว้เดือนเมษายน เมื่อมีฝนตกลงมาช่วงเดือนพฤษภาคม 2-3 ครั้ง เกษตรกรก็จะไถแปลงนา โดยใช้รถไถนาเดินตาม หรือรถแทรกเตอร์ติดจานไถรับจ้างในหมู่บ้าน มีเกษตรกรส่วนน้อยที่ยังคงใช้ควายไถนาเนื่องจากมีข้อจำกัดเรื่องแรงงานในครอบครัว ประกอบกับมีที่นาจำนวนมาก วิฑูรย์ (2545) ได้กล่าวถึงเทคนิคของช่วงเวลาที่เหมาะสมกับการไถตะคือ ดินมีความชื้นลึกประมาณ 1 คืบ (15-20 เซนติเมตร) เมื่อไถแล้วดินจะร่วนกระจายไม่ติดกันเป็นก้อน ถ้ามีความชื้นมากเกินไปดินจะจับกันเป็นก้อน ส่วนการกำจัดวัชพืชหลังไถตะแล้ว ต้องขังน้ำสูง 5-10 เซนติเมตรในแปลงนา นานประมาณ 2 สัปดาห์ เพื่อให้เศษวัชพืชเน่าเปื่อย

ภาพที่ 3.1 การเตรียมดินในแปลงนาสำหรับปลูกข้าวโดยใช้รถไถนาเดินตาม

3.1.1.2 การปลูกพืชเพื่อทำปุ๋ยพืชสด เกษตรกรจะหว่านเมล็ดพันธุ์ปุ๋ยพืชสดหลังการไถตะเพื่อให้พืชปุ๋ยสดช่วยคลุมดินไม่ให้หน้าดินแห้งเกินไป ขณะเดียวกันก็เป็นการบำรุงดินเพิ่มอินทรีย์วัตถุให้กับดินหลังไถกลบพืชปุ๋ยพืชสด นอกจากจะได้ฮิวมัสซึ่งช่วยปรับปรุงโครงสร้างดินให้ดีขึ้นแล้ว ยังปลดปล่อยธาตุอาหารให้พืชได้ใช้ประโยชน์อีกด้วย

พื้นที่นาของกลุ่มอำเภอท่าตูมบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ กลุ่มข้าวอินทรีย์นิยมใช้เมล็ดพันธุ์พืชตระกูลถั่วที่หาได้ง่ายจากกลุ่มเกษตรกรที่ผลิตขึ้นจำหน่ายและเก็บเมล็ดพันธุ์เอง อย่างเช่น ถั่วพรี และโสน พืชปุ๋ยสดทั้ง 2 ชนิดทนแล้งและน้ำขังได้ดี มีใบมาก จึงให้มวลชีวภาพ (Biomass) ในปริมาณมาก รวมทั้งปริมาณธาตุอาหารหลักค่อนข้างสูง (ตารางที่ 3.2) ส่วนพื้นที่นากลุ่มสลับกับนาดอน ของกลุ่มข้าวอินทรีย์ผสมผสานอำเภอปราสาท เกษตรกรมีการใช้พืชปุ๋ยสดหลากหลายชนิด เช่น ถั่วพุ่ม ถั่วพรี ถั่วเขียว และโสน อัตราการใช้เมล็ดพันธุ์ก็แตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ กลุ่มข้าวอินทรีย์ มีพื้นที่นาถือครองเฉลี่ย 12.5 ไร่ ซึ่งถือว่าน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มข้าวอินทรีย์ผสมผสาน 36.75 ไร่ ดังนั้นจึงมีการใช้เมล็ดพันธุ์ปุ๋ยพืชสดต่อไร่สูง กล่าวคือถั่วพรี 4-50 กิโลกรัม โสนอัฟริกัน 2-5 กิโลกรัม แต่โดยทั่วไปเกษตรกรใช้อัตราเมล็ดพันธุ์ต่อไร่ค่อนข้างต่ำ เนื่องจากใช้ร่วมกับปุ๋ยคอกและปุ๋ยหมัก

ตารางที่ 3.2 ข้อมูลทางวิชาการของพืชที่ปลูกเป็นปุ๋ยพืชสด

ชนิดพืชปุ๋ยสด	พื้นที่ที่เหมาะสม	ฤดูปลูก	อัตราเมล็ด กก./ไร่	น้ำหนักสด ตัน/ไร่	เปอร์เซ็นต์ธาตุอาหาร N P K
ถั่วเขียว	ชอบที่ดอนทนแล้ง	ก่อนฤดูฝน	7	1.0-3.0	1.75 0.40 3.25
ถั่วพุ่ม	ที่ดอน ทนแล้ง	ก่อนฤดูฝน	8-10	1.0-3.0	2.50 0.55 2.75
ถั่วพริ้ว	ชอบดินเหนียวและ ดินกรดทนแล้ง	ต้นฤดูฝน	10	1.5-3.0	2.48 0.35 2.60
โสนอัฟริกัน	ดินที่ดอนและลุ่มทนเค็ม	ก่อนฤดูฝน	5	2.0-3.0	2.75 0.35 2.39
โสนอินเดีย	ชอบดินเหนียวทนเค็ม	ก่อนฤดูฝน	5-8	1.5-3.0	2.18 0.58 3.21
ปอเทือง	ชอบที่ดอนระบายน้ำดี	ก่อนหรือต้นฤดูฝน	3-5	1.5-3.0	2.45 0.35 2.25

ที่มา: ดัดแปลงจาก มุกดา สุขสวัสดิ์, 2545

3.1.1.3 การไถกลบพืชเพื่อทำปุ๋ยพืชสด เป็นการกำจัดวัชพืชบางส่วน ที่อาจหลงเหลือจากการไถครั้งแรก ระยะเวลาที่เหมาะสมในการไถกลบ คือ ช่วงที่พืชตระกูลถั่วออกดอกได้ 50 % เพราะเป็นช่วงที่พืชมีปริมาณไนโตรเจนสูงสุด โดยที่ถั่วเขียวกับถั่วพุ่มมีอายุไถกลบ 40 วัน ถั่วพริ้วอายุประมาณ 45-50 วัน จึงออกดอก แต่ช่วงที่เหมาะสมแก่การไถกลบคืออายุ 64 วัน โสนอัฟริกันอายุ 45 วัน และปอเทือง อายุ 45-50 วัน เกษตรกรที่ปลูกถั่วพริ้วจึงต้องหว่านเมล็ดพันธุ์เดือนเมษายน ช่วงที่มีฝนตก เพื่อจะได้ไถกลบได้ง่าย และควรไถกลบก่อนการดำนา 10-15 วัน ส่วนโสน เนื่องจากมีลำต้นสูงเกิน 1 เมตร ก่อนไถกลบควรใช้มีดตัดฟันลำต้นลงดิน นอกจากนี้ยังมีข้อสังเกตของเกษตรกรกลุ่มชาวอินทรีระยะปรับเปลี่ยน พบว่า วัชพืชรบกวนกินโสน ส่งผลให้มีการ

ใช้ปุ๋ยหมักแทนพืชปุ๋ยสดในกึ่งอำเภอเขวาสินรินทร์ โดยทั่วไปการหมักซากพืชปุ๋ยสดจะใช้เวลาประมาณ 15-20 วัน

3.1.1.4 การไถแปรและ คราด เกษตรกรโดยทั่วไปจะไถแปรเดือนมิถุนายนเพื่อย่อยก่อนดินให้มีขนาดเล็กลง ดินจะร่วนซุยเหมาะสมต่อการเจริญเติบโตของต้นกล้า ขณะเดียวกันก็จะคราดเพื่อปรับพื้นที่ดินในแปลงนาให้เรียบเสมอกัน ทำให้ปักดำได้สะดวกยิ่งขึ้น เทคนิคการคราดควรคราดจากที่ดอนไปสู่ที่ลุ่ม ในกรณีที่แปลงนาบางจุดมีหญ้าขึ้นหนาแน่น ให้ไถอยู่ที่เดิมสักครู่เพื่อเป็นการไถกดทับให้หญ้าตายและให้ดินกลบหญ้า (วิฑูรย์, 2545)

3.1.2 วิธีการปลูก

แปลงนาปักดำต้องมีน้ำเพียงพอ ประมาณ 10 เซนติเมตรหรือไม่น้อยกว่า 5-7 เซนติเมตร แต่ไม่เกิน 30 เซนติเมตร หรือสูงเกินต้นกล้า เพราะถ้าระดับน้ำสูงเกินไป ต้นกล้าที่ปักดำอาจลอยน้ำได้ เนื่องจากการผลิตข้าวขาวดอกมะลิอินทรีย์ ต้องหลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีสังเคราะห์ทุกชนิด โดยเฉพาะปุ๋ยเคมี ระยะห่างของการปักดำจึงดีกว่าของการปลูกข้าวขาวดอกมะลิโดยทั่วไปคือประมาณ 20 x 20 เซนติเมตร หรือ 25 x 25 เซนติเมตร ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของดินเป็นหลัก หากดินเลว ใช้ระยะปลูกถี่ ส่วนดินดีก็ใช้ระยะปลูกห่าง การปักดำ (จับ) กอละ 2-3 ต้น กรณีกล้าแก่ แต่ถ้าเป็นกล้าอ่อนใช้กอละ 3-4 ต้น (ต้นกล้าที่เหมาะสมนำไปปักดำควรมีอายุประมาณ 30 วัน สูง 40 เซนติเมตร ต้นเตี้ย กาบใบสั้นมีใบ 5-6 ใบ สีเขียวตลอดต้น มีรากมากและขนาดใหญ่) การปักดำให้รากจมดินประมาณ 2-3 เซนติเมตร ให้บีบดินระหว่างหัวแม่มือและนิ้วชี้ให้แน่น เพื่อให้ข้าวเกาะยึดกับดิน และปักดำกล้าเฉียงๆ ให้ปลายหันไปตามทางลม และทำมุมประมาณ 60 องศาจากพื้นดิน

ปัจจุบันแกนนำกลุ่มเกษตรธรรมชาติทำคู่มือ อำเภอท่าตูม และแกนนำกลุ่มเกษตรธรรมชาติสุรินทร์ ตำบลหมอ อำเภอปราสาท คิดเป็นร้อยละ 30 ของแต่ละกลุ่มได้ใช้ เทคนิคการปลูกข้าวต้นเดียว หรือ SRI (System of Rice Intensification) เพื่อคัดเลือกเมล็ดข้าวไว้ทำพันธุ์เอง หลักการสำคัญ คือ การพยายามรักษารากข้าวให้แข็งแรง ได้รับการกระทบกระเทือนน้อยที่สุด และจัดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมกับการเจริญเติบโตของรากข้าว วิฑูรย์ (2545) ได้ให้รายละเอียดถึงแนวทางการปฏิบัติที่สำคัญ เริ่มจากการเตรียมดินโดยไถพรวนให้ดินแตกย่อยมากที่สุด พื้นนาควรมีลักษณะเป็นโคลนเหนียวชื้น (ทำโดยการใส่ปุ๋ยหมักหรือปลูกพืชปุ๋ยสด) ไม่มีน้ำขัง และโคลนต้องไม่ละเอียดเป็นน้ำ ปรับที่ดินในแปลงนาให้ได้ระดับเดียวกันและทำร่องน้ำที่บริเวณขอบคันนา เพื่อสะดวกในการระบายน้ำออก ใช้ต้นกล้าอายุต้น 8-12 วัน (มีใบ 2 ใบ) ต้องถอนต้นกล้าอย่างระมัดระวัง พยายามใช้

ปลั้วขุดดินให้ลึกถึงได้ราก ให้มีดินเกาะรากบ้างพอสมควร ระวังอย่าให้เมล็ดข้าวหลุดจากต้นกล้า นำต้นกล้าไปปักดำภายในไม่เกินครึ่งชั่วโมง ใช้ระยะปักดำห่าง 35x35 เซนติเมตร หรือ 40x40 เซนติเมตร จะช่วยให้รากแผ่กว้าง ข้าวแตกกอได้ดีและใบข้าวได้รับแสงแดดอย่างเพียงพอ ปักดำต้นกล้าที่ละต้น พยายามให้ปลายรากอยู่ในแฉนวนอน ลึกไม่เกิน 1 เซนติเมตร ขณะปักดำให้น้ำแค่เจือพื้นเท่านั้น เนื่องจากการปลูกข้าวแบบ SRI จะไม่ขังน้ำในแปลงนาตลอด เมื่อข้าวอยู่ในระยะแตกกอ ให้ระบายน้ำออกตามร่องน้ำบริเวณขอบคันนาเพื่อให้ผิวดินแห้งแต่ข้างใต้ยังเป็นโคลน จะช่วยให้รากข้าวได้รับออกซิเจนเพียงพอ ต้นข้าวได้รับความอุ่นจากดิน และได้รับแสงแดดอย่างเพียงพอ เมื่อข้าวเริ่มออกรวง จึงเริ่มทค้ำน้ำเข้าแปลงนา ให้น้ำท่วมตื้นๆ ประมาณ 1-2 เซนติเมตร จนกระทั่งข้าวเริ่มตั้งท้อง แล้วระบายน้ำออกก่อนเก็บเกี่ยวข้าว 20 วัน

ในสภาพดินร่วนปนทรายที่สุรินทร์และดินทรายปนดินร่วนบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ ในช่วงที่ไม่มีน้ำ แต่ดินยังมีความชื้นอยู่บ้าง เมื่อไถพรวนดินเสร็จแล้ว เกษตรกรจะหว่านเมล็ดข้าวขาวดอกมะลิ 105 ในอัตรา 10 กิโลกรัมต่อไร่ จากนั้นคราดกลบ และโปรยฟางคลุม 1,000 กิโลกรัมต่อไร่ จะทำให้ได้ผลผลิตเฉลี่ยข้าวสูงถึง 500 กิโลกรัมต่อไร่ เรียก วิธีการเตรียมดินแบบนี้ว่า “นาหว่านข้าวแห้ง” (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2541)

3.1.3 การจัดการควบคุมความอุดมสมบูรณ์ของดิน

การจัดการธาตุอาหารในดิน อาจจะประสบปัญหาบ้างในพื้นที่ปลูกข้าวอาศัยน้ำฝน เนื่องจากความแปรปรวนของลมฟ้าอากาศ และการเกิดโรคและแมลงศัตรูข้าวซึ่งจะเป็นตัวจำกัดการเจริญเติบโต ส่งผลให้ประสิทธิภาพการใช้ปุ๋ยลดน้อยลง (Woodhead and Singh, 2002) Kyuma (2004) ได้สรุปว่า ดินนาปลูกข้าวในเขตร้อนของเอเชีย (ยกเว้นดินนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย) มีความอุดมสมบูรณ์ของธาตุอาหารในดินใกล้เคียงกับดินนาที่ใช้ปลูกข้าวในญี่ปุ่น

3.1.3.1 การจัดการดิน หลังการเก็บเกี่ยวข้าว ช่วงเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนธันวาคม ความชื้นในแปลงนายังคงมีอยู่พอสมควร โดยเฉพาะนาทุ่งที่ทำตมและนาทุ่ง-นาดอนที่ปราสาท ประกอบกับน้ำในสระน้ำที่อยู่ในแปลงนาบางส่วนสามารถกักเก็บน้ำไว้ใช้ก่อนถึงช่วงต้นฤดูฝน เกษตรกรกลุ่มข้าวอินทรีย์และข้าวอินทรีย์ผสมผสานเกือบทั้งหมด จะไม่เผาตอซังข้าว แต่จะไถกลบตอซังแทนเพื่อปลูกพืชหลังนา อย่างเช่น ถั่วฝักยาว แตงโม ข้าวโพดเทียน ทานตะวัน ถั่วลิสง พืชปุ๋ยสดเพื่อเก็บเมล็ดพันธุ์ (ถั่วพรีา โสนอัฟริกัน) หญ้าอาหารสัตว์ ฯลฯ โดยเฉพาะถั่วลิสงหลังนาสามารถสร้างรายได้เสริมได้เป็นอย่างดีให้กับกลุ่มเกษตรกรข้าวอินทรีย์ผสมผสานมาอย่างต่อเนื่องหลายปี

3.1.3.2 การใช้ปุ๋ยอินทรีย์ เนื่องจากปุ๋ยอินทรีย์ธรรมชาติแทบทุกชนิด มีความเข้มข้นของธาตุอาหารค่อนข้างต่ำ จึงจำเป็นต้องใช้ในอัตราต่อไร่ที่สูงมาก เมื่อเทียบกับปุ๋ยเคมี เพื่อเป็นการลดต้นทุนการผลิต ควรยึดหลักการธรรมชาติที่ว่า “สร้างให้เกิดในพื้นที่ ใช้ที่ละเล็กละน้อย สม่ำเสมอเป็นประจำ” จากการสำรวจการใช้ปุ๋ยคอกของเกษตรกรทั้ง 4 กลุ่มเป้าหมายพบว่า กลุ่มข้าวอินทรีย์ มีการใช้คิดเป็นร้อยละ 100 รองลงมาคือกลุ่มข้าวอินทรีย์ผสมผสาน คิดเป็นร้อยละ 95 ส่วนกลุ่มข้าวอินทรีย์ระยะปรับเปลี่ยน คิดเป็นร้อยละ 80 และสุดท้ายคือกลุ่มข้าวเคมี มีการใส่ร่วมกับปุ๋ยเคมี คิดเป็นร้อยละ 70 ปุ๋ยมูลไก่อเป็นปุ๋ยคอกชนิดหนึ่งที่ใช้กันมากที่สุดในกลุ่มข้าวอินทรีย์ผสมผสาน คิดเป็นร้อยละ 95 ขณะที่ใช้น้อยในกลุ่มข้าวอินทรีย์ และกลุ่มข้าวอินทรีย์ระยะปรับเปลี่ยน คิดเป็นร้อยละ 25 และ 15 ตามลำดับ สำหรับปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ด มีใช้กันเพียง 2 กลุ่ม คือกลุ่มข้าวเคมี คิดเป็นร้อยละ 45 และกลุ่มข้าวอินทรีย์ระยะปรับเปลี่ยน คิดเป็นร้อยละ 30 ทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจากราคาค่อนข้างแพง ในส่วนของการใช้ปุ๋ยหมัก พบว่า กลุ่มข้าวอินทรีย์ระยะปรับเปลี่ยน มีการใช้มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 75 รองลงมาคือกลุ่มข้าวอินทรีย์ คิดเป็นร้อยละ 65 และกลุ่มสุดท้ายข้าวอินทรีย์ผสมผสาน คิดเป็นร้อยละ 35 เมื่อพิจารณาถึงการใช้พืชปุ๋ยสดบำรุงดิน พบว่า กลุ่มข้าวอินทรีย์ผสมผสาน ใช้มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 95 ถัดมาเป็นกลุ่มข้าวอินทรีย์ คิดเป็นร้อยละ 70 ส่วนที่เหลืออีก 2 กลุ่ม ใช้เท่ากันคิดเป็นร้อยละ 15

3.1.4 การควบคุมวัชพืช

วัชพืชที่พบมากในนาข้าวขาวดอกมะลิอินทรีย์ ได้แก่ เทียนนา ผักนังนา ขาเขียด หญ้าหว่าย และหญ้าชันอากาศ เกษตรกรส่วนใหญ่ใช้วิธีการร่วมกับการเกษตรกรรม เช่น การเตรียมดินที่เหมาะสม การใช้ระดับน้ำควบคุมวัชพืช การถอนด้วยมือ เป็นต้น

ภาพที่ 3.2 ตัวอย่างวัชพืชที่พบบ่อยในนาข้าวชาวดอกมะลิอินทรีย์

3.1.5 การป้องกันกำจัดโรค แมลง และศัตรูข้าว

หลักการสำคัญของการป้องกันและกำจัดโรค แมลงและศัตรูข้าว ในการผลิตข้าว ชาวดอกมะลิอินทรีย์ คือไม่ใช้สารเคมีสังเคราะห์ในการป้องกันกำจัดแมลงและศัตรูข้าวทุกชนิด ดังนั้นเกษตรกรทั้ง 3 กลุ่ม จึงหันมาใช้น้ำหมักชีวภาพจากพืชแทน สุวพันธ์ (2548) ได้อธิบายถึง น้ำหมักชีวภาพว่า เมื่อมองในด้านธาตุอาหารพืช ถือว่าเป็นปุ๋ยอินทรีย์น้ำชนิดหนึ่ง ได้จากการหมักชิ้นส่วนของพืช และ/หรือของสัตว์ มักจะมีฮอร์โมนพืชหรือสารป้องกันหรือยับยั้งหรือยับยั้งการเกิดโรคของพืชบางชนิด แต่การจะใช้น้ำหมักชีวภาพเป็น แหล่งของธาตุอาหารพืชเพียงอย่างเดียว อาจไม่พอเพียงต่อการผลิตพืชให้ได้ผลผลิตสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในการผลิตพืชระยะยาว เนื่องจากน้ำหมักชีวภาพมีธาตุอาหารพืชน้อยมาก

ผลการสำรวจเรื่องการใช้ น้ำหมักชีวภาพ พบว่า กลุ่มชาวนาอินทรีย์มีการใช้มากที่สุดเป็นอันดับหนึ่ง คิดเป็นร้อยละ 100 รองลงมา กลุ่มชาวนาอินทรีย์ระยะปรับเปลี่ยน คิดเป็นร้อยละ 90 และกลุ่มชาวนาอินทรีย์ผสมผสาน คิดเป็นร้อยละ 85 น้ำหมักชีวภาพได้จากสมุนไพรพื้นบ้าน ผลไม้ รสหวาน และพืชสีเขียว เช่น สะเดา บอระเพ็ด ข่า ตะไคร้ สาบเสือ สับคั่ว ผักโขม ผักบุ้ง หน่อ

กล้วย ฟักทอง สับปะรด กระเพราป่า มะม่วง กล้วยน้ำว้า กระถิน เศษผักจากตลาด เป็นต้น วิธีการหมักจากพืชสีเขียวก็ไม่ยุ่งยาก นำพืชมาสับโดยไม่ต้องล้าง ผสมพืชหลายชนิดพร้อมกันได้ คลุกกากน้ำตาลหรือน้ำตาลทรายแดงกับพืช อัตรา 1:3 ของน้ำหนักพืชในถังหมัก การหมักจะ สมบูรณ์ใน 5-7 วัน โดยจะมีกลิ่นเปรี้ยวและมีฟองเล็กๆผุดขึ้นซ้ำๆ เก็บไว้ในที่มืดและเย็น ส่วน วิธีการใช้ น้ำหมักจากพืชสีเขียวความเข้มข้น 0.1-0.2 % (20-40 มล. ต่อน้ำ 20 ลิตร) ฉีดพ่นบนใบ ข้าว ผลการใช้ น้ำหมักชีวภาพอย่างต่อเนื่อง เกษตรกรพบว่าในนาข้าวอินทรีย์ ศัตรูข้าว อย่างเช่น ค้างคาวผีเสื้อ หนอนกอ เพลี้ยกระโดด เพลี้ยไฟ ตลอดจนเช่นเดียวกับโรคข้าว อย่างเช่น โรคขอบใบแห้ง โรคใบไหม้ ก็ลดลงด้วยเหมือนกัน เมื่อสมดุลของธรรมชาติเริ่มกลับคืนมา ก็ส่งเสริมการแพร่ ขยายปริมาณตัวห้ำ ตัวเบียน อย่างเช่น แมงมุม แมลงเต่าทอง เพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด นอกจากนี้ สัตว์ศัตรูพืช พวกหนูนา หนูพุกใหญ่ ที่ชอบกินเมล็ดที่หวานในแปลงกล้า หรือกัดกินต้นเพื่อกิน เมล็ดข้าว ก็ถูกจับกินโดย งูเห่า ซึ่งมียู่ชุกชุมในบริเวณนา กลุ่มอำเภอท่าตูม

กระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ ได้สรุปกิจกรรมในแปลงนาแยกเป็นรายเดือน แสดง ไว้ใน ตารางที่ 3.3

ตารางที่ 3.3 สรุปกระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ของเกษตรกรจังหวัดสุรินทร์

เดือน	กิจกรรมสำคัญในแปลงนา
เมษายน	➤ นำปุ๋ยคอกและปุ๋ยหมักลงแปลงนา ➤ เตรียมเมล็ดพันธุ์ปุ๋ยพืชสด
พฤษภาคม	➤ ไถดะเพื่อกลบตอซัง ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก และวัชพืช ➤ หว่านเมล็ดพันธุ์พืชปุ๋ยสด ➤ เตรียมเมล็ดพันธุ์ข้าวสำหรับตกกล้า ➤ เตรียมแปลงตกกล้า
มิถุนายน	➤ ตกกล้า ➤ ไถกลบพืชปุ๋ยสด ➤ ไถแปรเพื่อให้ดินร่วนซุย และการคราด เพื่อปรับพื้นที่ในแปลงนาให้เรียบ
กรกฎาคม	➤ คำนวณ ➤ ทำนาหว่าน ➤ การดูแลและจัดการคันดิน
สิงหาคม- ตุลาคม	➤ การควบคุมและการจัดการน้ำ-วัชพืช-โรค-แมลง-ศัตรูข้าว
พฤศจิกายน-ธันวาคม	➤ เก็บเกี่ยวข้าว นวด ตาก และขนข้าว เก็บยุ้งฉาง ➤ คัดพันธุ์ข้าวปลูกฤดูกาลต่อไป ➤ ปลูกพืชหลังนา
มกราคม	➤ ขายผลผลิตข้าว ➤ ดูแลพืชหลังนา
กุมภาพันธ์	➤ ทำปุ๋ยหมักในแปลงนา ➤ จัดหาปุ๋ยคอก
มีนาคม	➤ เก็บเกี่ยวพืชหลังนา ➤ จัดหาปุ๋ยคอก

ที่มา : จากการสำรวจเดือนกุมภาพันธ์-พฤษภาคม พ.ศ. 2548

บทที่ 4

เส้นทางตลาดข้าวหอมมะลินิธรีย์

4.1 โรงสีข้าวแหล่งรับซื้อราคาพรีเมียม

กลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตข้าวหอมมะลินิธรีย์ที่มีการรับรองมาตรฐาน และกลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตข้าวหอมมะลิระยะปรับเปลี่ยน ขยายผลผลิตข้าวเปลือกเกือบทั้งหมด ให้โรงสีเกษตรอินทรีย์กองทุนข้าวสุรินทร์ ส่วนที่เหลือ เกษตรกรเก็บไว้บริโภคและทำพันธุ์ ในขณะที่กลุ่มผู้ผลิตข้าวหอมมะลิทั่วไป ขยายผลผลิตข้าวเปลือกให้แก่โรงสีในท้องถิ่น

โรงสีเกษตรอินทรีย์กองทุนข้าวสุรินทร์ เป็นโรงสีองค์กรชาวบ้าน ตั้งอยู่บ้านโคกมะกะดำบลท่าสว่าง อำเภอเมืองสุรินทร์ ได้รับการสนับสนุนงบประมาณผ่านโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย ภูมินิเวศน์สุรินทร์ สร้างขึ้นในปี 2545 โรงสีข้าวมีกำลังการผลิต 24 เกวียนต่อวัน ประกอบด้วยฉางเก็บข้าวเปลือกขนาด 500 ตัน พร้อมโรงเรือนบรรจุข้าวสาร 1 หลัง หากนับย้อนหลังเมื่อปี พ.ศ. 2535 องค์กรชาวบ้าน “กลุ่มเกษตรธรรมชาติสุรินทร์” เป็นผู้เริ่มต้นงานกองทุนข้าว ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2544 ได้ขยายรับเพิ่มสมาชิกจากเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกสุรินทร์ ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มเกษตรธรรมชาติทำดุม เป็น 1 ใน 3 ของกลุ่มชาวนาค้าข้าว และในปี พ.ศ. 2545 มีสมาชิกเพิ่มอีก 4 กลุ่ม คือ กลุ่มอาชีพทางเลือกทพไทย-ถนน กลุ่มสีข้าวกล้อง กลุ่มฟื้นฟูการเกษตรศิขรภูมิ และกลุ่มป่าชุมชนหนองเขาะ ณ ปี พ.ศ. 2546 กองทุนข้าวมีสมาชิกทั้งหมด 476 คน (ภาพที่ 4.1) และได้พัฒนาองค์กรเป็นนิติบุคคลทางกฎหมาย โดยการจดทะเบียนเป็น “สหกรณ์เกษตรอินทรีย์กองทุนข้าวสุรินทร์” เมื่อวันที่ 17 กันยายน 2546 เพื่อให้เกิดความคล่องตัวในการทำนิติกรรมต่างๆ ของกองทุนข้าวเอง และกับองค์กรอื่น

การทำตลาดเกษตรอินทรีย์ของกองทุนข้าว ตั้งอยู่บนแนวความคิดของการค้าที่เป็นธรรม บิดหลักความยุติธรรมและความโปร่งใสในการทำผลิตและการค้าขายในทุกระดับ ทั้งตลาดท้องถิ่น ตลาดเมือง และตลาดส่งออกต่างประเทศ เพื่อสนับสนุนการพึ่งตนเองของเกษตรกรรายย่อยที่มีการรวมกลุ่มกัน และมีวิธีการผลิตของระบบเกษตรยั่งยืนที่ไม่ทำลายสุขภาพและสิ่งแวดล้อม สร้างความสัมพันธ์และร่วมมือระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภค พร้อมร่วมรณรงค์สถานการณ์ทางสังคม ดังนั้นการประกันราคาข้าวเปลือกสำหรับสมาชิก จะมีราคาที่แตกต่างกันตามประเภทของข้าวเปลือกดังนี้ (ราคาประกันกำหนดปีต่อปี)

4.1.1 ข้าวหอมมะลิอินทรีย์ ที่ผ่านการรับรองจากสำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์แห่งประเทศไทย (มกท.) ในปีการผลิตข้าว 2547/48 โรงสีเกษตรอินทรีย์กองทุนข้าว รับซื้อข้าวเปลือกหอมมะลิอินทรีย์ ประมาณ 675.28 ตัน ราคาประกันรับซื้อที่ 10 บาทต่อกิโลกรัม คุณภาพข้าวต้น 35% หากสูงกว่านี้ให้ราคาเพิ่มอีก 5 %

4.1.2 ข้าวหอมมะลิอินทรีย์ระยะปรับเปลี่ยน ที่ผ่านการรับรองจาก มกท. ในปีที่ 1 ของการผลิตของเกษตรกร มีการรับซื้อโดยการกำหนดราคาประกันสูงกว่าราคาตลาดทั่วไปอย่างน้อย 50 สตางค์ต่อกิโลกรัม ปีการผลิต 47/48 ราคารับซื้อข้าว ปรับเปลี่ยนประกันอยู่ที่ 8.75 บาทต่อกิโลกรัม คุณภาพข้าวต้น 35 %

นอกจากนี้จากการสำรวจโรงสีที่รับซื้อข้าวหอมมะลิอินทรีย์อีก 3 แห่ง คือโรงสีข้าวกลุ่มเกษตรอินทรีย์สุรินทร์ที่ตำบลตระแสง อำเภอมือสุรินทร์ และโรงสีสหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาดลูกค้า ธ.ก.ส. สุรินทร์ จำกัด และสหกรณ์การเกษตรปราสาท พบว่า ในปี 2547/48 รับซื้อข้าวเปลือกหอมมะลิอินทรีย์ ประมาณ 600, 200 และ 150 ตัน ตามลำดับ โดยราคารับซื้อข้าวเปลือกหอมมะลิอินทรีย์สูงกว่าราคาข้าวเปลือกหอมมะลิทั่วไป ประมาณ 20 – 25 %

4.2 ผู้จัดจำหน่ายและผู้ส่งออก

4.2.1 ตลาดข้าวในประเทศ

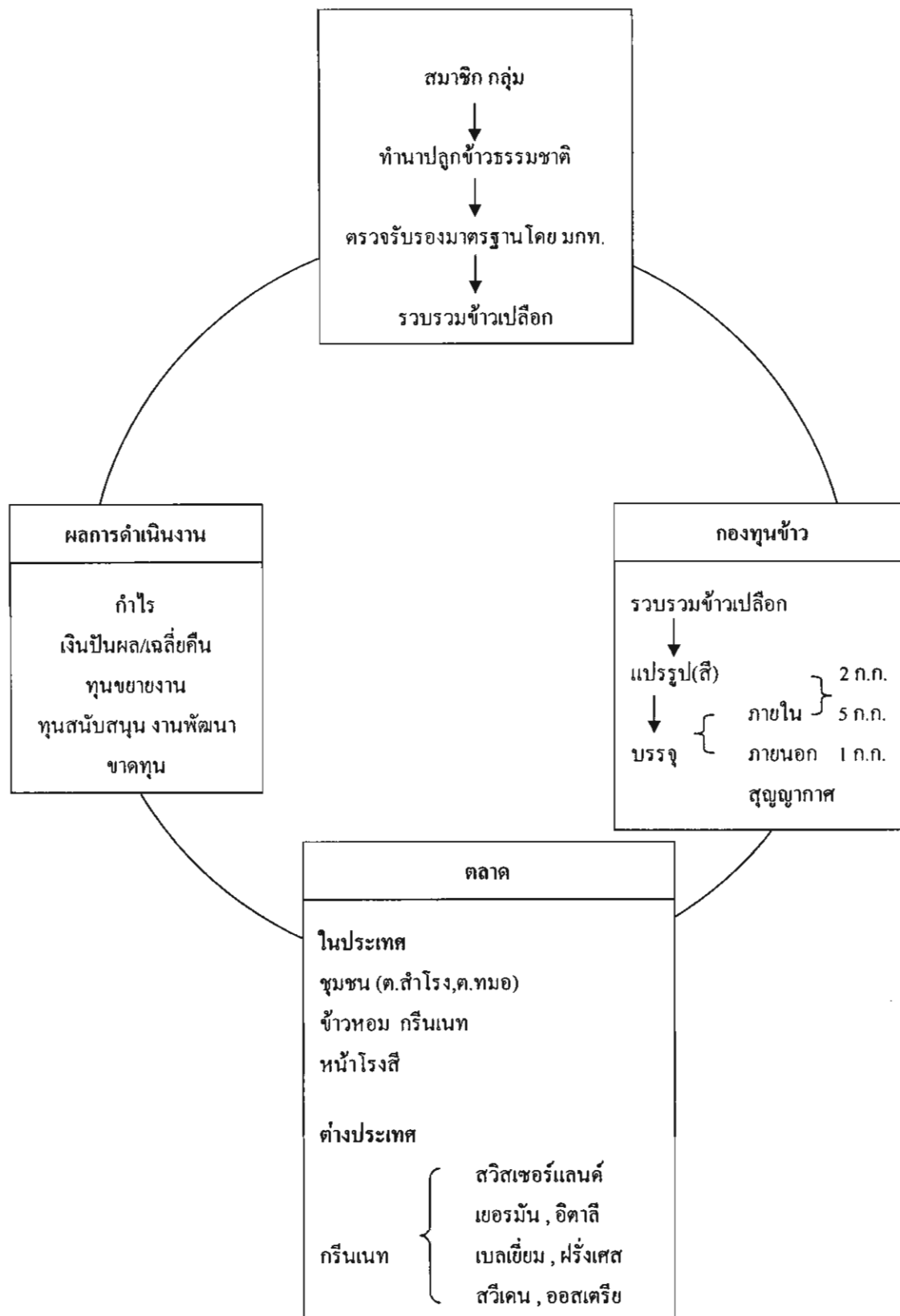
ข้าวเปลือกหอมมะลิอินทรีย์ที่โรงสีข้าวเกษตรอินทรีย์กองทุนข้าวสุรินทร์รับซื้อจากกลุ่มเกษตรกรที่เป็นสมาชิกสหกรณ์เกษตรอินทรีย์กองทุนข้าวสุรินทร์ ถูกเก็บรวบรวมไว้ในฉางข้าวขนาด 500 ตัน เพื่อการจัดการดูแลให้เป็นไปตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ก่อนถูกนำไปแปรรูปเป็นข้าวสารบรรจุระบบภายใน ขนาด 2 กิโลกรัม และ 5 กิโลกรัม ส่วนระบบภายนอกสุญญากาศ มีขนาดเดียว 1 กิโลกรัม จำหน่ายในท้องตลาดเป็น ข้าวหอมมะลิ ตรา “ข้าวหอม” โรงสีฯ และร้านข้าวหอม เป็นตัวแทนจำหน่ายในเขตอำเภอมือสุรินทร์ และสหกรณ์กรีนเนท จัดจำหน่ายทั้งรูปแบบค้าส่งและค้าปลีกผ่านทางร้านกรีนเนทไปทั่วประเทศ ส่วนตลาดชุมชนในท้องถิ่นอยู่ที่ตำบลสำโรงและตำบลหมอ (ภาพที่ 4.2) สำหรับข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่จำหน่ายส่วนใหญ่เป็นข้าวหอมมะลิอินทรีย์ระยะปรับเปลี่ยน

ปัจจุบันข้าวหอมมะลิที่จำหน่ายในประเทศ มักมีปัญหาเรื่องการปลอมปน โดยใช้ข้าวพันธุ์ชัยนาท 1 ซึ่งมีรูปร่างใกล้เคียงกับข้าวหอมมะลิมาก มาผสมปนในข้าวหอมมะลิ การนำข้าวมาผสม

เช่นนี้จะทำให้ข้าวหอมมะลามีคุณภาพข้าวสุกเปลี่ยนแปลงไปจากพันธุ์เดิม หยาดฝน (2546) แนะนำการทดสอบข้าวหอมมะลิแท้ โดยใช้ข้าวสารที่คาดว่าเป็นข้าวหอมมะลิแท้ (ข้าวขาวดอกมะลิ 105) ประมาณ 100 เมล็ด ต้มในน้ำเดือด 17 นาที นำเมล็ดข้าวสุกมาวางห่างกันบนกระดาษ แล้วใช้กระดาษอีกแผ่นหนึ่งมากดทับ ถ้าข้าวเมล็ดใดมีลักษณะเป็นไตขาว ไม่สุก แสดงว่าไม่ใช่ข้าวหอมมะลิแท้ เพราะข้าวขาวดอกมะลิ 105 จะหุงสุกภายใน 17 นาที

4.2.2 ตลาดข้าวต่างประเทศ

การส่งข้าวสารหอมมะลินิทรีย์ไปต่างประเทศ โรงสีเกษตรอินทรีย์กองทุนข้าว ไม่ได้เป็นผู้ส่งออกโดยตรง แต่ขายให้สหกรณ์กรีนเนท จำกัด ซึ่งทางสหกรณ์ฯมีฝ่ายการตลาดต่างประเทศ ดำเนินการส่งออกข้าวหอมมะลินิทรีย์ไปจำหน่ายในเครือข่ายการค้าที่เป็นธรรม ในประเทศยุโรป ได้แก่ สวิตเซอร์แลนด์, เบลเยียม, เยอรมัน, ฝรั่งเศส, อิตาลี, ออสเตรีย และสวีเดน

ภาพที่ 4.2 เส้นทางเดินข้าวของกองทุนข้าว

4.3 สภาพของผู้บริโภค

ปัจจุบันกระแสความตื่นตัวด้านสุขภาพ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตที่ให้ความสำคัญกับการบริโภคอาหารเพื่อสุขภาพ โดยเฉพาะผลผลิตจากกระบวนการเกษตรอินทรีย์ จากการสำรวจเกี่ยวกับสภาพของผู้บริโภคข้าวอินทรีย์จากกลุ่มตัวอย่างทั่วไปในเขตอำเภอเมืองสุรินทร์ โดยอาชีพของกลุ่มตัวอย่างที่มากเป็นอันดับหนึ่ง คือ อาชีพรับจ้าง คิดเป็นร้อยละ 35.0 รองลงมาคือ อาชีพรับราชการ คิดเป็นร้อยละ 30.0 ถัดมาเป็นอาชีพนักธุรกิจ/เจ้าของกิจการ คิดเป็นร้อยละ 25.0

สำหรับระดับรายได้ต่อเดือนของกลุ่มตัวอย่าง พบว่า กลุ่มที่มีรายได้ 10,001-15,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 30.0 รองลงมา คือกลุ่มรายได้ 15,001-20,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 25.0 ซึ่งเท่ากับกลุ่มรายได้ต่ำกว่า 10,000 บาท

4.3.1 พฤติกรรมเกี่ยวกับการบริโภคข้าวอินทรีย์

4.3.1.1 การรับทราบเรื่องการผลิตข้าวหอมมะลินิทรีย์ในเมืองไทย

ผลการสำรวจเรื่องการรับทราบการผลิตข้าวหอมมะลินิทรีย์ในเมืองไทยของกลุ่มตัวอย่าง พบว่า กลุ่มที่รับทราบและเคยบริโภคข้าวหอมมะลินิทรีย์มีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 60.0 รองลงมาคือกลุ่มที่รับทราบแต่ไม่เคยบริโภคข้าวหอมมะลินิทรีย์ คิดเป็นร้อยละ 20.0 กลุ่มที่ไม่ทราบแต่สนใจจะบริโภคข้าวหอมมะลินิทรีย์ คิดเป็นร้อยละ 20.0

4.3.1.2 ความถี่ในการบริโภคข้าวหอมมะลินิทรีย์

เมื่อถามกลุ่มที่รับทราบและเคยบริโภคข้าวหอมมะลินิทรีย์ถึงเรื่องความถี่ในการบริโภคข้าวหอมมะลินิทรีย์ พบว่า อันดับหนึ่ง บริโภคบ่อยแต่ไม่เป็นประจำ คิดเป็นร้อยละ 50.0 รองลงมาบริโภคนานๆครั้ง คิดเป็นร้อยละ 25.0 ถัดมา บริโภค เป็นประจำ ร้อยละ 16.7 และบริโภคเท่าที่จะหาซื้อได้ คิดเป็นร้อยละ 8.3

4.3.1.3 ช่วงเวลาที่บริโภคข้าวหอมมะลินิทรีย์

เมื่อถามกลุ่มที่รับทราบและเคยบริโภคข้าวหอมมะลินิทรีย์ถึงเรื่องช่วงเวลาที่บริโภคข้าวหอมมะลินิทรีย์ พบว่า ช่วงเวลามากกว่า 3 ปี มีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 41.7 รองลงมา คือ ช่วงเวลาประมาณ 1 ปี และช่วงเวลาประมาณ 2 ปี คิดเป็นร้อยละ 25.0 ส่วนที่เหลือเป็นช่วงเวลาน้อยกว่า 1 ปี คิดเป็นร้อยละ 8.3

4.3.1.4 ชนิดข้าวหอมมะลินิทรีย์ที่เลือกซื้อหรือบริโภค

ข้าวหอมมะลินิทรีย์ที่ผู้บริโภคนิยมซื้อมากที่สุด คือข้าวขาวหอมมะลินิทรีย์และข้าวกล้องหอมมะลินิทรีย์ คิดเป็นร้อยละ 60.0 รองลงมาเป็นข้าวขาวหอมมะลินิทรีย์ คิดเป็นร้อยละ 33.3 และ ข้าวกล้องหอมมะลินิทรีย์ ร้อยละ 16.7

4.3.1.5 ความสะดวกและแหล่งสำหรับการซื้อข้าวหอมมะลินิทรีย์

จากผลการสำรวจเรื่องความสะดวกและแหล่งสำหรับการซื้อข้าวหอมมะลินิทรีย์ของกลุ่มผู้บริโภค พบว่า ส่วนใหญ่เห็นว่าหาซื้อบริโภคไม่ยากนัก คิดเป็นร้อยละ 50.0 รองลงมาคือ หาซื้อไม่ยากเลยหรือบริโภคสะดวก คิดเป็นร้อยละ 33.4 และหาซื้อยาก ไม่ทราบว่าจะซื้อหรือบริโภคที่ใด คิดเป็นร้อยละ 8.3 ซึ่งมีสัดส่วนพอๆกันกับน้องตนเองเอามาให้กิน

4.3.1.6 ราคาข้าวหอมมะลินิทรีย์ที่เหมาะสมเทียบกับข้าวหอมมะลิทั่วไป

ผลการสำรวจเรื่องราคาข้าวหอมมะลินิทรีย์ที่เหมาะสมเทียบกับข้าวหอมมะลิทั่วไป พบว่า กลุ่มตัวอย่างเห็นว่าราคาควรจะสูงกว่าข้าวหอมมะลิทั่วไป ประมาณ 10-20 % คิดเป็นร้อยละ 45.0 รองลงมาคือ ราคาเท่ากับข้าวหอมมะลิทั่วไป คิดเป็นร้อยละ 40.0 ส่วนกลุ่มที่เห็นว่ายังไม่แน่ใจว่าควรซื้อราคาเท่าใด คิดเป็นร้อยละ 10.0 และกลุ่มที่เห็นว่าราคาค่ากว่าข้าวหอมมะลิทั่วไป คิดเป็นร้อยละ 5.0

4.3.2 เหตุผลเกี่ยวกับการบริโภคข้าวหอมมะลินิธิย์

4.3.2.1 การตัดสินใจบริโภคข้าวหอมมะลินิธิย์

กลุ่มผู้บริโภคตัดสินใจบริโภคข้าวหอมมะลินิธิย์ด้วยเหตุผลหลัก คือ ห่วงใยสุขภาพของตนและครอบครัว คิดเป็นร้อยละ 80.0 รองลงมาคือ ห่วงใยเกษตรกรที่ต้องเผชิญกับอันตรายจากสารเคมีสังเคราะห์กำจัดศัตรูพืช คิดเป็นร้อยละ 50.0 ในสัดส่วนเดียวกันกับห่วงใยสิ่งแวดล้อม ในขณะที่เห็นว่ามีคุณภาพการหุงต้มดีกว่าข้าวหอมมะลิทั่วไป คิดเป็นร้อยละ 30.0 และที่ยังตัดสินใจไม่ได้ แต่กำลังศึกษาหาข้อมูลถึงประโยชน์ของข้าวอินทรีย์ คิดเป็นร้อยละ 5.0

4.3.2.2 การตัดสินใจซื้อข้าวหอมมะลินิธิย์

จากตารางที่ 4.1 ผลการสำรวจกลุ่มตัวอย่างเรื่องเหตุผลการตัดสินใจซื้อข้าวหอมมะลินิธิย์ พบว่า ส่วนใหญ่ซื้อเนื่องจากรู้จักแหล่งผลิตข้าวหอมมะลินิธิย์ คิดเป็นร้อยละ 65.0 รองลงมาคือ มีตรามาตรฐานความเป็นอินทรีย์ คิดเป็นร้อยละ 55.0 ถัดมารู้จักหือและไว้ใจได้ คิดเป็นร้อยละ 35.0

ตารางที่ 4.1 เหตุผลในการตัดสินใจซื้อข้าวหอมมะลินิธิย์

เหตุผล	จำนวน	ร้อยละ (%)
รู้จักแหล่งผลิตข้าวหอมมะลินิธิย์	13	65.00
มีตรามาตรฐานความเป็นอินทรีย์	11	55.00
รู้จักหือและไว้ใจได้	7	35.00
กินแล้วถูกปาก อร่อย	1	5.00
ไม่ทราบ	1	5.00

ที่มา : จากการสำรวจเดือนกุมภาพันธ์-พฤษภาคม พ.ศ. 2548

4.3.2.3 ความสัมพันธ์ระหว่างรายได้และเหตุผลในการตัดสินใจเลือกซื้อข้าวหอมมะลินิธิย์

เมื่อนำเหตุผลในการตัดสินใจเลือกซื้อข้าวหอมมะลินิธิย์ไปสัมพันธ์กับรายได้ของกลุ่มตัวอย่าง (ดังแสดงไว้ในตารางที่ 4.2) พบว่า กลุ่มรายได้ต่ำกว่า 10,000 บาท เลือกซื้อข้าวหอมมะลินิธิย์เพราะมีตรามาตรฐานความเป็นอินทรีย์ และรู้จักแหล่งผลิต คิดเป็นสัดส่วน

เท่ากัน คิดเป็นร้อยละ 28.6 กลุ่มรายได้ 10,001-15,000 บาท เลือกซื้อเพราะรู้จักแหล่งผลิต คิดเป็นร้อยละ 45.5 รองลงมามีมาตรฐานความเป็นอินทรีย์ และรู้จักยี่ห้อและไว้ใจได้มีส่วนเท่ากัน คิดเป็นร้อยละ 27.3 กลุ่มรายได้ 15,001-20,000 บาท เลือกซื้อเพราะมีมาตรฐานความเป็นอินทรีย์ มีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 42.9 รองลงมาคือรู้จักแหล่งผลิต คิดเป็นร้อยละ 28.6 กลุ่มรายได้ 20,001-25,000 บาท มีมาตรฐานความเป็นอินทรีย์ และรู้จักแหล่งผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ มีส่วนเท่ากัน คิดเป็นร้อยละ 50.0 กลุ่มรายได้ 30,001-35,000 บาทรู้จักแหล่งผลิตคิดเป็นร้อยละ 100.0 กลุ่มรายได้ 40,001 บาท ขึ้นไป มีมาตรฐานความเป็นอินทรีย์รู้จักยี่ห้อ และไว้ใจได้ และรู้จักแหล่งผลิต มีส่วนเท่ากัน คิดเป็นร้อยละ 33.3

4.3.2.4 ความสัมพันธ์ระหว่างรายได้และราคาข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่เหมาะสม

จากตารางที่ 4.3 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างรายได้และราคาข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่เหมาะสมพบว่า กลุ่มรายได้ต่ำกว่า 10,000 บาท และกลุ่มรายได้ 10,001-15,000 บาท คิดว่าราคาเท่ากับข้าวหอมมะลิทั่วไปมีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 40.0 และ 66.7 ตามลำดับ กลุ่มรายได้ 15,001-20,000 บาท ส่วนใหญ่คิดว่าราคาควรสูงกว่าข้าวหอมมะลิทั่วไป ประมาณ 10-20 % คิดเป็นร้อยละ 60.0 กลุ่มรายได้ 20,001-25,000 บาท และกลุ่มรายได้ 30,001-35,000 บาท คิดว่า ราคาควรสูงกว่าข้าวหอมมะลิทั่วไป ประมาณ 10-20 % คิดเป็นร้อยละ 100.0 ทั้ง 2 กลุ่ม ส่วนกลุ่มรายได้ 40,001 บาท ขึ้นไปคิดว่า ราคาเท่ากับข้าวหอมมะลิทั่วไปและราคาสูงกว่าประมาณ 10-20% คิดเป็นร้อยละ 50

ตารางที่ 4.2 ความสัมพันธ์ระหว่างรายได้ต่อปี และเหตุผลในการตัดสินใจเลือกซื้อข้าวหอมมะลินิพันธ์ของผู้บริโภคในจังหวัดสุรินทร์

เหตุผลในการตัดสินใจเลือกซื้อข้าว หอมมะลินิพันธ์	รายได้				
	ต่ำกว่า 100,000 บาท	100,001-15,000 บาท	15,001-20,000 บาท	20,001-25,000 บาท	40,000 บาทขึ้นไป
	ร้อยละ	ร้อยละ	ร้อยละ	ร้อยละ	ร้อยละ
มีมาตรฐานความเป็นอินทรีย์	28.57	27.27	42.86	50.00	33.33
รู้จักชื่อและไว้ใจได้	14.29	27.27	14.29	0	33.33
รู้จักแหล่งผลิตข้าวหอมมะลินิพันธ์	28.57	45.45	28.57	50.00	33.33
อื่นๆ	28.57	0%	14.29	0	0
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

ที่มา : จากการสำรวจเดือนกุมภาพันธ์-พฤษภาคม พ.ศ. 2548

ตารางที่ 4.3 ความสัมพันธ์ระหว่างรายได้ต่อปีและ ราคาข้าวหอมมะลินิพันธ์ที่ปลูกปีที่เหมาะสม

ราคาข้าวหอมมะลินิพันธ์ที่ปลูกปีที่จะซื้อ	รายได้				
	น้อยกว่า 100,000 บาท	100,001-15,000 บาท	15,001-20,000 บาท	20,001-25,000 บาท	40,000 บาท ขึ้นไป
ราคาต่ำกว่าข้าวหอมมะลิทั่วไป	ร้อยละ 20.00	0	0	ร้อยละ 0	ร้อยละ 0
ราคาเท่ากับข้าวหอมมะลิทั่วไป	40.00	66.67	20.00	0	50.00
สูงกว่าข้าวหอมมะลิทั่วไป ประมาณ 10-20 %	20.00	33.33	60.00	100.00	50.00
สูงกว่าข้าวหอมมะลิทั่วไป ประมาณ 20-30 %	0	0	0	0	0
อื่นๆ	20.00	0	20.00	0	0
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

ที่มา : จากการสำรวจเดือนกุมภาพันธ์-พฤษภาคม พ.ศ. 2548

4.3.3 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการผลิตและการสนับสนุนจากภาครัฐ

4.3.3.1 คำแนะนำเกี่ยวกับการผลิตหรือการบริโภคข้าวหอมมะลินิธิย์

ผลการสำรวจเรื่องคำแนะนำการผลิตหรือการบริโภคข้าวหอมมะลินิธิย์ของกลุ่มตัวอย่าง พบว่า ควรมีการควบคุมการผลิตอย่างเคร่งครัด และการบริโภคเพิ่มขึ้น มีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 25.0 รองลงมาคือ ด้อยอยู่แล้ว มีสัดส่วนเท่ากันกับการผลิตข้าวอินทรีย์เพิ่มขึ้น คิดเป็นร้อยละ 17.0 และสุดท้ายการระบุแหล่งผลิตในผลิตภัณฑ์ สัดส่วนเท่ากันกับประชาสัมพันธ์แหล่งผลิต/ร้านค้าที่ขาย คิดเป็นร้อยละ 8.0

4.3.3.2 ข้อเสนอแนะว่ารัฐควรสนับสนุนข้าวหอมมะลินิธิย์อย่างไร

ท่านคิดว่า รัฐควรสนับสนุนข้าวหอมมะลินิธิย์อย่างไร ผลสำรวจกลุ่มตัวอย่าง พบว่า อันดับหนึ่ง ควรสนับสนุนเกษตรกรอินทรีย์ เพื่อเกษตรกรผู้บริโภคและสิ่งแวดล้อม คิดเป็นร้อยละ 35.3 รองลงมาคือ เรื่องราคาและตลาด รวมทั้งนโยบายสนับสนุนให้เกิดผลภาคปฏิบัติ คิดเป็นร้อยละ 23.5 และสุดท้ายควรมีการประชาสัมพันธ์ร้อยละ 17.7

บทที่ 5

นโยบายและการส่งเสริมของรัฐ

I. การพัฒนาเกษตรอินทรีย์ระดับชาติ

5.1 นโยบายเกษตรอินทรีย์

รัฐบาลชุดปัจจุบันที่มี พ.ต.ท.ดร.ทักษิณ ชินวัตรเป็นนายกรัฐมนตรี ได้พยายามทุกวิถีทางที่จะปรับเปลี่ยนระบบการผลิตทางการเกษตร ที่พึ่งพาการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีมาเป็นการพึ่งพาตนเองในการผลิตปุ๋ยอินทรีย์และสารชีวภาพเพื่อใช้เองในประเทศ โดยได้ขับเคลื่อนเกษตรอินทรีย์เป็นวาระแห่งชาติ ซึ่งสามารถสรุปความเป็นมาตามลำดับ ดังนี้ (<http://www.1dd.go.th/link/fertilizer/1.htm>, 19/9/2548)

เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2544 ในคำแถลงนโยบายด้านเกษตรกรรมของคณะรัฐมนตรี รัฐบาลจะส่งเสริมการทำเกษตรแบบผสมผสาน เกษตรกรรมทางเลือกและเกษตรอินทรีย์ รวมทั้งส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ให้แก่เกษตรกรชุมชนเกษตรกร และจะผลักดันให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการผลิตสินค้าเกษตรอินทรีย์ การพัฒนาคุณภาพมาตรฐานการแปรรูป และบรรจุภัณฑ์ของสินค้าเกษตรอินทรีย์ในตลาดให้เป็นศูนย์กลางในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

เมื่อวันที่ 30 มีนาคม 2547 คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบให้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เร่งดำเนินการรณรงค์ ส่งเสริม และแนะนำให้เกษตรกรมีความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับเรื่อง การปรับปรุงบำรุงดินด้วยอินทรีย์วัตถุ เพื่อลดการใช้ปุ๋ยเคมี เพิ่มประสิทธิภาพการใช้ปุ๋ยเคมี สามารถนำไปใช้ประโยชน์อย่างจริงจังเพื่อการพัฒนาคุณภาพ ลดปริมาณการใช้ปุ๋ยเคมี และสารเคมี

เมื่อวันที่ 22 มิถุนายน 2547 คณะรัฐมนตรีมีมติมอบหมายให้รองนายกรัฐมนตรี (นาย จาตุรนต์ ฉายแสง) เป็นเจ้าภาพรับผิดชอบเรื่องการผลิตและการรณรงค์ใช้ปุ๋ยอินทรีย์ หรือปุ๋ยชีวภาพ ให้แพร่หลาย โดยมีกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี กระทรวงอุตสาหกรรมเป็นหน่วยงานที่ร่วมกันรับผิดชอบ โดยให้ถือว่าเรื่องนี้เป็นวาระแห่งชาติ ที่ต้องทำให้เป็นรูปธรรมโดยเร็ว

เมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน 2547 คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบข้อเสนอการจัดทำแผนงบประมาณเชิงบูรณาการพัฒนากษตรอินทรีย์ ประจำปีงบประมาณ 2549

เมื่อวันที่ 4 มกราคม 2548 คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบในหลักการยุทธศาสตร์เกษตรอินทรีย์ให้เป็นวาระแห่งชาติ และอนุมัติในหลักการให้แต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการส่งเสริมเกษตรอินทรีย์แห่งชาติ โดยมีรองนายกรัฐมนตรีกำกับการบริหารราชการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เป็นประธาน

5.2 การดำเนินงานขับเคลื่อนวาระแห่งชาติเกษตรอินทรีย์

5.2.1 เจตนารมณ์ของรัฐต่อเกษตรอินทรีย์

รัฐบาลได้ประกาศเจตนารมณ์อย่างชัดเจนในการขับเคลื่อนเกษตรอินทรีย์เป็นวาระแห่งชาติ โดยมีการจัดการประชุมสมัชชาเกษตรอินทรีย์แห่งชาติ จำนวน 3 วัน ตั้งแต่วันที่ 24 ธันวาคม ถึงวันที่ 26 ธันวาคม 2547 ณ พิพิธภัณฑ์การเกษตรเฉลิมพระเกียรติฯ อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี ทั้งนี้ พ.ต.ท. ดร. ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี ได้ให้เกียรติมาเป็นประธานในพิธีเปิดการประชุมและพิธีลงนามปฏิญญาว่าด้วยเกษตรอินทรีย์แห่งชาติ โดยมีผู้แทนจากภาคเอกชน และเครือข่ายเกษตรกร ร่วมลงนาม นายกรัฐมนตรีได้มอบหมายให้ผู้เข้าร่วมประชุมจากทุกภาคส่วน ซึ่งมีทั้งสิ้นจำนวน 15,030 คน ร่วมกันปฏิบัติอย่างจริงจัง และต่อเนื่อง เพื่อให้มีการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตที่พึ่งพาการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมี มาเป็นการพึ่งพาตนเองในการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ และสารชีวภาพ เพื่อใช้เองตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง โดยคำนึงถึงทุกมิติ ทั้งมิติของอาหารปลอดภัย มิติความปลอดภัยของเกษตรกร มิติของการประหยัดค่าใช้จ่ายที่เป็นเงินตราต่างประเทศ มิติแห่งการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของดินและทรัพยากรธรรมชาติ และมิติแห่งการสำนึกต่อผู้บริโภคของตัวเกษตรกรทุกคน

5.2.2 แผนงบประมาณเชิงบูรณาการ

กรมพัฒนาที่ดินในฐานะหน่วยงานเจ้าภาพ ได้ร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง (6 กระทรวง 26 หน่วยงาน) ประชุมระดมความคิด จัดทำสรุปภาพรวมและรายละเอียด แผนงบประมาณเชิงบูรณาการประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2549 “การพัฒนากษตรอินทรีย์” เสร็จเรียบร้อยแล้ว และผ่านการอนุมัติในหลักการตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 31 พฤษภาคม 2548 แล้ว ภายใน

วงเงินงบประมาณ จำนวน 1,262.166 ล้านบาท (http://www.ldd.go.th/link_fertilizer/2.htm, 19/9/2548) โดยมีเป้าหมายและแนวทางการดำเนินงาน ตั้งแต่ปี 2548-2552 ดังนี้

5.2.2.1 เป้าหมายการดำเนินงาน

1. จำนวนเกษตรกรที่มีการปรับเปลี่ยนใช้สารอินทรีย์ทดแทนสารเคมีทางการเกษตร 4.25 ล้านราย (ปี พ.ศ. 2549 จำนวนเกษตรกร 850,000 ราย)
2. จำนวนพื้นที่ที่มีการปรับเปลี่ยนใช้สารอินทรีย์ทดแทนสารเคมีทางการเกษตร เนื้อที่ 85 ล้านไร่ (ปี พ.ศ. 2549 เนื้อที่ 17 ล้านไร่)
3. ปริมาณการนำเข้าปุ๋ยเคมีและสารเคมีทางการเกษตรลดลง 50% (ปี พ.ศ. 2549 ลดลง 5%) คิดเป็นมูลค่า 2,220 ล้านบาท (คิดจากปีฐาน 2547)
4. เกษตรกรมีรายได้สุทธิเพิ่มขึ้น 20%
5. ปริมาณและมูลค่าการส่งออกสินค้าเกษตรอินทรีย์เพิ่มขึ้น 100% ต่อปี

5.2.2.2 แนวทางการดำเนินงาน

รณรงค์ประชาสัมพันธ์ให้เกษตรกรทั่วประเทศรับรู้ถึงนโยบาย และเจตนารมณ์ของรัฐบาลในเรื่องวาระแห่งชาติเกษตรอินทรีย์ รวมทั้งปลูกฝัง และสร้างกระแสค่านิยมให้เกษตรกรหันมาใช้สารอินทรีย์ทดแทนสารเคมีทางการเกษตร

วิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีเกษตรอินทรีย์ ได้แก่ การวิจัยเทคนิคการผลิตปุ๋ยอินทรีย์คุณภาพสูง การนำขยะมาผลิตปุ๋ยอินทรีย์ การคิดค้นพัฒนานวัตกรรมใหม่ๆ ในการใช้สารอินทรีย์ทดแทนสารเคมี รวมทั้งพัฒนาเทคโนโลยีการบรรจุภัณฑ์ และแปรรูปสินค้าเกษตรอินทรีย์

การสร้างระบบเครือข่ายเกษตรกร โดยใช้วิธีการสร้างทีมแกนนำเกษตรกรเพื่อขยายฐานสมาชิก และการสร้างระบบติดตามประเมินผลเพื่อสนับสนุนทีมที่มีความเข้มแข็ง ทั้งนี้จะให้เครือข่ายเกษตรกร มูลนิธิ สถาบัน และองค์กรอิสระต่างๆ ที่ดำเนินงานฝึกอบรมเกษตรกรด้าน

การผลิตในระบบเกษตรอินทรีย์ ตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งมีศูนย์ฝึกอบรมเกษตรกรอยู่แล้ว เป็นผู้ดำเนินการฝึกอบรมและสร้างทีมแกนนำเกษตรกรขึ้น โดยจะต้องมีการประชุมเครือข่ายเกษตรกรทั้งหมด เพื่อกำหนดกรอบของหลักสูตรให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันก่อนที่จะมีการจัดกิจกรรมดังกล่าวขึ้น

การสร้างมูลค่าเพิ่มและพัฒนาตลาดสินค้าเกษตรอินทรีย์ โดยทางภาครัฐจะสนับสนุนในเรื่องของตลาดสินค้าเกษตรอินทรีย์ และผลักดันให้สินค้าเกษตรอินทรีย์มีมูลค่าสูงกว่าสินค้าปกติ ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะส่งเสริมให้เกษตรกรสนใจปรับเปลี่ยนเข้าสู่ระบบการผลิตสินค้าเกษตรอินทรีย์

5.3 การส่งเสริมเกษตรอินทรีย์

รับผิดชอบโดยคณะกรรมการส่งเสริมเกษตรอินทรีย์แห่งชาติ โดยมีพลตรีจำลอง ศรีเมือง เป็นประธานคณะกรรมการ กรมวิชาการเกษตร และกรมพัฒนาที่ดิน เป็นฝ่ายเลขานุการฯ ความก้าวหน้าในการดำเนินงานมีดังนี้

5.3.1 ดำเนินการจังหวัดนำร่องโครงการเกษตรอินทรีย์ในปี พ.ศ.2548 จำนวน 23 จังหวัด ได้แก่ แม่ฮ่องสอน เชียงราย อุบลราชธานี นครพนม มุกดาหาร กาฬสินธุ์ สุพรรณบุรี นครราชสีมา สิงห์บุรี ศรีสะเกษ ปัตตานี นราธิวาส พัทลุง สกลนคร จันทบุรี ชุมพร นครศรีธรรมราช สระแก้ว สุรินทร์ ยะลา ปทุมธานี กาญจนบุรี และพิษณุโลก

5.3.2 จัดทำคู่มือปฏิบัติการโครงการเกษตรอินทรีย์ระดับจังหวัด เพื่อให้ส่วนราชการในระดับจังหวัดใช้เป็นคู่มือ หรือแนวทางในการดำเนินงาน ในกิจกรรมเกษตรอินทรีย์ และยกระดับคุณภาพชีวิตของเกษตรกรไทย ให้ดีขึ้นเป็นรูปการต่อประเทศชาติโดยรวมต่อไป

5.3.3 จัดประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง แนวทางการดำเนินงานโครงการเกษตรอินทรีย์ในวันที่ 21-23 มิถุนายน 2548 ณ ราชธานีอโศก จังหวัดอุบลราชธานี จำนวนผู้เข้าร่วมประชุม 70 คน ประกอบด้วยผู้แทนจังหวัดนำร่องที่จะมาดำเนินงานขับเคลื่อนโดยการจังหวัดละ 2 คน และผู้แทนกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ที่ได้รับการมอบหมายให้รับผิดชอบแต่ละจังหวัดนำร่อง 23 คน

5.4 นโยบายและแนวทางการเพิ่มมูลค่าข้าวหอมมะลิอินทรีย์

การประชุมคณะรัฐมนตรีอย่างเป็นทางการนอกสถานที่ เมื่อวันที่ 22 กุมภาพันธ์ 2547 ณ จังหวัดนครพนม คณะรัฐมนตรีได้เห็นชอบยุทธศาสตร์การพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งประกอบด้วย 5 ยุทธศาสตร์ คือ (1) การยกระดับฐานการผลิตหลักของภาค (2) กระจายฐานการผลิตพื้นที่ชายแดน (3) การสร้างศักยภาพและโอกาสให้คนจน (4) การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และ (5) การสร้างคนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยเห็นชอบโครงการผลิตข้าวหอมมะลิมาตรฐานเพื่อการส่งออกในทุ่งกุลาร้องไห้ และเมื่อวันที่ 7 กันยายน 2547 (ณ จังหวัดหนองคาย) คณะรัฐมนตรีได้เห็นชอบแนวทางการเพิ่มรายได้เกษตรกรยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยกรณีการเพิ่มมูลค่าข้าวหอมมะลิ มีแนวทางหลักประกอบด้วย (<http://www.thaigov.go.th>, 16 พ.ย. 2547)

5.4.1 สนับสนุนการพัฒนาพื้นฐานการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ โดยการพัฒนาองค์ความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์ มีแหล่งศึกษาและสอนการผลิตเกษตรอินทรีย์อย่างครบวงจร

5.4.2 สร้างการเชื่อมโยงระหว่างการผลิตและการตลาด โดยรัฐ NGO และเอกชน ร่วมสนับสนุนการรวมกลุ่มเกษตรกรปลูกข้าวอินทรีย์ จัดฝึกอบรมการผลิตให้ได้มาตรฐานที่ตลาดต้องการ และส่งเสริม Contract Farming

5.4.3 สนับสนุนและพัฒนาระบบการรับรองมาตรฐานอินทรีย์ ให้เป็นที่ยอมรับของทั้งตลาดในประเทศและต่างประเทศ โดยมีค่าใช้จ่ายที่เป็นธรรม

5.4.4 ให้ทุกภาคมีส่วนร่วมสนับสนุนการผลิตข้าวอินทรีย์ โดยภาครัฐพัฒนาองค์ความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์ ภาคเอกชนให้ความรู้ด้านการผลิตที่สอดคล้องกับตลาดเกษตร สร้างพื้นฐานความรู้การผลิตให้กับตนเอง ปราชญ์ชาวบ้านเผยแพร่องค์ความรู้ที่มีให้แก่เอกชน และชุมชน

5.4.5 สนับสนุนการสร้างมูลค่าเพิ่ม โดยสนับสนุนเงินทุน เทคโนโลยีการตลาด พร้อมสิทธิประโยชน์และมาตรการจูงใจต่างๆ ให้แก่เอกชน และชุมชนในการแปรรูปข้าว

5.4.6 พัฒนาระบบชลประทาน และบริหารจัดการน้ำ ให้ครอบคลุมพื้นที่ไร่นาของเกษตรกร โดยเฉพาะพื้นที่ปลูกข้าวหอมมะลิ (อยู่ในยุทธศาสตร์การบริหารจัดการน้ำ)

5.4.7 ปรับระบบไร่นาให้เหมาะสมกับการเพาะปลูกพืชของเกษตรกร โดยดำเนินการตามแนวทางของกรมพัฒนาที่ดิน เพื่อระบายน้ำ และจัดหาน้ำให้เพียงพอ เช่นเดียวกับทุ่งกุลาร้องไห้

5.4.8 พัฒนาโรงสีให้มีมาตรฐาน และส่งเสริมโรงสีข้าวชุมชนให้มากขึ้น โดยใช้กลไก และงบประมาณหมู่บ้าน SML สนับสนุน

II. การพัฒนาเกษตรอินทรีย์ระดับจังหวัด (สุรินทร์)

จังหวัดสุรินทร์ได้จัดทำคู่มือปฏิบัติโครงการเกษตรอินทรีย์จังหวัดสุรินทร์ เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินงานส่งเสริมและพัฒนางานเกษตรอินทรีย์แก่หน่วยงาน องค์กร สถาบัน และผู้สนใจทั่วไป (เกษมศักดิ์, 2547)

5.5 หลักการและแนวทาง

5.5.1 ให้ความสำคัญต่อระบบนิเวศเกษตรอย่างเป็นองค์รวม ที่มีความเชื่อมโยงของสรรพสิ่ง ทั้งที่เป็นพืช สัตว์ จุลินทรีย์ ประมง ป่าไม้ และสิ่งแวดล้อม รวมทั้งมนุษย์ที่เป็นเกษตรกรและผู้บริโภค ซึ่งมีวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมือง เป็นสิ่งที่มีปฏิสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกันและกัน

5.5.2 เน้นการจัดระบบการผลิตให้มีความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อให้เกิดการเชื่อมโยง และมีปฏิสัมพันธ์ในทางเกื้อกูล และควบคุมซึ่งกันและกันระหว่างสรรพสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศของไร่นา

5.5.3 สร้างจิตสำนึกของข้าราชการ เกษตรกร พ่อค้า นักการเมือง และผู้บริโภคให้เข้าใจภัยอันตรายทางด้านเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม สังคม และสุขภาพของประชาชนที่ประเทศกำลังเผชิญอยู่ และแนวทางการแก้ไขปัญหาที่ดีคือ การปรับปรุงด้วยวิธีเกษตรอินทรีย์ ซึ่งสามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ทุกระดับตั้งแต่ครอบครัว ชุมชน จังหวัด และประเทศ

5.6 วัตถุประสงค์

5.6.1 ลดต้นทุนการผลิต และสร้างขีดความสามารถของการพึ่งพาตนเองทางด้านเกษตร

5.6.2 ให้ผู้ผลิตและผู้บริโภคมีสุขภาพอนามัยที่ดี

5.6.3 สร้างความมั่นคงทางด้านอาหาร ทั้งภายในครอบครัว ชุมชน ประเทศและการเป็นครัวของโลก

5.6.4 เตรียมความพร้อมในเวทีการค้าโลก

5.6.5 พื้นฟูระบบนิเวศให้ยั่งยืนตลอดไป

5.6.6 แก้ไขปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจของประเทศ โดยลดการนำเข้าปุ๋ยเคมี สารเคมีสังเคราะห์ กำจัดศัตรูพืช ฯลฯ

5.7 หลักการและแนวคิดในการดำเนินการ

5.7.1 บิดหลักเศรษฐกิจพอเพียง (Self – Sufficiency Economy) ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ

5.7.2 บิดหลักอริยสัจ 4 หรือ ความจริงอันประเสริฐ 4 ประการ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรจ มรรค ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

5.7.3 ผนึกกำลังบ้าน วัด โรงเรียน ขับเคลื่อนการเรียนรู้เกษตรอินทรีย์

5.8 กระบวนการและขั้นตอนการดำเนินการไปสู่เกษตรอินทรีย์

การปรับเปลี่ยนระบบการผลิตจากเดิมที่มีการใช้สารเคมีไปสู่เกษตรอินทรีย์ ประกอบด้วย 6 ขั้นตอน

ขั้นตอนที่ 1 จากการทำระบบเกษตรเชิงเดี่ยว ที่เน้นการปลูกพืชชนิดเดียวเพื่อขาย ทำให้ต้องใช้ปัจจัยการผลิตที่เป็นสารเคมีจำนวนมาก เพราะดินขาดการปรับปรุง ศัตรูพืชเกิดระบาดมาก ควรพิจารณา การปรับเปลี่ยนไปสู่เกษตรผสมผสาน ตามแนวพระราชดำริเกษตรทฤษฎีใหม่ด้วยวิธีการนี้ ครอบครัวจะมีความมั่นคงทางด้านอาหาร ลดค่าใช้จ่ายซื้ออาหารทำให้รายได้ครอบครัวเพิ่มขึ้น ในขั้นตอนนี้ความจำเป็นต้องซื้อหาปัจจัยการผลิตเริ่มลดน้อยลง เพราะดินได้รับการปรับปรุง รวมถึงศัตรูพืชจะลดลง เนื่องจากการหมุนเวียนและปฏิสัมพันธ์ของพืช สัตว์ ปลา และไม้ยืนต้นในระบบเกษตรผสมผสาน

ขั้นตอนที่ 2 ปรับเปลี่ยนระบบเกษตรเคมีไปสู่ ระบบเกษตรปลอดสารพิษ (Pesticide Free) เช่น กรณีข้าวปลอดสารพิษ กำหนดให้ใช้ปุ๋ยเคมีได้ไม่เกิน 20 ก.ก./ไร่ แต่ห้ามใช้สารเคมีสังเคราะห์กำจัดศัตรูพืช และฮอร์โมนสังเคราะห์

ขั้นตอนที่ 3 ปรับเปลี่ยนระบบเกษตรปลอดสารพิษไปสู่ระบบเกษตรปลอดสารเคมี หรือ ปฐมเกษตรอินทรีย์ (Primary Organic Agriculture) ไปสู่ ระบบเกษตรอินทรีย์ (Organic Agriculture)

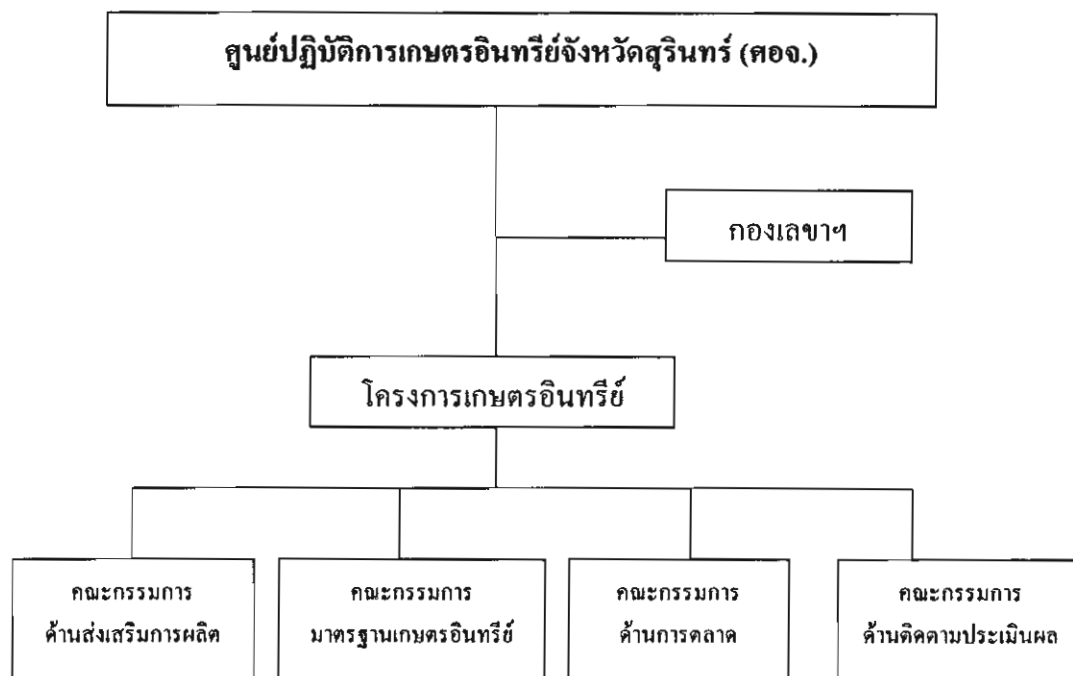
ขั้นตอนที่ 4 ปรับเกษตรอินทรีย์ทุกประเภทไปสู่ ระบบการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ของหน่วยงานรับรอง ที่มีความน่าเชื่อถือของผู้บริโภคและสากลยอมรับ เช่น มาตรฐานเกษตรอินทรีย์สุรินทร์ (มก.สร.) มาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ (มกอช.) มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ มกท. (สำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ได้รับรองจาก IFOAM) มาตรฐานสหสัมพันธ์เกษตรอินทรีย์นานาชาติ (IFOAM) เป็นมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ที่มีการยอมรับระหว่างประเทศ

ขั้นตอนที่ 5 เนื่องจากเกษตรกรไทยมีพื้นที่ถือครองขนาดเล็ก การทำเกษตรอินทรีย์จึงต้องมีการจัดตั้ง องค์กรชุมชนสร้างเครือข่ายเกษตรอินทรีย์ และ/หรือ พัฒนาไปสู่ระบบสหกรณ์ (Co-Operative) ตามแนวพระราชดำริเกษตรทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 2 เพื่อให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพ ประหยัด และมีพลังในการต่อรอง รวมทั้งการที่จะก้าวไปสู่การผลิตที่ได้รับรองมาตรฐานสากล

ขั้นตอนที่ 6 เมื่อการผลิตได้ก้าวไปสู่การเกษตรอินทรีย์และมีการรวมตัวจัดตั้งเป็นองค์กร ชุมชน และ/หรือ เป็นสหกรณ์แล้ว สามารถจะ ดำเนินธุรกิจการแปรรูปผลผลิต เช่น การแปรรูปข้าวเปลือกให้เป็นข้าวสารการบรรจุภัณฑ์ การขนส่ง การตลาด (ทั้งในประเทศและต่างประเทศ) ตามแนวพระราชดำริเกษตรทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 3

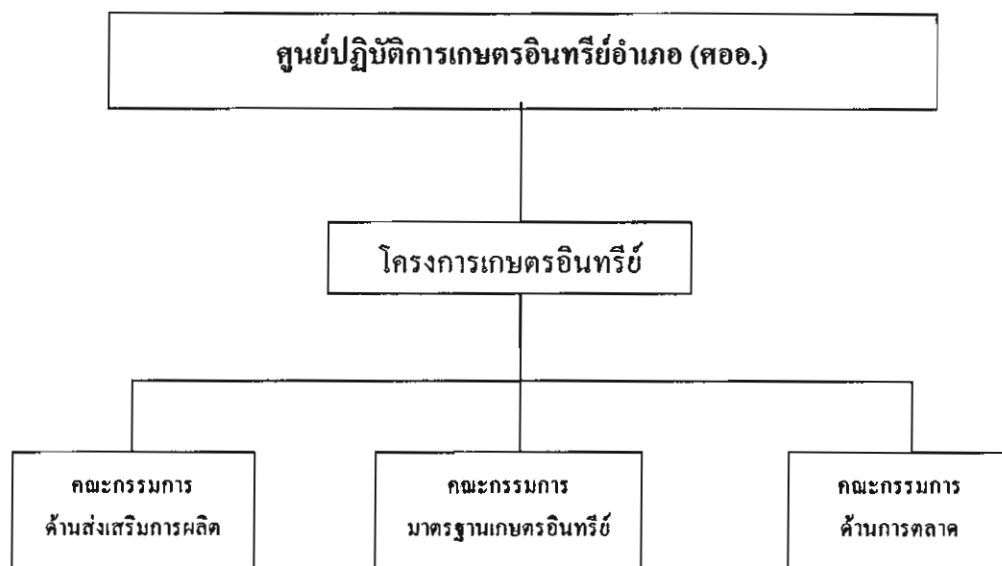
5.9 การจัดตั้งศูนย์ปฏิบัติการเกษตรอินทรีย์

5.9.1 ศูนย์ปฏิบัติการเกษตรอินทรีย์จังหวัด (สอจ.) ประกอบด้วยผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้อำนวยการศูนย์ฯ และหัวหน้าส่วนราชการที่เกี่ยวข้องเป็นกรรมการ ผู้แทนองค์กรภาคประชาชนที่มีประสบการณ์ด้านเกษตรอินทรีย์เป็นกรรมการ โดยมีหัวหน้าสำนักงานจังหวัดหรือปลัดจังหวัดเป็นเลขานุการศูนย์ฯ

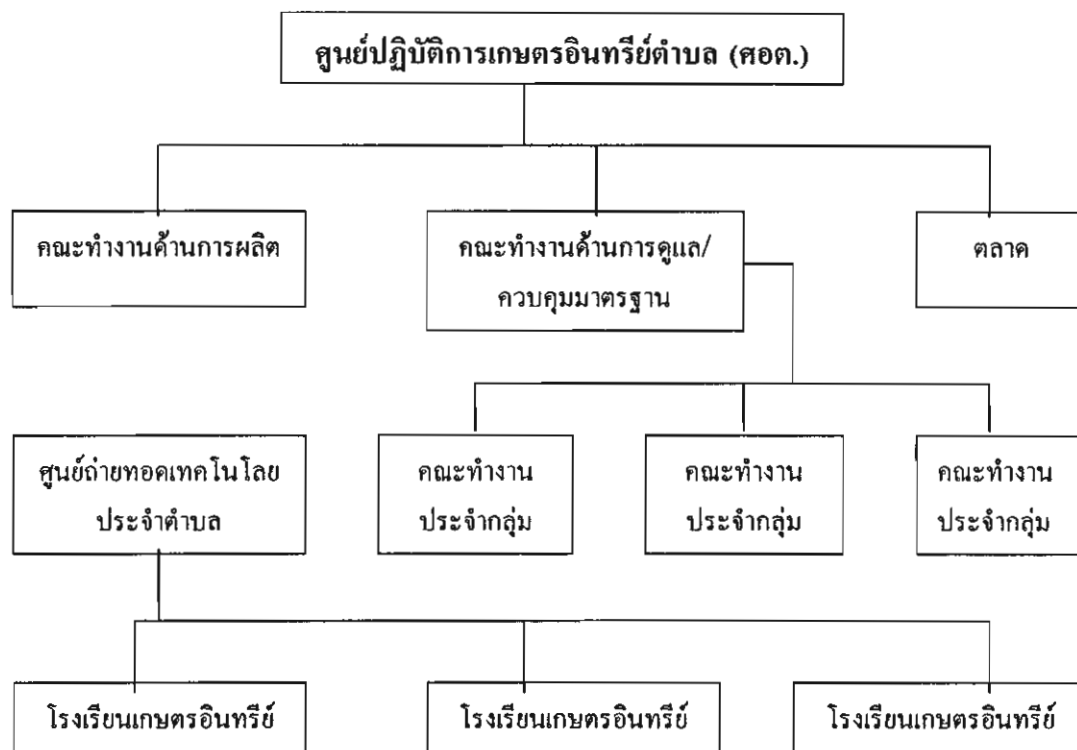
ภาพที่ 5.1 โครงสร้างการบริหารงานศูนย์ปฏิบัติการเกษตรอินทรีย์จังหวัดสุรินทร์ (ศจส.)

5.9.2 ศูนย์ปฏิบัติการเกษตรอินทรีย์อำเภอ (ศออ.) ประกอบด้วย นายอำเภอเป็นผู้อำนวยการศูนย์ฯ หัวหน้าศูนย์ราชการตัวแทนองค์กรภาคประชาชนที่มีประสบการณ์ด้านเกษตรอินทรีย์ เป็นกรรมการ มีปลัดอำเภอหัวหน้างาน ฝ่ายบริหารการปกครองเป็นเลขานุการ

ภาพที่ 5.2 โครงสร้างการบริหารงานศูนย์ปฏิบัติการเกษตรอินทรีย์อำเภอ (ศออ.)

5.9.3 ศูนย์ปฏิบัติการเกษตรอินทรีย์ตำบล (ศอต.) ประกอบด้วยกำนันเป็นผอ.ศูนย์ นายก อบต. ผู้ใหญ่บ้าน และผู้แทนเกษตรกรที่มีประสบการณ์ด้านเกษตรอินทรีย์เป็นกรรมการ มี ผอ.ศูนย์ ถ่ายทอดเทคโนโลยีประจำตำบล เป็นเลขานุการ

ภาพที่ 5.3 โครงสร้างการบริหารงานศูนย์ปฏิบัติการเกษตรอินทรีย์ตำบล (ศอต.)

5.10 การส่งเสริมเกษตรอินทรีย์

มีการรณรงค์ประชาสัมพันธ์ทุกรูปแบบ เพื่อกระตุ้นให้เกิดการตื่นตัว และตระหนักในพิษภัยของสารพิษในทุกรูปแบบ และรณรงค์ไม่ให้มีการเผาตอซังในนาข้าวอย่างต่อเนื่องจริงจัง ขณะเดียวกันก็มีการตรวจหาสารเคมีในเลือด ดำเนินการโดยสำนักงานสาธารณสุขจังหวัด

การคัดเลือกพื้นที่เป้าหมาย มีหมู่บ้านนำร่องทุกตำบล คัดเลือกตัวเกษตรกรที่มีความสมัครใจเข้าร่วมโครงการเกษตรอินทรีย์ จัดให้มีการฝึกอบรม สัมมนาสำหรับเจ้าหน้าที่ของรัฐทุกระดับ พระสงฆ์ ครู ผู้บริหาร องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ่อค้า กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เพื่อปรับเปลี่ยนทัศนคติ และให้ความสำคัญกับแนวทางเกษตรอินทรีย์ โดยมีรายละเอียดการฝึกอบรม ดังนี้

5.10.1 ทำไมต้องทำเกษตรอินทรีย์ ½ ชม.

5.10.2 แนวทางในการทำเกษตรอินทรีย์ขั้นพื้นฐาน (ปัญหาและอุปสรรค) 2 ชม.

5.10.3 การรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ 1 ชม.

5.10.4 การปรับปรุงบำรุงดิน ½ ชม.

5.10.5 การทำน้ำหมักชีวภาพ ½ ชม.

5.10.6 การทำปุ๋ยหมักชีวภาพ ½ ชม.

5.10.7 การใช้พืชปุ๋ยสดบำรุงดิน ½ ชม.

5.10.8 เทคนิคการประยุกต์ใช้น้ำหมักฯ ในกิจกรรมเกษตรประเภทต่างๆ เช่น ปลุกพืช เลี้ยง สัตว์ ประมง สิ่งแวดล้อม ฯลฯ 2 ชม.

5.10.9 ทดลองฝึกปฏิบัติ 2 ชม.

5.10.10 ศึกษาดูงาน 1 วัน

III มุมมองหน่วยงานในจังหวัดต่อเกษตรอินทรีย์ และข้าวอินทรีย์

ข้อมูลจากการใช้แบบสัมภาษณ์สำรวจข้อคิดเห็นหัวหน้าหน่วยงานรัฐระดับต่าง ๆ ใน จังหวัดที่เกี่ยวข้องกับข้าวหอมมะลิอินทรีย์ และเกษตรอินทรีย์ พอจะสรุปแยกเป็นประเด็นได้ดังนี้

5.11 ข้าวหอมมะลิอินทรีย์และเกษตรอินทรีย์ระดับนโยบายรัฐบาล

5.11.1 นโยบายของรัฐบาลที่สนับสนุน ข้าวหอมมะลิอินทรีย์ ที่ชัดเจนและเกิดผลทาง ภาคปฏิบัติ แล้วในขณะนี้

5.11.1.1 การกำหนดนโยบายเรื่อง อาหารปลอดภัย ส่งผลให้ส่วนราชการ องค์กร เอกชนและเกษตรกรตื่นตัวหันมาสนใจเรื่องสุขภาพ และกินอาหารปลอดภัยปราศจาก สารพิษ ขณะเดียวกันก็หันมาทำเกษตรอินทรีย์มากขึ้น

5.11.1.2 นโยบายการบริหารราชการจังหวัดแบบบูรณาการ (CEO) ซึ่งจังหวัดสุรินทร์ ได้ ใช้งบประมาณ/ยุทธศาสตร์ด้านเกษตรอินทรีย์ ดำเนินงานส่งเสริมการผลิตข้าวหอมมะลิ อินทรีย์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

5.11.1.3 การกำหนดนโยบายเรื่อง เกษตรอินทรีย์เป็นวาระแห่งชาติ

5.11.2 นโยบายของรัฐบาลที่สนับสนุน ข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่มีอยู่แล้ว แต่ไม่เกิดผลทาง ปฏิบัติ

5.11.2.1 การประกาศให้จังหวัดสุรินทร์ เป็นจังหวัดนำร่องด้านเกษตรอินทรีย์ แต่ ไม่ได้รับการสนับสนุนเท่าที่ควร (ปี2544-2547) ก่อนมีงบผู้ว่า CEO

5.11.2.2 การยกระดับราคาข้าวหอมมะลิอินทรีย์ ให้สูงกว่าปกติ

5.11.2.3 การรับรองคุณภาพมาตรฐานข้าว ในส่วนของกระทรวงเกษตรฯ มีเจ้าหน้าที่ ผู้ปฏิบัติออกตรวจสอบแปลงนาบ่อยไม่เพียงพอ

5.11.2.4 ศูนย์ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน ไม่สามารถนำพันธุ์ไปจำหน่ายให้แก่ เกษตรกรทั่วไปได้

5.11.2.5 โรงเรียนเกษตรกร ไม่สามารถคัดพันธุ์ข้าวปนได้ (มะลิแดงปน)

5.11.3 นโยบายของรัฐบาลที่สนับสนุน เกษตรอินทรีย์ ที่ชัดเจนและเกิดผลทางภาคปฏิบัติ

5.11.3.1 โครงการผลิตปุ๋ยอินทรีย์

5.11.3.2 โครงการโรงสีข้าวชุมชน เกษตรกรหันมาผลิตปุ๋ยชีวภาพและการแปรรูป ข้าวอินทรีย์

5.11.3.3 โครงการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์

5.11.3.4 ผู้บริโภคให้ความสนใจเลือกซื้อ ผลผลิตเกษตรอินทรีย์ที่มีตรารับรองคุณภาพมาตรฐาน

5.11.3.5 การเข้าสู่มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ มกท, มก.สร. ได้ผล เพราะการตรวจแปลง ทำให้เกษตรกรได้ขวัญกำลังใจในการปฏิบัติ

5.11.3.6 การตลาดได้ผลมาก สหกรณ์รับซื้อข้าวที่ผ่านการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์เพิ่มมากขึ้น

5.11.3.7 มีการจัดตั้งกลุ่มเกษตรอินทรีย์ในหมู่บ้าน เพื่อให้คำแนะนำและตรวจสอบกันเอง ในหมู่บ้าน นอกจากนี้ยัง ร่วมกันผลิตปุ๋ยใช้เองและ รมรงค์การโลกตลอดทั้ง

5.11.4 นโยบายของรัฐบาลที่สนับสนุน เกษตรอินทรีย์ แต่ไม่เกิดผลทางปฏิบัติ

5.11.4.1 การรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ของ มกอช. ซึ่งไม่สามารถตรวจรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์แก่เกษตรกรได้ครบหมด (ปี 2547)

5.11.4.2 อบรมให้ความรู้ การไม่เผาตอซัง แต่ไม่ปฏิบัติตาม ปัญหาอุปสรรคเกิดจากความเคยชิน ขวักกับธรรมเนียมประเพณี ถ้าเกษตรกรเป็นคนลาวจะไม่เผาตอซัง แต่ถ้าเป็นคนเขมรส่วนมากจะเผา

5.11.4.3 การใช้ปุ๋ยเคมี ขำฆ่าหญ้า และขำฆ่าแมลง อบรมแล้วแต่ยังมีเกษตรกรบางรายไม่ปฏิบัติตาม เนื่องจากมีข้อผูกพันกับพ่อค้า

5.12 ข้าวหอมมะลินิธิยระดับหน่วยงานรัฐในจังหวัด และอำเภอ

5.12.1 การสนับสนุนและ/หรือปฏิบัติการเกี่ยวกับราคาข้าวหอมมะลินิธิยระยะปรับเปลี่ยน มีการรับซื้อในราคาสูงกว่าราคาตลาด กิโลกรัมละ 1 บาท โดยให้สหกรณ์การตลาดเพื่อเกษตรกรจะเป็นผู้รับซื้อจากโครงการของอำเภอต่างๆ

5.12.2 การสนับสนุนและ/หรือปฏิบัติการเกี่ยวกับค่าตรวจรับรองมาตรฐานข้าวหอมมะลิอินทรีย์ จังหวัดสนับสนุนงบประมาณ เป็นค่าสมัครรับรองค่าตรวจแปลงของ มกท. ค่าตรวจแปลงในระบบควบคุมภายในของโครงการแต่ละโครงการ รวม 18 โครงการ

5.12.3 การสนับสนุนและ/หรือปฏิบัติการเกี่ยวกับการให้ทุนกู้ระยะยาวดอกเบี้ยต่ำแก่การปรับโครงสร้างการผลิต (เช่น แหล่งน้ำ, ปรับคันนา ฯลฯ) ของเกษตรกรให้ทุนกู้ระยะยาวไม่มี แต่สนับสนุนสระน้ำในไร่นาขนาด 1,260 ลบ.ม. ปี 2547 จำนวน 1,623 สระและปี 2548 สนับสนุนอีกจำนวน 2,523 สระ

5.12.4 การสนับสนุนและ/หรือปฏิบัติการเกี่ยวกับเครื่องมือ/อุปกรณ์ปัจจัยการผลิตที่ช่วยลดต้นทุนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ของเกษตรกร สนับสนุนเมล็ดพันธุ์ถั่วฟรี เพื่อปลูกเป็นปุ๋ยพืชสดจำนวน 1 ล้านบาท และ สนับสนุนกากน้ำตาลเพื่อผลิตปุ๋ยน้ำอินทรีย์ (งบ อบต.)

5.12.5 การสนับสนุนหรือปฏิบัติการเกี่ยวกับวิชาการในด้านข้าวหอมมะลิอินทรีย์ (เช่น การอบรมเทคโนโลยีการเพิ่มผลผลิต, การอบรมความรู้การตลาด) จัดฝึกอบรมการส่งเสริมการผลิต ตามแนวทางเกษตรอินทรีย์ตั้งแต่ปี 2542 ปี 2546-48 อบรมให้ความรู้ สำหรับผู้สมัครเข้าสู่มาตรฐาน มกท.,มก.สร. มีโรงเรียนเกษตรกรให้ความรู้ ทุกเดือน ๆ ละ 2 ครั้ง ในฤดูกาลผลิต

5.12.6 การสนับสนุนและ/หรือปฏิบัติการเกี่ยวกับแหล่งรับซื้อข้าวหอมมะลิอินทรีย์ (โรงสี) ที่มีราคาพรีเมียม สนับสนุน การจัดตั้งโรงสีข้าวเพื่อแปรรูป จำนวน 3 แห่ง (งบประมาณผู้ว่า CEO), และงบประมาณของ อบต. อีก 14 แห่ง

5.12.7 การสนับสนุนและ/หรือปฏิบัติการเกี่ยวกับการสร้างกลุ่มและเครือข่ายการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ของเกษตรกร สนับสนุนการรวมกลุ่ม และทดลองปฏิบัติผ่านกระบวนการโรงเรียนชาวนาเกษตรอินทรีย์ และ โรงเรียนเกษตรกร จัดการรวมกลุ่มเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการจำนวน 18 โครงการใน 17 อำเภอ มีเครือข่ายเชื่อมโยงกันแต่ยังไม่เข้มแข็งเท่าที่ควร

5.12.8 การสนับสนุนเกษตรกรผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์จะเป็นอาชีพทางเลือกที่จะช่วยแก้ไขปัญหาคาความยากจนของเกษตรกรได้หรือไม่ เพราะอะไร ได้จากการทดลองปฏิบัติมาตั้งแต่ปี 2542 สามารถลดต้นทุนการผลิตลดการพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอก และตลาดข้าวอินทรีย์ยังมีโอกาสสูง เพียงแต่ต้องมีกระบวนการทางตลาด ที่จะสร้างความเชื่อมั่นให้ผู้ซื้อเห็นว่า ทำไมเขาต้องจ่ายเงินเพิ่ม

5.12.9 ในอนาคต เกษตรกรสนใจจะหันมาผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์เพิ่มขึ้นหรือไม่ เพราะอะไร เพิ่มขึ้นเพราะสามารถลดต้นทุนการผลิต พึ่งพาปัจจัยการผลิตในชุมชน ระบบนิเวศในแปลงนา กลับคืนมา ตลาดต้องการมาก ราคาสูง สุขภาพของผู้ผลิตแข็งแรง

บทที่ 6

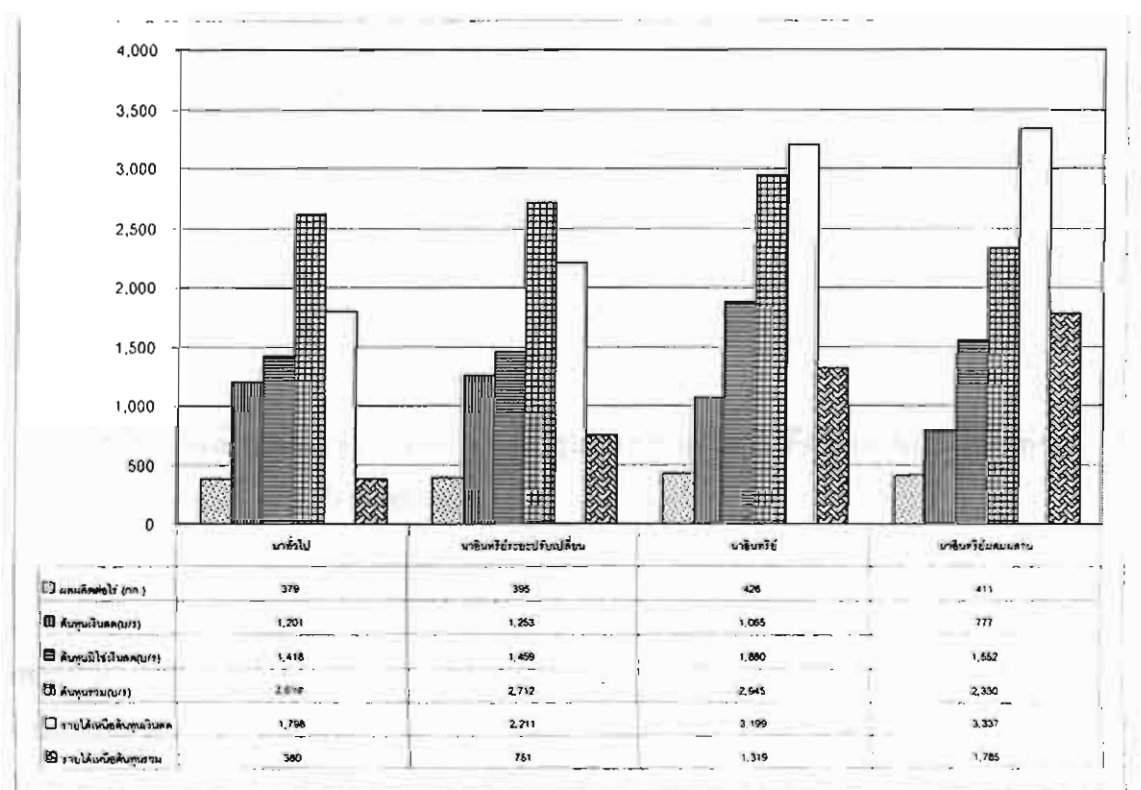
ความเป็นไปได้ในการเป็นอาชีพทางเลือกของการผลิตข้าวหอมมะลินทรีย์

6.1 สภาพทางเศรษฐกิจของเกษตรกรผู้ผลิตข้าวหอมมะลินทรีย์

6.1.1 วิเคราะห์สภาพทางเศรษฐกิจของเกษตรกรผู้ผลิตข้าวหอมมะลินทรีย์

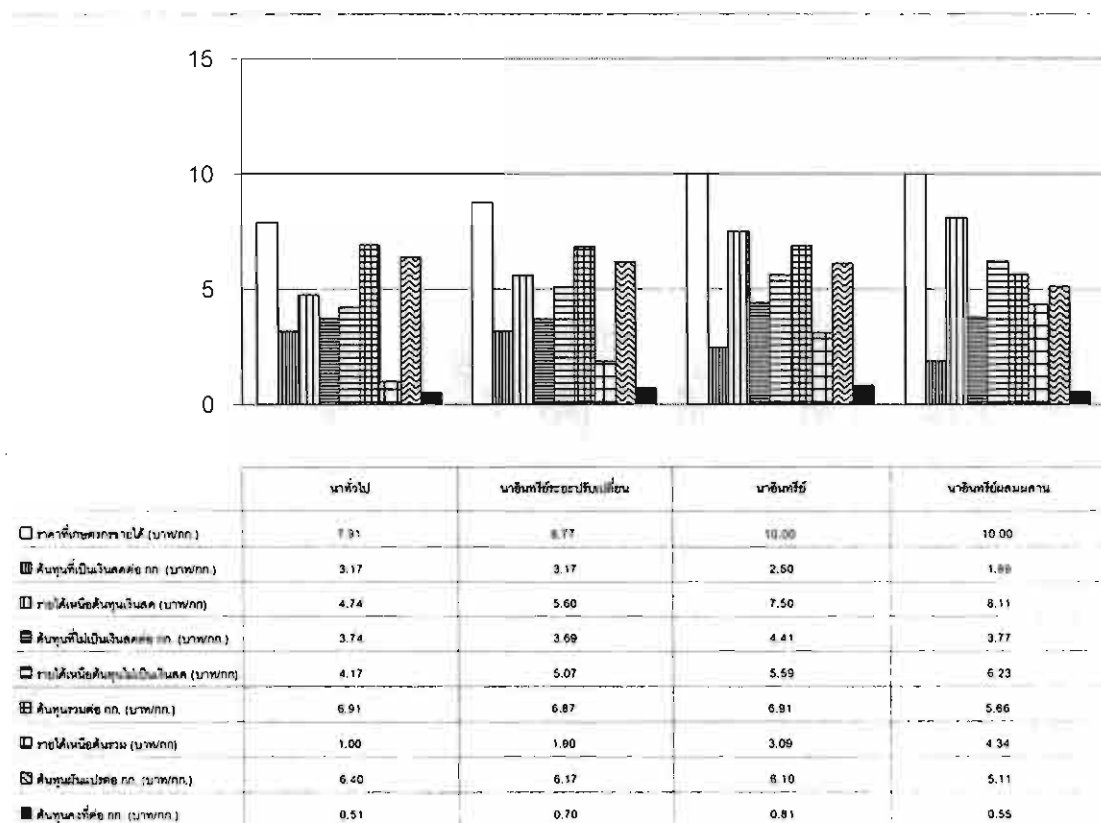
6.1.1.1 ต้นทุนการผลิตข้าวหอมมะลินทรีย์

ผลผลิตข้าวต่อไร่ ต้นทุนต่อไร่ และรายได้ต่อไร่ แบ่งตามประเภทเกษตรกร แสดงไว้ในภาพที่ 6.1 กลุ่มเกษตรกรทำนาอินทรีย์ ซึ่งประกอบด้วย 3 กลุ่ม คือ กลุ่มนาอินทรีย์ระยะปรับเปลี่ยน กลุ่มนาอินทรีย์ และกลุ่มนาอินทรีย์ผสมผสาน มีต้นทุนรวมต่อไร่เฉลี่ย (2,662 บาทต่อไร่) สูงกว่ากลุ่มเกษตรกรทำนาทั่วไปเล็กน้อย โดยมีต้นทุนต่อไร่ที่เป็นเงินสดต่ำกว่ากลุ่มเกษตรกรทั่วไป แต่มีต้นทุนมิใช่เงินสดต่อไร่สูงกว่ากลุ่มเกษตรกรทั่วไป โดยต้นทุนต่อไร่ที่เป็นเงินสด และมิใช่เงินสดของกลุ่มทำนาอินทรีย์ เท่ากับ 1,031.66 และ 1,630.33 ในขณะที่กลุ่มทำนาทั่วไปมีต้นทุนดังกล่าว เท่ากับ 1,201 และ 1,418 ตามลำดับ

ภาพที่ 6.1 เฉลี่ยผลผลิตข้าวต่อไร่ ต้นทุนต่อไร่ และรายได้ต่อไร่ แบ่งตาม ประเภทเกษตรกร

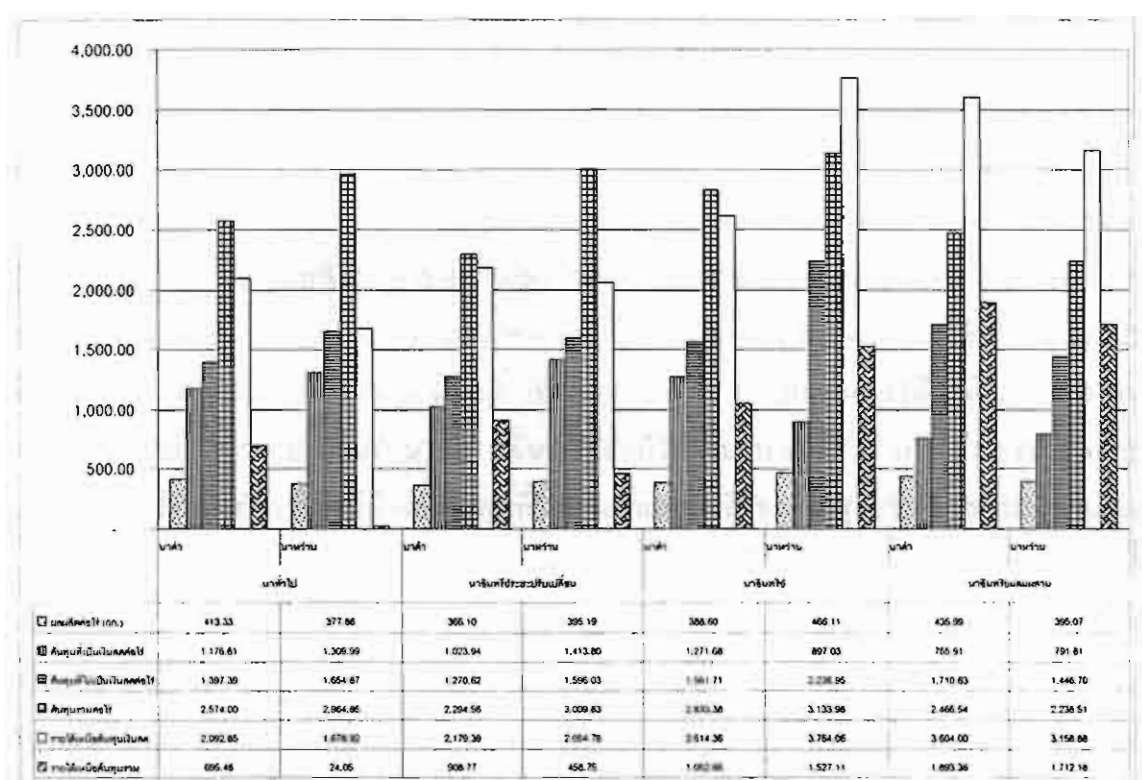
สำหรับต้นทุนรวมต่อกิโกรัม ราคาข้าวเปลือกต่อกิโกรัมและรายได้ต่อกิโกรัมแยกตามประเภทเกษตรกร แสดงไว้ในภาพที่ 6.2 ต้นทุนรวมต่อกิโกรัมระหว่างกลุ่มเกษตรกรนาทั่วไปกับกลุ่มเกษตรกรนาอินทรีย์มีความแตกต่างกัน กล่าวคือ กลุ่มนาอินทรีย์มีต้นทุนรวมต่อกิโกรัมเฉลี่ย (6.48 บาทต่อ กก.) ต่ำกว่าของกลุ่มนาทั่วไป โดยมีต้นทุนที่เป็นเงินสดต่อกิโกรัมเฉลี่ย (2.52 บาทต่อกก.) ต่ำกว่า แต่มีต้นทุนที่ไม่เป็นเงินสดต่อกิโกรัมเฉลี่ย (3.95 บาทต่อกก.) สูงกว่า ส่วนต้นทุนคงที่ต่อกิโกรัมเฉลี่ยของกลุ่มนาอินทรีย์ มีค่าเท่ากับ 0.68 สูงกว่าของกลุ่มนาทั่วไปซึ่งมีค่าเท่ากับ 0.51 ขณะที่ต้นทุนผันแปรต่อกิโกรัมของกลุ่มนาทั่วไปเท่ากับ 6.40 สูงกว่าของกลุ่มนาอินทรีย์ซึ่งมีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 5.79

ภาพที่ 6.2 เฉลี่ยราคาข้าวเปลือกต่อ กก. ต้นทุนต่อ กก. และรายได้ต่อ กก. ของการผลิตข้าวแบ่ง ตาม ประเภทเกษตรกร

ต้นทุนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์และข้าวหอมมะลิทั่วไปที่ใช้การเพาะปลูกแบบนาดำและนาหว่าน แสดงไว้ใน ภาพที่ 6.3 ในกรณีการเพาะปลูกแบบนาดำ กลุ่มเกษตรกรนาข้าวอินทรีย์มีต้นทุนรวมต่อไร่ เฉลี่ย (2,531.49 บาท) ต่ำกว่ากลุ่มเกษตรกรนาข้าวทั่วไป โดยมีต้นทุนที่เป็นเงินสดต่อไร่ต่ำกว่ากลุ่มเกษตรกรนาทั่วไป แต่มีต้นทุนที่ไม่เป็นเงินสดต่อไร่สูง

กว่ากลุ่มเกษตรกรนาข้าวทั่วไป กล่าวคือต้นทุนที่เป็นเงินสดต่อไร่และต้นทุนที่ไม่เป็นเงินสดต่อไร่ของกลุ่มนาข้าวอินทรีย์ เท่ากับ 1,017.17 และ 1,514.32 บาท ในขณะที่กลุ่มเกษตรกรนาข้าวทั่วไปมีต้นทุนดังกล่าว เท่ากับ 1,176.61 และ 1,397.39 บาท ทั้งนี้กิจกรรมหลักที่กลุ่มนาข้าวอินทรีย์มีค่าใช้จ่ายที่ไม่ใช่เงินสดสูงกว่ากลุ่มนาข้าวทั่วไป ได้แก่ ค่าสารอินทรีย์วัตถุคิบ และน้ำหมักชีวภาพ ในกรณีของการเพาะปลูกแบบนาหว่าน กลุ่มนาข้าวอินทรีย์มีต้นทุนรวมต่อไร่เฉลี่ย (2,794.11 บาท) ต่ำกว่ากลุ่มนาทั่วไป 170.75 บาท โดยกลุ่มนาอินทรีย์มีต้นทุนต่อไร่ที่เป็นเงินสด ไม่เป็นเงินสด และต้นทุนต่อไร่รวม เท่ากับ 1,034.21 1,759.89 และ 2,794.10 บาท ในขณะที่กลุ่มนาข้าวทั่วไป มีต้นทุนดังกล่าว เท่ากับ 1,309.99 1,654.87 และ 2,964.85 ตามลำดับ จะเห็นได้ว่ากลุ่มนาข้าวอินทรีย์มีต้นทุนที่เป็นเงินสดต่อไร่ต่ำกว่า แต่มีต้นทุนที่ไม่เป็นเงินสดต่อไร่สูงกว่ากลุ่มนาข้าวทั่วไป

ภาพที่ 6.3 เฉลี่ยผลผลิตข้าวต่อไร่ ต้นทุนต่อไร่ และรายได้ต่อไร่ แบ่งตาม วิธีการทำนา และ ประเภทเกษตรกร

เมื่อพิจารณาต้นทุนต่อไร่จากขนาดที่นาของกลุ่มนาข้าวอินทรีย์และนาข้าวทั่วไป พบว่าทั้ง 2 กลุ่มมีต้นทุนรวมต่อไร่ลดลงเมื่อขนาดที่นาเพิ่มขึ้น โดยกลุ่มนาข้าวอินทรีย์มีต้นทุนรวมต่อไร่เฉลี่ยน้อยกว่ากลุ่มนาข้าวทั่วไป สำหรับขนาดที่นา 10-15 ไร่และ 15-25 ไร่ เท่ากับ 2,489 และ 2,292 บาท ในขณะที่กลุ่มนาข้าวทั่วไป เท่ากับ 2,845 และ 2,299 บาท ตามลำดับ ส่วน

ต้นทุนต่อไร่ที่เป็นเงินสดและไม่เป็นเงินสด กลุ่มนาข้าวอินทรีย์ที่มีขนาดที่นา 10-15 ไร่ เท่ากับ 1,114 และ 1,375 บาท และขนาดที่นา 15-25 ไร่ เท่ากับ 876 และ 1,415 บาท ส่วนกลุ่มนาข้าวทั่วไปขนาดที่นา 10-15 ไร่ เท่ากับ 1,359 และ 2,845 บาท และขนาดที่นา 15-25 ไร่ เท่ากับ 1,153 และ 1,145 บาท

6.1.1.2 รายได้จากการขายข้าวหอมมะลิอินทรีย์

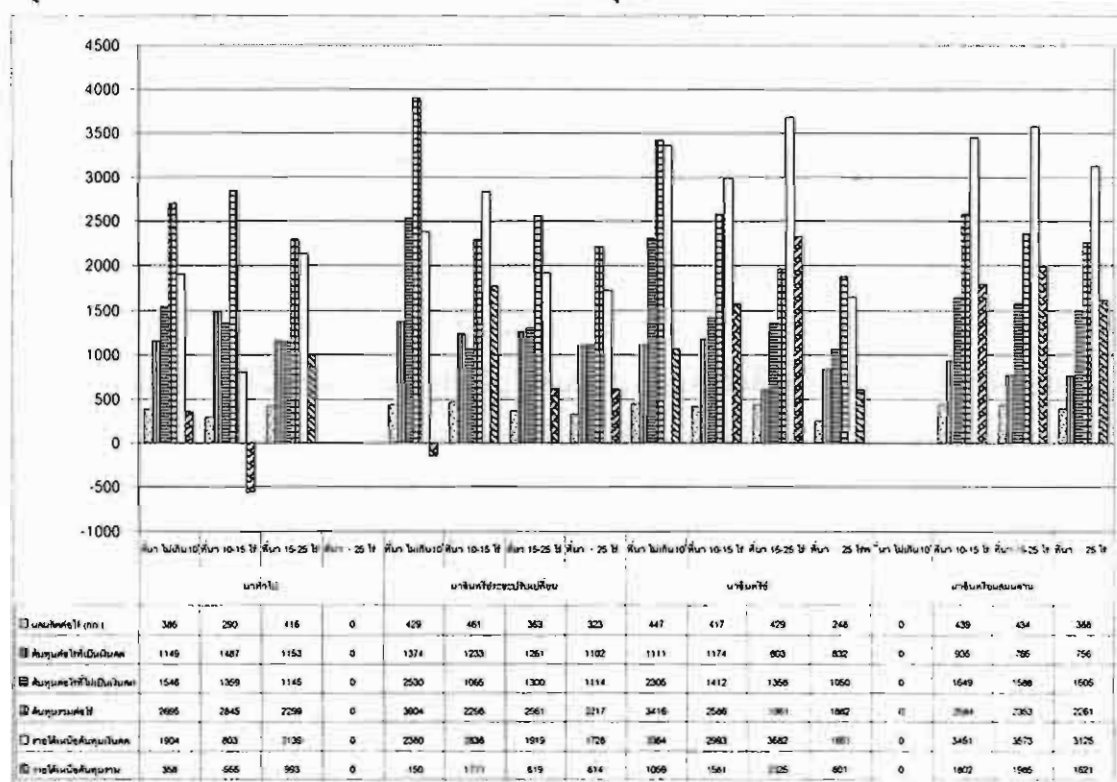
ผลจากการที่กลุ่มเกษตรกรทำนาอินทรีย์มีผลผลิตต่อไร่ (เฉลี่ย 411 กก.) และราคาที่เกษตรกรขายได้ (เฉลี่ย 9.59 บาท/กก.) สูงกว่ากลุ่มเกษตรกรที่ทำนาทั่วไป ทำให้รายได้เหนือต้นทุนเงินสดของกลุ่มทำนาอินทรีย์ซึ่งเท่ากับ 2,916 บาท สูงกว่ากลุ่มทำนาทั่วไป ซึ่งเท่ากับ 1,798 บาท ส่งผลให้มีรายได้เหนือต้นทุนรวม สูงกว่ากลุ่มทำนาทั่วไปถึง 905 บาท กล่าวคือ กลุ่มทำนาอินทรีย์และกลุ่มทำนาทั่วไปมีรายได้เหนือต้นทุนรวม เท่ากับ 1,285 และ 380 บาท ตามลำดับ (ภาพที่ 6.1)

เมื่อพิจารณารายได้ต่อกิโลกรัม แยกตามประเภทเกษตรกรในภาพที่ 6.2 พบว่า ความแตกต่างของราคาที่เกษตรกรขายผลผลิตได้ต่อกิโลกรัม ส่งผลให้รายได้ของกลุ่มทำนาอินทรีย์สูงกว่ากลุ่มทำนาทั่วไปมาก โดยราคาของกลุ่มทำนาอินทรีย์ขายผลผลิตได้ต่อกิโลกรัมเท่ากับ 9.59 บาท สูงกว่าราคาของกลุ่มทำนาทั่วไปที่ขายได้ต่อกิโลกรัม เท่ากับ 7.91 บาท ถึง 1.68 บาท ต่อกิโลกรัม แม้ว่ากลุ่มทำนาอินทรีย์ จะมีต้นทุนที่ไม่เป็นเงินสดต่อกิโลกรัม สูงกว่ากลุ่มทำนาทั่วไป แต่เมื่อพิจารณารายได้เหนือต้นทุนไม่เป็นเงินสดของกลุ่มทำนาอินทรีย์แล้ว สูงกว่า 1.46 บาท กล่าวคือ กลุ่มทำนาอินทรีย์มีรายได้เหนือต้นทุนไม่เป็นเงินสด เท่ากับ 5.63 บาท/กก. ส่วนกลุ่มทำนาทั่วไป มีรายได้เหนือต้นทุนไม่เป็นเงินสด 4.17 บาท/กก. สำหรับรายได้เหนือต้นทุนเงินสดก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน กลุ่มทำนาอินทรีย์มีรายได้เท่ากับ 7.07 บาท/กก. ขณะที่กลุ่มทำนาทั่วไป มีรายได้ดังกล่าวเพียง 4.74 บาท นอกเหนือจากนั้น เมื่อพิจารณาถึงรายได้เหนือต้นทุนรวม พบว่า กลุ่มทำนาอินทรีย์มีรายได้ดังกล่าว เท่ากับ 3.11 บาท/กก. ในขณะที่ กลุ่มทำนาทั่วไป มีรายได้เหนือต้นทุนรวม เท่ากับ 1 บาท

ในด้านรายได้ เมื่อแบ่งตามวิธีทำนา (ภาพที่ 6.3) พบว่า กลุ่มทำนาอินทรีย์มีรายได้สูงกว่าทั้งนาดำและนาหว่าน แม้ว่าผลผลิตต่อไร่ในส่วนของนาดำจะต่ำกว่า แต่ราคาผลผลิตอินทรีย์ที่ขายได้สูงกว่ากลุ่มทำนาทั่วไป กรณีนาดำ กลุ่มทำนาอินทรีย์ มีรายได้เหนือต้นทุนเงินสดสูงกว่ากลุ่มทำนาทั่วไป โดยกลุ่มทำนาอินทรีย์และนาหว่านมีรายได้เหนือต้นทุนเงินสด เท่ากับ 2,799.25 และ 2,092.85 บาท ตามลำดับ และเมื่อพิจารณารายได้เหนือต้นทุนรวม พบว่า กลุ่มทำนา

อินทรีย์มีรายได้อ้างกล่าว เท่ากับ 1,284.92 บาท ในขณะที่กลุ่มทำนาทั่วไปมีรายได้นือต้นทุนรวม เท่ากับ 695.46 บาท กรณีนาหวาน ในส่วนรายได้จากการผลิต ความแตกต่างของรายได้ กลุ่มทำนาอินทรีย์และกลุ่มทำนาทั่วไปพิจารณาได้จากผลผลิตต่อไร่ และราคาผลผลิตอินทรีย์ที่มากกว่ากลุ่มทำนาทั่วไป โดยกลุ่มทำนาอินทรีย์มีรายได้นือต้นทุนเงินสด เท่ากับ 2,992.57 บาท ในขณะที่กลุ่มทำนาทั่วไปมีรายได้อ้างกล่าว เท่ากับ 1,678.92 บาท ในส่วนรายได้ได้นือต้นทุนรวม กลุ่มทำนาอินทรีย์มีรายได้อ้างกล่าว เท่ากับ 1,232.68 บาท สูงกว่ากลุ่มทำนาทั่วไป ซึ่งมีรายได้อ้างกล่าว เท่ากับ 24.05 บาท

เมื่อพิจารณารายได้อ้างกล่าว แบ่งตามขนาดที่นา 10-15 ไร่ และ 15-25 ไร่ ในภาพที่ 6.4 พบว่า กลุ่มทำนาข้าวอินทรีย์มีรายได้อ้างกล่าวสูงกว่ากลุ่มทำนาข้าวทั่วไป กล่าวคือ กรณีขนาดที่นา 10-15 ไร่ กลุ่มนาข้าวอินทรีย์มีรายได้นือต้นทุนเงินสด เท่ากับ 3,093 บาท สูงกว่ากลุ่มนาข้าวทั่วไป ซึ่งมีรายได้อ้างกล่าวเท่ากับ 803 บาท ส่วนรายได้ได้นือต้นทุนรวม พบว่า กลุ่มนาข้าวอินทรีย์มีรายได้อ้างกล่าวเท่ากับ 1,718 บาท ในขณะที่กลุ่มนาข้าวทั่วไป มีรายได้นือต้นทุนรวม เป็นลบ หรือขาดทุน เท่ากับ 555 บาท กรณีขนาดที่นา 15-25 ไร่ กลุ่มนาข้าวอินทรีย์ ก็ยังคงมีรายได้อ้างกล่าวสูงกว่ากลุ่มนาข้าวทั่วไป กล่าวคือ กลุ่มนาข้าวอินทรีย์ มีรายได้นือต้นทุนเงินสด เท่ากับ 3,058 บาท ส่วนกลุ่มนาข้าวทั่วไป มีรายได้นือต้นทุนเงินสด เท่ากับ 2,139 บาท สำหรับรายได้นือต้นทุนรวม ก็เช่นกัน กลุ่มทำนาอินทรีย์มีรายได้อ้างกล่าวเท่ากับ 1,643 บาท ขณะที่กลุ่มทำนาทั่วไป มีรายได้อ้างกล่าวเพียง 993 บาท

ภาพที่ 6.4 เปรียบผลผลิตข้าวต่อไร่ ต้นทุนต่อไร่ และรายได้ต่อไร่ แบ่งตาม ขนาดที่นา และ ประเภทเกษตรกร

6.1.1.3 ภาวะการเงินและภาวะหนี้สิน

1. ภาวะการเงิน

ข้อมูลพื้นฐานทางเศรษฐกิจของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลินิธิย์ ในตารางที่ 6.1 แสดงถึงรายได้เฉลี่ยที่เป็นตัวเงินสดทั้งหมดต่อปีของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง พบว่ากลุ่มข้าวหอมมะลินิธิย์มีรายได้เฉลี่ยจาก 3 กลุ่ม (กลุ่มข้าวระยะปรับเปลี่ยน กลุ่มข้าวอินธิย์ และกลุ่มข้าวอินธิย์ผสมผสาน) จากภาคเกษตรร้อยละ 59.87 นอกภาคเกษตร ร้อยละ 40.13 ในขณะที่กลุ่มข้าวหอมมะลิทั่วไป มีรายได้จากภาคเกษตร ร้อยละ 35.70 นอกภาคเกษตรร้อยละ 64.3 โดยที่รายได้จากการขายข้าวหอมมะลิของกลุ่มข้าวหอมมะลิทั่วไป และกลุ่มข้าวหอมมะลินิธิย์ คิดเป็นร้อยละ 78.01 และ ร้อยละ 76.03 ของภาคเกษตร ตามลำดับ เมื่อพิจารณารายได้รวมของกลุ่มข้าวหอมมะลินิธิย์เปรียบเทียบกับกลุ่มข้าวหอมมะลิทั่วไป พบว่า กลุ่มข้าวหอมมะลินิธิย์รายได้เฉลี่ยรวม 2,075,780.33 บาทต่อปี สูงกว่ากลุ่มข้าวหอมมะลิทั่วไป ซึ่งมีรายได้รวมเท่ากับ 1,105,710.00 บาท เมื่อเปรียบเทียบความแตกต่างของรายได้ในระหว่างกลุ่มข้าวหอมมะลินิธิย์ พบว่ากลุ่มข้าวหอมมะลินิธิย์ผสมผสาน มีรายได้รวมสูงสุด 2,886,324 บาท รองลงมาเป็นกลุ่มข้าวหอมมะลิระยะปรับเปลี่ยน ซึ่งมีรายได้รวมเท่ากับ 1,978,017 บาท โดยกลุ่มข้าวหอมมะลินิธิย์ผสมผสาน มีแหล่งรายได้จากภาคเกษตรสูงสุด เท่ากับ 2,392,824 บาท

ส่วนภาวะเงินออมของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง แสดงไว้ในตารางที่ 6.2 กลุ่มข้าวหอมมะลินิธิย์ มีเงินออมเฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ 66.67 ในขณะที่กลุ่มข้าวหอมมะลิทั่วไป มีเงินออมคิดเป็นเพียงร้อยละ 10 เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยจำนวนเงินออมต่อราย ของผู้มีเงินออม พบว่า กลุ่มข้าวหอมมะลินิธิย์ มีจำนวนเงินดังกล่าวเท่ากับ 16,197.33 บาท ซึ่งต่ำกว่ากลุ่มข้าวหอมมะลิทั่วไปที่มีเงินออมเฉลี่ยเท่ากับ 20,000 บาท แต่เมื่อคิดค่าเฉลี่ยจำนวนเงินออมต่อรายเปรียบเทียบทั้ง 2 กลุ่มพบว่า กลุ่มข้าวหอมมะลินิธิย์มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 10,948 บาท สูงกว่ากลุ่มข้าวหอมมะลิทั่วไป ซึ่งมีค่าเฉลี่ยเงินออมเพียง 2,000 บาท

นอกจากนี้ความสามารถในการรับภาระการเงินในระยะแรกของการปรับเปลี่ยนจากข้าวหอมมะลิทั่วไปเป็นข้าวหอมมะลินิธิย์ของเกษตรกร ในกลุ่มข้าวหอมมะลินิธิย์ พบว่ากลุ่มข้าวหอมมะลิระยะปรับเปลี่ยน และข้าวหอมมะลินิธิย์ผสมผสาน สามารถรับภาระการเงินในช่วง 2-3 ปีแรก คิดเป็นสัดส่วนเท่ากับร้อยละ 90 ส่วนระดับราคาข้าวหอมมะลินิธิย์ที่เหมาะสม เกษตรกรส่วนใหญ่ เฉลี่ยร้อยละ 70 คิดว่าอยู่ที่ระดับราคา 10.00-10.99 บาท

ตารางที่ 6.1 เติลยรายไต้ที่ป็นตัวเงินสดทงหมดต่อปีของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่ง

แหล่งรายไต้	กลุ่ม							
	ทั่วไป		อินทรีย์ปรับเปลี่ยน		อินทรีย์		อินทรีย์ผสมผสาน	
	จำนวนรวม (บาท)	ร้อยละ	จำนวนรวม (บาท)	ร้อยละ	จำนวนรวม (บาท)	ร้อยละ	จำนวนรวม (บาท)	ร้อยละ
รายไต้จากข้าวหอมมะลิ	307,910.00	27.85	623,405	31.52	553,000.00	40.57	1,879,510	65.12
รายไต้จากเกษตรอื่นๆ	86,800.00	7.85	353,612	17.88	92,000.00	6.75	513,314	17.78
รายไต้จากการรับจ้าง	221,000.00	19.99	85,000	4.30	58,000.00	4.26	123,000	4.26
รายไต้จากการทำของขาย	0	-	79,000	3.99	52,000.00	3.82	73,500	2.55
รายไต้จากผู้อื่นนำมาให้	375,000.00	33.91	351,000	17.75	260,000.00	19.08	90,000	3.12
รายไต้จากแหล่งอื่นๆ	115,000.00	10.40	486,000	24.57	348,000.00	25.53	207,000	7.17
รวม	1,105,710.00	100.00	1,978,017	100.00	1,363,000.00	100.00	2,886,324	100.00

ที่มา : จากการสำรวจระหว่างเดือนกุมภาพันธ์-พฤษภาคม พ.ศ. 2548

ตารางที่ 6.2 ภาวะเงินออมของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง

ภาวะเงินออม		กลุ่ม			
		ทั่วไป	อินทรีย์ ปรับเปลี่ยน	อินทรีย์	อินทรีย์ ผสมผสาน
มีเงินออม	ร้อยละ	10.00	75.00	50.00	75.00
ไม่มีเงินออม	ร้อยละ	90.00	25.00	50.00	25.00
จำนวนเงินออมต่อรายของผู้มีเงินออม	ค่าเฉลี่ยเงินออม	20,000.00	11,725.33	14,400.00	22,466.67
จำนวนเงินออมต่อรายของกลุ่มตัวอย่าง	ค่าเฉลี่ยเงินออม	2,000.00	8,794.00	7,200.00	16,850.00
เงินออมต่อรายได้	จำนวนรวมของเงินออม	40,000	175,880	144,000	337,000
	จำนวนรายได้รวมของผู้มีเงินออม	182,350	1,657,017	599,000	2,208,710
	อัตราส่วนของเงินออมต่อรายได้ของผู้มีเงินออม(ร้อยละ)	21.94	10.61	24.04	15.26
	อัตราส่วนของเงินออมต่อรายได้ของกลุ่มตัวอย่าง(ร้อยละ)	3.62	8.89	10.56	11.68

ที่มา : จากการสำรวจระหว่างเดือนกุมภาพันธ์-พฤษภาคม พ.ศ. 2548

2. ภาวะหนี้สิน

ตารางที่ 6.3 แสดงภาวะหนี้สินของกลุ่มเกษตรกรที่ทำการศึกษาพบว่ากลุ่มข้าวหอมมะลิอินทรีย์ มีหนี้สินเฉลี่ย ร้อยละ 78.33 ขณะที่กลุ่มข้าวหอมมะลิทั่วไป มีหนี้สิน ร้อยละ 100.00 โดยค่าเฉลี่ยหนี้สินต่อรายของกลุ่มข้าวหอมมะลิอินทรีย์ เท่ากับ 50,150.00 บาท น้อยกว่ากลุ่มข้าวหอมมะลิทั่วไป ซึ่งมีเท่ากับ 57,550 บาท เมื่อเปรียบเทียบหนี้สินต่อรายได้ ระหว่างกลุ่มพบว่า อัตราส่วนของหนี้สินต่อรายได้ของกลุ่มข้าวหอมมะลิอินทรีย์เท่ากับ 57.80 ขณะที่กลุ่มข้าวหอมมะลิทั่วไป เท่ากับ 106.10

สำหรับเหตุผลที่เกษตรกรกลุ่มตัวอย่างกู้เงิน ได้แสดงไว้ในตารางที่ 6.4 พบว่าในกลุ่มข้าวหอมมะลิทั่วไป เหตุผลในการกู้เงินมากที่สุด คือ ทำการเกษตรและใช้จ่ายในครอบครัวคิดเป็นร้อยละ 30.00 รองลงมาคือ ทำการเกษตร คิดเป็นร้อยละ 20.00 ส่วนในกลุ่มข้าวหอมมะลิอินทรีย์ เมื่อพิจารณาแยกกลุ่มย่อยพบว่า กลุ่มข้าวระยะปรับเปลี่ยน เหตุผลในการกู้เงินอันดับหนึ่งคือ ทำการเกษตร คิดเป็นร้อยละ 21.43 รองลงมาคือ ซื้อที่ดินเพิ่มและใช้จ่ายในครอบครัว คิดเป็นร้อยละ 14.29 กลุ่มข้าวอินทรีย์ผสมผสาน ส่วนใหญ่กู้เพื่อทำการเกษตร คิดเป็นร้อยละ 57.14 รองลงมาคือ ทำการเกษตรและใช้จ่ายในครอบครัว คิดเป็นร้อยละ 14.29 ส่วนกลุ่มข้าวอินทรีย์กู้เพื่อลงทุนปลูกสัตว์มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 31.58 รองลงมาเป็นการเกษตร คิดเป็นร้อยละ 26.32

เมื่อพิจารณาถึงแหล่งเงินกู้ที่เกษตรกรกลุ่มตัวอย่างกู้ยืมมาเพื่อใช้ในกิจกรรมต่างๆ พบว่าจะแตกต่างกันไปในระหว่างกลุ่ม กล่าวคือ กลุ่มข้าวหอมมะลิทั่วไป ส่วนใหญ่กู้มาจาก ธกส. โครงการนำร่องฯ และกองทุนหมู่บ้าน คิดเป็นร้อยละ 50.00 รองลงมาคือ กองทุนหมู่บ้าน และนายทุนนอกระบบ กลุ่มข้าวระยะปรับเปลี่ยน ใช้บริการเงินกู้จาก ธกส. มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 64.29 รองลงมาคือ กองทุนหมู่บ้าน นายทุนนอกระบบ ธกส. และโครงการนำร่องฯ กลุ่มออมทรัพย์และนายทุนนอกระบบ กลุ่มข้าวอินทรีย์ อันดับหนึ่ง คือ กู้จากโครงการนำร่อง คิดเป็นร้อยละ 31.58 รองลงมาคือ ธกส. และโครงการนำร่องฯ ส่วนกลุ่มข้าวอินทรีย์ผสมผสาน กู้จาก ธกส. อันดับหนึ่ง 35.71 รองลงมาคือโครงการนำร่องฯ

ปริมาณหนี้สินเมื่อเปรียบเทียบกับก่อนการทำข้าวอินทรีย์ของเกษตรกรกลุ่มข้าวหอมมะลิอินทรีย์ พบว่า กลุ่มข้าวระยะปรับเปลี่ยน กับกลุ่มข้าวอินทรีย์ผสมผสาน คิดว่าลดลงร้อยละ 64.29 และกลุ่มข้าวอินทรีย์ลดลงคิดเป็นร้อยละ 42.11 สำหรับความเร่งด่วนของการชำระหนี้สินของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่างพบว่า กลุ่มข้าวหอมมะลิทั่วไป ชำระหนี้สินระยะยาวมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 55.00 รองลงมาคือ หนี้สินระยะสั้น คิดเป็นร้อยละ 45.00 กลุ่มข้าวระยะ

ปรับเปลี่ยน ชำระหนี้สินระยะสั้นมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 71.43 รองลงมาคือ หนี้สินระยะยาวคิดเป็นร้อยละ 21.43 กลุ่มข้าวอินทรีย์ ชำระหนี้สินระยะสั้นมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 57.89 รองลงมาเท่ากับหนี้สินระยะปานกลางและระยะสั้น คิดเป็นร้อยละ 21.05 กลุ่มข้าวอินทรีย์ผสมผสานชำระหนี้สินระยะสั้นมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 78.57 รองลงมาคือ หนี้สินระยะยาว คิดเป็นร้อยละ 21.43

รายได้จากการขายข้าวหอมมะลิอินทรีย์ในการลดหนี้ของเกษตรกรกลุ่มหอมมะลิอินทรีย์ พบว่าทั้ง 3 กลุ่ม กล่าวคือ กลุ่มข้าวระยะปรับเปลี่ยน กลุ่มข้าวอินทรีย์ (มกท.) และกลุ่มข้าวอินทรีย์ผสมผสาน มีความเชื่อมั่นว่ารายได้จากการขายข้าวสามารถลดหนี้สินได้ คิดเป็นร้อยละ 85.71 , 89.47 และ 92.86 ตามลำดับ ส่วนประเด็นที่ว่ารายได้จากการขายข้าวหอมมะลิอินทรีย์ในการแก้ไขปัญหาความยากจนของเกษตรกรทั้ง 3 กลุ่มได้หรือไม่ นั้น เกษตรกรส่วนใหญ่ (มากกว่าร้อยละ 50) คิดว่ารายได้จากการขายข้าวหอมมะลิอินทรีย์ สามารถแก้ไขปัญหาความยากจนได้ โดยเฉพาะกลุ่มข้าวอินทรีย์ผสมผสาน คิดเป็นร้อยละ 90 แต่รายได้จากการขายข้าวอย่างเดียว แก้ไขปัญหาความยากจนได้ไม่ทั้งหมด เกษตรกรต้องทำกิจกรรมอย่างอื่นในไร่นาเพิ่มเติมจึงจะสามารถลดหนี้ได้

ตารางที่ 6.3 ภาวะหนี้สินของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง

ภาวะหนี้สิน		กลุ่ม			
		ทั่วไป	ระยะปรับเปลี่ยน	อินทรีย์	อินทรีย์ผสมผสาน
มีหนี้สิน	ร้อยละ	100.00	70.00	95.00	70.00
ไม่มีหนี้สิน	ร้อยละ	-	30.00	5.00	30.00
จำนวนหนี้สินต่อรายได้ผู้มีหนี้สิน	ค่าเฉลี่ยหนี้สิน	57,550.00	78,214.29	70,315.79	41,285.71
จำนวนหนี้สินต่อรายได้กลุ่มตัวอย่าง	ค่าเฉลี่ยหนี้สิน	57,550.00	54,750.00	66,800.00	28,900.00
หนี้สินต่อรายได้	จำนวนรวมของหนี้สิน	1,151,000	1,095,000	1,336,000	578,000
	จำนวนรายได้รวมของผู้มีหนี้สิน	1,105,710	1,333,085	1,313,000	1,885,914
	อัตราส่วนของหนี้สินต่อรายได้ของผู้มีหนี้สิน(ร้อยละ)	104.10	82.14	101.75	30.65
	อัตราส่วนของหนี้สินต่อรายได้ของกลุ่มตัวอย่าง(ร้อยละ)	104.10	55.36	98.02	20.03

ที่มา : จากการสำรวจระหว่างเดือนกุมภาพันธ์-พฤษภาคม พ.ศ. 2548

ตารางที่ 6.4 เหตุผลที่เกษตรกรกลุ่มตัวอย่างกู้เงิน

เหตุผลในการกู้	กลุ่ม			
	ทั่วไป	ปรับเปลี่ยน	อินทรีย์	อินทรีย์ผสมผสาน
	ร้อยละ	ร้อยละ	ร้อยละ	ร้อยละ
ทำการเกษตร	20.00	21.43	26.32	57.14
ใช้จ่ายในครอบครัว	-	14.29	-	-
ซื้อที่ดินเพิ่ม	-	14.29	-	7.14
ซื้อรถ(รถยนต์+รถไถนา)	-	-	5.26	-
สร้างบ้าน/ต่อเติมบ้าน	5.00	7.14	-	7.14
ลงทุนทำกิจการ/ร้านค้า	10.00	-	-	-
ลงทุนปลูกสัตว์	10.00	-	31.58	-
ไปต่างประเทศ	-	7.14	-	-
ทำการเกษตรและใช้จ่ายในครอบครัว	30.00	14.29	21.05	14.29
ทำการเกษตรและซื้อรถ	15.00	-	5.26	-
ทำการเกษตรและลงทุนทำกิจการ	5.00	7.14	-	7.14
ทำการเกษตรและส่งลูกเรียน	-	-	5.26	-
ซื้อรถ,ซื้อที่ดินและส่งลูกเรียน	-	7.14	-	7.14
ทำการเกษตรและสร้างบ้าน	5.00	7.14	5.26	-
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00

ที่มา : จากการสำรวจระหว่างเดือนกุมภาพันธ์-พฤษภาคม พ.ศ. 2548

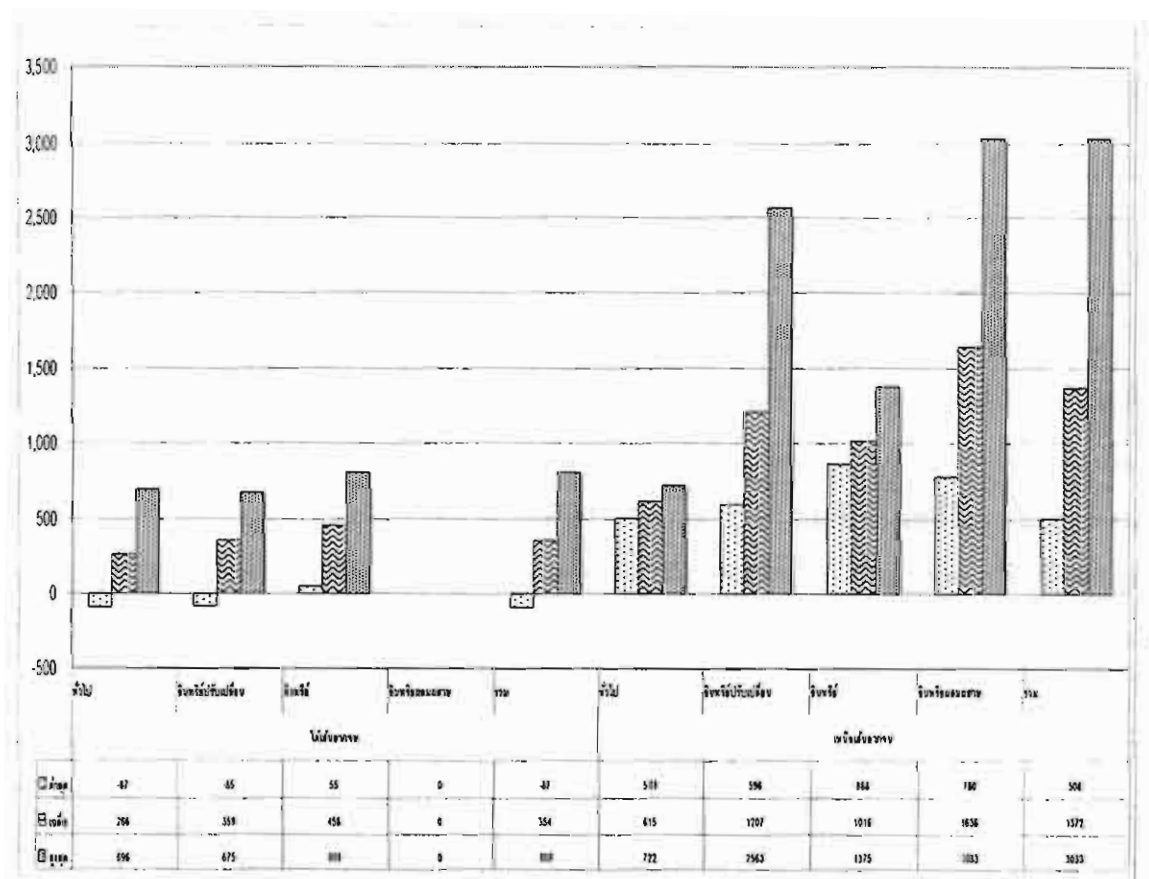
6.1.2 สรุปว่าสภาพทางเศรษฐกิจของเกษตรกรผู้ผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ มีความเป็นไปได้ และเหมาะสมในการเป็นอาชีพทางเลือก ด้วยเหตุผลสนับสนุนดังต่อไปนี้

6.1.2.1 ข้าวหอมมะลิอินทรีย์มีต้นทุนรวมต่อไร่สูงกว่าข้าวหอมมะลิทั่วไป แต่มีต้นทุนที่เป็นเงินสดต่ำกว่า และมีต้นทุนที่ไม่เป็นเงินสดสูงกว่า

6.1.2.2 ข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่ได้รับการรับรองมาตรฐาน มกท. ได้รับราคาประกันพิเศษที่ 10 บาท/กก. (หรือมากกว่า 10 บาท กรณีที่มี % ข้าวคันสูง) ในขณะที่ราคาข้าวหอมมะลิทั่วไป ประมาณ 7-8 บาท ส่งผลให้เกษตรกรผู้ผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ มีรายได้ต่อไร่เฉลี่ย ข้าวหอมมะลิอินทรีย์สูงกว่าข้าวหอมมะลิทั่วไป 944 บาท / ไร่ รายได้เหนือต้นทุนรวม ข้าวหอมมะลิ

อินทรีย์สูงกว่าข้าวหอมมะลิทั่วไป 905 บาท/ไร่ และมีรายได้เหนือต้นทุนเงินสด ข้าวหอมมะลิอินทรีย์สูงกว่าข้าวหอมมะลิทั่วไป 1,118 บาท/ไร่

6.1.2.3 การเปรียบเทียบรายได้ต่อคนต่อปี ของการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์เข้าหาเส้นความยากจน (ภาพที่ 6.5) กลุ่มเกษตรกรที่ทำข้าวอินทรีย์ มีศักยภาพในการทำรายได้จากนาสูงกว่ากลุ่มตัวอย่างที่ทำข้าวหอมมะลิทั่วไปในการอยู่เหนือเส้นความยากจนและกลุ่มตัวอย่างที่ทำข้าวอินทรีย์ผสมผสาน มีศักยภาพในการทำรายได้จากนาสูงกว่ากลุ่มตัวอย่างที่ทำข้าวอินทรีย์ ในการอยู่เหนือเส้นความยากจน

ภาพที่ 6.5 เปรียบรายได้จากข้าวหักต้นทุนเงินสด (บาท/คน/เดือน) ของเกษตรกรที่อยู่ได้เหนือเส้นความยากจน แบ่งตามประเภทของเกษตรกร

6.2 สภาพกายภาพชีวภาพทางการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ของเกษตรกรผู้ผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์

6.2.1 วิเคราะห์สภาพกายภาพชีวภาพทางการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ของเกษตรกรผู้ผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์

6.2.1.1 สภาพกายภาพชีวภาพ

1. ที่ดินถือครองและลักษณะแปลงนา

ข้อมูลจากการสำรวจเกษตรกรทั้ง 4 กลุ่มตัวอย่างพบว่า (แสดงไว้ในตารางที่ 6.5) กลุ่มข้าวหอมมะลิทั่วไป มีที่ดินถือครอง ขนาดพื้นที่ 6-10 ไร่ มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 40.00 รองลงมา ขนาดพื้นที่ 16-20 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 35.00 โดยมี ขนาดที่ดินเฉลี่ย 12.63 ไร่ กลุ่มข้าวระยะปรับเปลี่ยน ขนาดพื้นที่ 16-20 ไร่ มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 25.00 รองลงมาขนาดพื้นที่ 11-15 ไร่ และ 21-25 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 20.00 โดยมีขนาดที่ดินเฉลี่ย 23.73 ไร่ กลุ่มข้าวอินทรีย์ ขนาดพื้นที่ 11-15 ไร่ มีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 45.00 รองลงมาขนาดพื้นที่ 6-10 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 35.00 โดยมีขนาดที่ดินเฉลี่ย 12.5 ไร่ และกลุ่มข้าวอินทรีย์ผสมผสาน ขนาดพื้นที่ 41 ไร่ ขึ้นไป มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 35.00 รองลงมา ขนาดพื้นที่ 31-35 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 25.00 โดยมีขนาดที่ดินเฉลี่ยสูงที่สุด 36.75 ไร่ ด้านการถือครองที่ดิน ปรากฏว่า เกษตรกรทั้ง 4 กลุ่มตัวอย่าง เป็นเจ้าของที่ดินถือครองเฉลี่ย คิดเป็นร้อยละ 87.5 มีเอกสารสิทธิในการถือครองที่ดินเป็น โฉนดคิดเป็นร้อยละ 95.00 ในกลุ่มข้าวหอมมะลิทั่วไปเอกสารสิทธิเป็นโฉนดร้อยละ 85.00 ในกลุ่มข้าวระยะปรับเปลี่ยน เอกสารสิทธิเป็นโฉนดคิดเป็นร้อยละ 65.00 ในกลุ่มข้าวอินทรีย์ และเป็นโฉนดและสปก. คิดเป็นร้อยละ 40.00 ในกลุ่มข้าวอินทรีย์ผสมผสาน สำหรับลักษณะแปลงนา เนื่องจากกลุ่มข้าวหอมมะลิทั่วไป และกลุ่มข้าวอินทรีย์ อยู่ในพื้นที่เดียวกันของอำเภอท่าตูม ซึ่งอยู่ในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ ลักษณะที่นาเป็นที่ลุ่มราบเรียบถึงค่อนข้างราบเรียบ มีความสูงเหนือระดับน้ำทะเล เฉลี่ย 121 เมตร กลุ่มข้าวระยะปรับเปลี่ยน ลักษณะแปลงนาเป็นทั้งที่ลุ่มและที่ดอน มีความสูงเหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง เฉลี่ย 145 เมตร ส่วนกลุ่มข้าวอินทรีย์ผสมผสาน แปลงนาส่วนใหญ่เป็นทั้งที่ลุ่มและที่ดอนมีความสูงเหนือระดับน้ำทะเล เฉลี่ย 152 เมตร

ตารางที่ 6.5 ขนาดที่ดิน การถือครองที่ดิน และลักษณะแปลงของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง

ขนาดที่ดินที่ถือครองและลักษณะแปลง	กลุ่ม			
	ข้าวทั่วไป	ระยะปรับเปลี่ยน	ข้าวอินทรีย์	อินทรีย์ผสมผสาน
	ร้อยละ	ร้อยละ	ร้อยละ	ร้อยละ
1. ขนาดที่ดินที่ถือครอง	ขนาดพื้นที่ต่ำกว่า 5 ไร่	5.00	-	-
	ขนาดพื้นที่ 6 - 10 ไร่	-	35.00	-
	ขนาดพื้นที่ 11 - 15 ไร่	20.00	45.00	-
	ขนาดพื้นที่ 16 - 20 ไร่	25.00	10.00	10.00
	ขนาดพื้นที่ 21 - 25 ไร่	20.00	-	5.00
	ขนาดพื้นที่ 26 - 30 ไร่	10.00	10.00	5.00
	ขนาดพื้นที่ 31 - 35 ไร่	-	-	25.00
	ขนาดพื้นที่ 36 - 40 ไร่	-	-	20.00
	ขนาดพื้นที่ 41 ไร่ขึ้นไป	-	-	35.00
	รวม	100.00	100.00	100.00
2. ขนาดที่ดินเฉลี่ย	12.63 ไร่	23.73 ไร่	12.5 ไร่	36.75 ไร่
3. การถือครองที่ดิน	เป็นเจ้าของ	95.00	95.00	80.00
	เป็นเจ้าของและเช่า	20.00	5.00	20.00
	รวม	100.00	100.00	100.00
4. เอกสารสิทธิการถือครองที่ดิน	ไม่มีเอกสารสิทธิ	-	-	-
	โฉนด	95.00	65.00	30.00
	นส. 3	5.00	-	5.00

ตารางที่ 6.5 ขนาดที่ดิน การถือครองที่ดิน และลักษณะแปลงของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง (ต่อ)

ขนาดที่ดินที่ถือครองและลักษณะแปลง	กลุ่ม			
	จำวนไร่	ระยะปรับเปลี่ยน	จำวนไร่	อินทรีย์ผสมผสาน
	ร้อยละ	ร้อยละ	ร้อยละ	ร้อยละ
4.เอกสารสิทธิ์การถือครองที่ดิน	สปก.	-	20.00	5.00
	โฉนดและนส.3	-	-	10.00
	โฉนดและสปก.	-	-	40.00
	นส.3และ สปก.	-	-	10.00
	โฉนดและไม่มีเอกสารสิทธิ์	-	5.00	-
	นส.3 และไม่มีเอกสารสิทธิ์	10.00	5.00	-
5. ลักษณะที่นา	รวม	100.00	100.00	100.00
	ที่ลุ่ม	85.00	30.00	10.00
	ทั้งที่ลุ่มและที่ดอน	15.00	45.00	75.00
	ที่ดอน	-	25.00	15.00
	รวม	100.00	100.00	100.00
	คิดเป็นไร่ไม่เกิน 1 กม.	65.00	80.00	90.00
6. ระยะห่างจากบ้านที่อยู่อาศัย	ระยะห่าง 1-3 กม.	35.00	20.00	10.00
	ระยะห่าง 4-6 กม.	-	-	-
	รวม	100.00	100.00	100.00

ที่มา : จากการสำรวจระหว่างเดือนกุมภาพันธ์-พฤษภาคม พ.ศ. 2548

2. การใช้พื้นที่การเกษตร

ปัจจุบันข้าวหอมมะลาคือ พันธุ์ข้าวหลักที่ปลูกในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ โดยเฉพาะข้าวขาวดอกมะลิ 105 ได้เข้ามาแทนที่ข้าวหอมมะลิแบบดั้งเดิมที่มีลักษณะเมล็ดโค้ง เนื่องจากเป็นพันธุ์ที่รัฐบาลส่งเสริมประกอบกับทางธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) กำหนดว่าหากเกษตรกรต้องการกู้เงินก็ต้องเอาปุ๋ยและเมล็ดพันธุ์ที่ทาง ธกส. จัดหาไปใช้ด้วย มิเช่นนั้นก็จะไม่ให้กู้เงิน ดังนั้นพื้นที่ทำนาข้าวหอมมะลิ 105 ในตารางที่ 6.6 ของเกษตรกร 3 กลุ่มคือ กลุ่มข้าวหอมมะลิทั่วไป กลุ่มข้าวระยะปรับเปลี่ยน และกลุ่มข้าวอินทรีย์ มีสัดส่วนสูงมาก คิดเป็นร้อยละ 85.54, 84.30 และ 80.00 ตามลำดับ ในขณะที่กลุ่มข้าวอินทรีย์ผสมผสาน คิดเป็นเพียงร้อยละ 72.76 ที่เหลือเป็นพื้นที่ทำเกษตรผสมผสาน คิดเป็นร้อยละ 9.01 ซึ่งสูงที่สุดในกลุ่มเกษตรกรตัวอย่าง อย่างไรก็ตาม จากการสำรวจยังพบว่ามีเกษตรกรบางส่วนที่ยังคงปลูกข้าวพันธุ์พื้นบ้านควบคู่ไปกับการปลูกข้าวหอมมะลิ เช่น มะลิแดง เนียงกวง เหลืองอ่อน เหลืองประทิว ข้าวลอย เป็นต้น จากการศึกษาของ ชลิตา (2547) พบว่าพันธุ์ข้าวพื้นบ้านมีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ทั้งลาว เขมร และกวย ที่มีมากเขตจังหวัดสุรินทร์ โดยที่ข้าวพื้นบ้านมีบทบาทสำคัญในงานประเพณีต่างๆ เช่น งานบุญข้าวสากที่ถือปฏิบัติกันทั้งใน 3 ชนเผ่า เช่นเดียวกับการทำบุญโค่นดา และการทำบุญผีตาแฮก แต่ทั้ง 3 ชนเผ่าก็มีวัฒนธรรมการกินข้าวที่แตกต่างกัน กล่าวคือ คนลาวกินข้าวเหนียวเป็นหลัก ส่วนชาวเขมรจะใช้ในการทำขนมจิ้นเท่านั้น ขณะที่คนเขมรกินข้าวเจ้าเป็นหลัก ส่วนชาวเขมรจะใช้เฉพาะการทำขนมในงานบุญต่างๆ เท่านั้น เช่น ทำข้าวต้มห่อ และทำข้าวเม่า เพื่อทำบุญถวายพระในวันสารทเป็นต้น

3. ปัญหาดินนาข้าวกับการปรับปรุงบำรุงดิน

ลักษณะดินของพื้นที่กลุ่มที่ศึกษา ส่วนใหญ่ดินบนเป็นดินร่วนปนทราย ดินล่างเป็นดินร่วนเหนียวปนทราย ปัญหาการใช้ที่ดิน เนื่องจากเนื้อดินมีอนุภาคทรายเป็นองค์ประกอบหลัก ทำให้ความสามารถของดินในการอุ้มน้ำ และดูดซับอาหารต่ำ มีบางช่วงของการปลูกข้าว ประสบปัญหาการขาดแคลนน้ำ ส่วนปัญหาดินเค็มพบบ้างในพื้นที่นาของกลุ่มข้าวหอมมะลิทั่วไป และกลุ่มข้าวอินทรีย์ แต่ก็ไม่รุนแรงนัก (ตารางที่ 6.7)

การปรับปรุงบำรุงดินโดยใช้ปุ๋ยประเภทต่างๆ และน้ำหมักของเกษตรกร กลุ่มตัวอย่าง ได้แสดงไว้ในตารางที่ 6.8 ส่วนรายละเอียดได้อธิบายไปแล้วในหัวข้อการจัดการดินของบทที่ 3 กระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ ส่วนการรวมกลุ่มทำโรงปุ๋ยพบเฉพาะกลุ่มข้าวอินทรีย์ คิดเป็นร้อยละ 80 ขณะที่ความจำเป็นในการรวมกลุ่มทำปุ๋ยอินทรีย์ มีความจำเป็นอย่างยิ่งใน

ทุกกลุ่ม มีประเด็นทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการใช้น้ำหมักชีวภาพในกระบวนการผลิตข้าวอินทรีย์ สุริยา (2548) ได้พูดถึง น้ำหมักชีวภาพ หรือปุ๋ยน้ำชีวภาพ ว่าไม่ใช่ปัจจัยหลักที่จะนำมาใช้ในกระบวนการเกษตรอินทรีย์ ทั้งนี้เพราะปุ๋ยน้ำชีวภาพที่เกษตรกรนิยมใช้มี 2 สูตร คือ สูตรปุ๋ยน้ำชีวภาพสูตรพ่อ และสูตรแม่ สูตรแม่ทำจากเศษผัก และเศษอาหารจะใช้ตอนหลังปักดำโดยใช้ฉีดพ่น สูตรพ่อได้จากการหมักเศษผลไม้ โดยใช้เร่งออกดอก ฉีดข้าวช่วงใกล้ออกดอก ปริมาณธาตุอาหารที่พบในน้ำหมักชีวภาพ ส่วนใหญ่มีปริมาณ NPK ต่ำกว่า 1 % ทั้งนี้ยกเว้นที่ทำมาจากสัตว์ ถึงจะมีปริมาณธาตุอาหารสูงกว่า 1% อย่างไรก็ดีเมื่อพิจารณาการเปลี่ยนแปลงสภาพของดินก่อนและหลังทำข้าวหอมมะลิอินทรีย์พบว่าร้อยละ 80 ของทุกกลุ่มเกษตรกร มีโครงสร้างของดินดีขึ้น ดินมีการอุ้มน้ำ และธาตุอาหารเพิ่มขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็สังเกตเห็นสิ่งมีชีวิตในดิน และสิ่งมีชีวิตบนดินมากขึ้นด้วย

นอกจากนี้ปัญหาสารเคมีปนเปื้อนมากับน้ำในแปลงนาอินทรีย์ของเกษตรกรกลุ่มข้าวหอมมะลิอินทรีย์ พบว่าแปลงนาอินทรีย์ส่วนใหญ่อยู่ติดกับแปลงนาเคมี จึงประสบปัญหาสารเคมีปนเปื้อนจากแปลงปลูกข้าวหอมมะลิทั่วไป เกษตรกรกลุ่มข้าวระยะปรับเปลี่ยน และกลุ่มข้าวอินทรีย์ มีวิธีการจัดการกับปัญหานี้โดยการทำคันนาล้อมรอบ และทำร่องน้ำให้น้ำไหลผ่านได้สะดวก ขณะที่กลุ่มข้าวอินทรีย์ผสมผสาน ใช้วิธีปลูกพืชกรองน้ำ ตามมาด้วยการทำร่องน้ำให้น้ำไหลผ่านได้สะดวก

4. เมล็ดพันธุ์ข้าว

เกษตรกรในทุกกลุ่มตัวอย่างมีการเก็บเมล็ดพันธุ์ข้าวเปลือกไว้ทำพันธุ์ , ข้าวเอง โดยมีการรวมกลุ่มเก็บเมล็ดพันธุ์น้อยมาก ส่วนวิธีการคัดพันธุ์ข้าว กลุ่มข้าวหอมมะลิทั่วไป จะคัดเลือกเมล็ดที่สมบูรณ์ ส่วนกลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ทั้ง 3 กลุ่มพบว่า จะคัดพันธุ์ปนออก เลือกเมล็ดที่สมบูรณ์ไม่มีโรคแมลงรบกวน ที่พิเศษมีในกลุ่มข้าวอินทรีย์ และกลุ่มข้าวอินทรีย์ผสมผสาน ที่มีการคัดเมล็ดพันธุ์ข้าวเปลือกจากการปลูกข้าวต้นเดียว (รายละเอียดในบทที่ 3) ส่วนความสัมพันธของการใช้เมล็ดพันธุ์ข้าวหอมมะลิกับวิธีการทำนาของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่างพบว่า วิธีการทำนาหว่าน และนาดำใช้อัตราเมล็ดพันธุ์เฉลี่ยกิโลกรัมต่อไร่ มากกว่าวิธีการทำนาดำ

5. การใช้แรงงานทำนา

แรงงานเป็นปัจจัยผันแปรที่มีความสำคัญต่อต้นทุนการผลิตทุกกลุ่ม กล่าวคือ ปัจจัยแรงงานมีสัดส่วนต่อต้นทุนทั้งหมด อยู่ในระดับสูงถึงร้อยละ 37-50 ของต้นทุนรวมต่อไร่ ทั้งนี้จะเห็นว่าการใช้แรงงานของเกษตรกรที่ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ มากกว่าการปลูกข้าว

หอมมะลิทั่วไป จำนวนแรงงานเฉลี่ยในครอบครัวของกลุ่มข้าวหอมมะลิทั่วไป เท่ากับ 3.20 คน ขณะที่กลุ่มข้าวหอมมะลินทรีย์ เท่ากับ 2.07 คนทั้ง 2 กลุ่มมีปัญหาเรื่องแรงงานไม่พอเพียง ช่วงดำนาและเก็บเกี่ยวข้าวจึงต้องจ้างแรงงานเพิ่มขึ้นเป็นจำนวน 7-12 คนต่อปีการเพาะปลูกข้าว